LENGYEL JÓZSEF

SZEMBESÍTÉS

A regény egyetlen kulcsa: a kor

Jegyzetek: Lengyel Tatjána

TARTALOM

ELŐSZÓ

I
LASSÚ KERESI BANICZÁT

II
ILONA ÉSZLELÉSEI

III
BANICZA TÁMAD ÉS VÉDEKEZIK

IV
IFJÚ TRENDNEK MI A LÉNYEG

V
ÍRÓASZTALOK HELYCSERÉJE

VI
LASSÚ PEREL EGY HANGGAL

VII
A VÁRT...

ELŐSZÓ

Lengyel József a magyar kommunista mozgalom veteránja, 1918-ban ott volt a kommunista párt alapító tagjai között, dolgozott a Vörös Újság és az Ifjú Gárda c. lapok szerkesztőségében is. Több mint ötven esztendei írói munkásságra tekinthet vissza. Műveivel a magyar olvasók akkor kezdtek megismerkedni, miután 1955-ben hazatért a Szovjetunióból. Írói működésének elismeréseként 1957-ben József Attila-díjban, 1958-ban SZOT-díjban részesült, 1963-ban pedig életművéért és különösen „Igéző" c. kötetéért Kossuth-díjat kapott.

Lengyel Józsefet a Szovjetunióban a harmincas évek végén koholt vádak alapján letartóztatták, majd száműzték. Életének ezt a több mint másfél évtizedes, nehéz emlékekkel terhes időszakát, amelynek folyamán mindvégig kitartott kommunista meggyőződése mellett, több irodalmi alkotásban örökítette meg. E művek vezérlő gondolata a humanizmus, az emberi helytállás követelése és igenlése minden körülmények között.

A Szembesítés című regény a szerző életének egy későbbi szakaszából meríti tárgyát. Színhelye Moszkva és Alekszandrov – a Moszkva-környéki község, ahol a főhős, miután szibériai száműzetéséből visszatért, rehabilitációjáért küzd.

A szerzőnek ez a műve is személyes élményekre épül. Ugyanakkor olyan vitatható részleteket is tartalmaz, amelyek nem tárják fel a nagy történelmi összefüggéseket, abszolutizálják az esetlegest, általánosítják a puszta részletet, s így – széles körű publikáció esetén – az olvasók egy részét helytelen következtetések levonására indíthatnák. Előfordulhatna esetleg az is, hogy a kommunista író művét megpróbálnák a szerző szándékaival szemben, a kommunista mozgalom érdekeivel ellentétesen felhasználni a szocializmus külföldi és hazai ellenségei. A Kossuth Kiadó, amely a kézirat felhasználásának jogaival rendelkezik, ezért adja ki Lengyel Józsefnek ezt a problematikus művét – a szerzővel egyetértésben – tájékoztatásul, kézirat gyanánt.

I
LASSÚ KERESI BANICZÁT

„Arbát tér.” Kiszállok, s a fényes, márványos állomás kövére lépek. Csúszós. És megszűnt a nyugalmam, a biztonságérzés, melyet kiravaszkodtam, amikor látszólag bizonytalanul csellengtem a Komszomolszkaja megállónál, mintha csak más vonatra várnék, és csak az ajtó zárásának másodpercében ugrottam a kocsiba. Ez adta a nyugalmat. Bár nem hiszem, hogy követtek, de ezt naponta tízszer is be kellett bizonyítanom magamnak. Üldözési mánia ez? Nem. Vagy nem egészen. Vagy ha igen, akkor az okokhoz képest, amelyek előidézték vagy előidézhették volna, nagyon is mérsékelt. Én nem hiszem, hogy ez a Metro-állomás mely ma bombabiztos, holnap bombabiztos lesz. De semmiesetre sem érzem magam bizonyosságban.

Nyájban megyek kifelé a túldíszített, túlvilágított teremből. A nyáj a feljáró lejtős partjához csapódik, mint a hullám, és én egy cseppje vagyok ennek a hullámnak, szürke-fekete csepp a magas, borostyánszínű lépcsőparton.

Arbát tér.

Ez valóság. Tizennyolc éve láttam először, már megérkezésem napján, vagy a következő napon, s aztán sokszor és mindig nagyon nyugodtan; senki se hajtott, senkit se hajtottam.

A térből kisugárzó utcák, mint egy tenyér szikár ujjai. Most szürke, éhes, sovány, háború utáni. Kopott is. Kopott? Azelőtt is ilyenek voltak ezek az utcák, semmi se változott. Bőszítő ez a nemtörődömség, ahogy itt semmi se változott.

A Prága Étteremben minden este cigányok játszottak. Azóta is ott énekelnek? Ma is ugyanazok talán? Hát ha nem is ugyanazok, de ugyanolyanok... Nők egyedül nem jöhettek ide fel, két deci vodkáért béreltek az utcán kísérőt. Most is így van? A sikkasztók itt költötték el a pénzüket, persze csak a vidékiek; polgári ruhás rendőrök ültek a vendégek között, fele-fele arányban, vagy lehet, hogy csak minden harmadik volt rendőr. Ők itt józanon üldögéltek, szolgálatban.

Így volt. Most nyilván még inkább így van. Hát hogyan lenne? Csak én lettem más. Mert akkor én még kívülálló, a megfigyelő voltam és nem tartottam tőlük.

Ez a különbség. Az egyetlen különbség! Minden más felháborítóan ugyanaz és lenyűgözően megnyugtató is a változatlanság, mely valahogy a világ objektív létének bizonysága. No ez kissé túlzás, nem kell mindjárt filozofálni.

Akkoriban együtt jöttünk ide Nyinával, bámulni az althangú, mellüket reszkettető énekesnőket. A zenekarban egy szőke, kövér orosz fiú is játszott. Nyina ismerte, tanítványa volt a zeneiskolában, aztán kimaradt. Itt a fiút itatták, és nagy borravalókat kapott, – minek hát a zeneiskola. Kicsit zavarba jött, mikor Nyinát meglátta. Az utcalányok átültek a sikkasztók asztalához, akik már részegek voltak. Józanul csak mi ketten ültünk Nyinával, no meg a civil rendőrök.

Háttal állok a Metro kijáratának. Kiterpesztett bal tenyerem olyan, mint ez a tér; a hüvelykujjam a Gogoly bulvár felé mutatna, a gyűrűsujj és a kisujj (nem egészen pontosan) a Nyikitszkij bulvár két ága: közöttük a régi, málló falú, ócska ház. A földszinten a sok izzadó ablak: kenyérbolt. Most is kenyérbolt.

A mutatóujj iránya az Arbát, a nagyujjam a Vorovszkaja – ide indulok tüstént. Csak vigyázni. A cipőm nem bírja a latyakot.

Amikor a Prágában jártam, de az előtte és utána való időben is, az Arbát térről nyíló Arbát utca se volt félelmetes. Aztán az lett. Ezen az úton jöttek és mentek a fekete autók, a páncélfalú autók, kisüvítettek a Kreml kapuján, átzúgtak a Vozdvizsenkán, itt át az Arbát téren és át az. Arbát utcán végig, a dácsák felé.

Jó lesz innen minél előbb továbbkerülni. Negyvenezer rendőr vigyáz most Moszkvára, talán itt cirkálnak a legsűrűbben. Állnak, járkálnak, igazoltatnak, és így igazolják, hogy nem haszontalanok. Hát persze, hogy nem.

A Tagankai börtön... most éppen tíz éve... Meg a kapatos suszterlegény, akit benyomnak az ajtón. Nagyon részeg lehetett, se a hajnyírás, se a fürdő nem józanította ki. Még mindig érezni rajta a vodka szagát.

– Elfogtak engem és a harmonikámat – motyogja.

– Miért?

Lassan ingatja a fejét.

– Azt hiszem, kiabáltam.

– Mit?

– Azt, hogy nem élet ez, hanem csak tengődés.

A szakértők legyintenek. Nem érdekes eset: – Tizedik pont, vagyis agitáció.

Tévedtek. Délutánra már tudtuk, nem tízes pontja lett a legénynek, hanem nyolcas, tehát „terrorcselekmény”. Mert nem akárhol, az Arbát utcán kiabálta ezt, mellékes, hogy hajnali félnégykor... Reggelit már nálunk kapott. A szakértők szerint nyolcas pont nincs tizenegyes nélkül, az pedig „államellenes szervezkedés”. Tehát összesen tizenöt-húsz év – számították ki a szakértők.

Megyek már. Csak nyugodtan! Nem engem néznek az emberek? Nem az enyém a télikabát sem. Látszik ez? Túl nagy, Dimitrij Szergejevics kabátja. Olyan, mint legalább százezer moszkvai kabát a harmincas évek közepém. Ez volt akkor a legjobb fajta. Puha, meleg, asztrahán galléros. De hát nagy. Méretével és minden ráncával Dima testalkatát mutatja. Azt is elárulja, hogy kövér, azt is, hogy hajlott hátú, talán még azt is, hogy rövidlátó, szemüveges és telt arcú.

Persze ez képzelődés. Vállban éppen jó. Hasban bő és hosszú is... A halottak kabátját mind a piacra vitték, ki tudja hát, ki tudhatja, hogy ez egy élő kedves geológusé, aki Pierre Bezuhovra hasonlít. Minden tizedik, minden ötödik férfi ilyet visel, éppen a régi moszkvaiak. Most is csak ócska katonaköpenyből és új rendőrköpenyből van több. Nekem is pont ilyen kabátom volt 38-ban. Ez volt rajtam, amikor beültem az autóba és elvittek. A Ljubjankára. Magától kinyílt a kapu, egy kapualjba érkeztünk. Bezáródott a külső kapu, kinyílt a belső, az udvarba vivő. Behajtottak az udvarba. A második kapu is bezárult.

Most is ilyen kabátot készít a moszkvai konfekció? Jobbat aligha, ezért hordják még ma is sokan. Most is megvolna az enyém, ha nem viszem magammal a börtönbe. Már kicsit kopott volt 38-ban is, de szerettem. A gallér a börtönben első nap tönkrement, a dezinfekciótól. Száraz lett, mint ősszel a falevél, ropogva töredezett... Ez, amit viselek, szekrényben vészelte át a háborút, hisz Dima katona volt. Az intézetébe most katonaköpenyben jár. Megszokta, mondja. Vagy csak azért, hogy ma felvehessem? Akit nyáron vittek el, az is a szekrényben hagyta a kabátját. Lassan több lett a kabát, mint aki hordhatná. Ezért a piacon sok ilyen kabát kapható, meg a hazatért katonák kacatjai: órák, sárga félcipők, felöltők. A kabát valamennyinél drágább. Mert ez igazán használható. A gallér védi a torkot és a fület is.

De nem hajtom fel a gallért. Bújni – rettegés jele, és nincs is hideg. Különben is csak álldogálni veszélyes. Bizonytalankodni nem szabad. Sietni még rosszabb. Nem üldözési mánia ez. Nem képzelem azt, hogy épp engem keresnek, de a sok rendőr mind folytonosan bizonyítani akarja, hogy ő serénykedik. A „papírom" a pufajka kézzel varrt belső zsebében lapul. Kitöltött büntetést igazol: itt az Arbát közelében ez legalább annyi, mint egy elfogató parancs. Minden rendőr, titkosrendőr, hivatal, házmester előtt bizonyíték arra, hogy Moszkva számomra tiltott hely, és tilalmas az egész moszkvai körzet is. Mondták, megmondták, figyelmeztettek, nem tagadhatom: „A lábadat se merd betenni". Hát igen. Negyvenezren élnek abból, hogy engem elfogjanak, százhúszezren vannak, akik segítenek nekik. Vagy másfél millióan? Persze néha muszáj bejönni, ezt is tudják és eltűrik. De a te dolgod, hogy vigyázz! Hogy ne kelljen kézbe adni a papírt... Az ismerősök mind bejárnak Moszkvába. Bátrabbak, mint én. Vagy könnyelműbbek. Vagy ügyesebbek. Nem szabad a rendőr kezébe beleszaladni.

A magyarok valamennyien beszéltek Baniczával. Banicza ígérte, hogy segít. Banicza tudja, hogy jövök: izente, hogy jöjjek. No és most jövök. Ha valakinek, akkor nekem segít. Senki se akar örökké űzött vad lenni. Ő most követségi tanácsos, és én most sebesült vad vagyok egy cserjésben. De már nagyon szomjas. Jövök. Pesten a főnöke voltam. Ő volt az összekötőm. Most itt úgy megyek, úgy félek, ahogy annak idején Pesten. Űzött vad vagyok.

Mélyre szorítom a félelmet, a torkomnál mélyebbre, az arcom alá, a kezem nem reszket, a lábaim nem ugranak futásra, nagyon vigyázok rájuk. A szemem se árul el. Nyugodtan megyek most, át az úttesten, nem úgy, mint a nyúl az országúton. Ismerem én a nagyvárosi közlekedés szabályait: a hajdani illegális munkában tanult szabályainkat: nem sietni, nem őgyelegni, csoportosulást messzire kerülni, baleseteknél nem bámészkodni, nehogy tanu lehess, az utcán az utat előre térképen leolvasni, útvonalat sohase kérdezni...

Nyugalom! Már nem kényszer, természetes állapotom a nyugodtság. Kívülről befelé nyomul belém, lecsillapítja a remegő gyomorfalat, szabályos dobogásra parancsolja a szívet. A légzés is egyenletes. Bizony egyenletes. Ez a legnehezebb, de azért megy, rendben, és most belülről kifelé hat a mozgásomra, és mindez együttesen az agyamra. Az agy a parancsoló. Első, de utolsó is a megnyugvásban.

Sétálva megyek. Figyelek, mint azon a hűvös és napfényes tavaszi napon, amikor először tettem a lábam a moszkvai utcára, boldogan, új hazába érve, fejemben a megtanult térképpel, mert beszélni egy szót se tudtam, olvasni egy betűt se.

Most átjutottam az utcakereszteződésen. Bemegyek a kenyérboltba. Itt csak az gyanús, aki beszél, elégedetlenkedik, panaszkodik. Mert ez már agitáció, tízes pont. Én csak a meleg kenyér szagáért megyek be pár percre és máris a Vorovszkaján vagyok.

Mikor először jártam itt, az ellenkező irányból jöttem, a Tverszkaja felől, a pályaudvarról. 1930 április utolsó napján, vagy 29-én. Május elsején megint erre jártam a felvonulókkal. A menetben... Jegyem volt a tribünre, nem is tudtam, hogy ez milyen nagy megtiszteltetés, de én a menetben akartam lenni... Hajdú Palival mentünk, váll-váll mellett nyolcas sorban... Ez volt az utolsó május, mikor felvonultam. Ez?... Nem... Vagy ez?... A többire nem emlékszem. A magam jószántából Berlinben, igen, ott vonultam, nemcsak május elsején, hanem máskor is, sokszor.

Berlinből jöttem ide, és Hajdú Palinak kellett volna várni a pályaudvaron. De nem várt. Tudtam, nem rossz szándékból. Nem volt őbenne rossz szándék – előbb fogták el, mint engem.

Hiába kerestem a pályaudvaron. Az újságos standnál vettem egy térképet. Kérdezni nem tudtam volna semmit, villamosra szállni se, de a térkép segítségével szépen odagyalogoltam Hajdú lakására. Itt az Arbát téren át. Azóta is pontosan emlékszem Moszkva térképére, a lágerben ismételgettem; olyanná lett bennem a város, mint egy repülőgépről készült fotó.

Hajdú lakása egy csendes utcában, egy öreg palotában volt. Ilyen palotákból, a deszkafalakkal zegzugosan elkerített nagy termekből lett a rossz kis lakások tömege. Valaha Napóleon lakott ebben a palotában, amikor Moszkva az övé volt. Hajdú mondta, neki tudnia kellett. Nem nézem meg ezt a házat, nem akarom tudni, áll-e még, amikor Hajdú – s ez biztos – nem él. Tudja-e Banicza, hogy Hajdú már nincs? Persze, hogy tudja, mindenki tudja. Spanyolos volt... visszajött... Egy se maradt élve a magyar spanyolosok közül. Vagy igen? Az oroszok közül a volt százados, ma marsall, még híres is lett; de a többi...

Jó savanykás a kenyérszag az izzadt ablakú boltban, a friss kenyér és a vevők párája összevegyül.

No elég volt, most kimegyek.

A sarokház, itt a Vorovszkáján; gyógyszertár. Most is az. Maradt, ahogy volt. Vaskorlátos lépcső vezet a bejáratához... Ahol most utca van, talán kert lehetett, mikor a ház épült. Kert, vagy előkert. De már régen utca és Vorovszkaja a neve, mióta csak ismerem. Azelőtt Povarszkaja volt – Szakács utca. És ebben a nem poetikus nevű utcában, amely ezzel a vén patikával kezdődik, ezen az oldalon lejjebb, majdnem az utca végén van a Rosztov-ház, a „Háború és béke” legfontosabb helyszíne.

Mindig ezen az oldalon jártam, mert a túlsó oldalon, úgy az utca közepe felé az a ház állt, ahová most tartok. Azelőtt még a közelébe se kívántam kerülni. A Magyar Követség volt. Most ott van Banicza, „Banicza István követségi első tanácsos”. Ez megváltozott. Nem Magyar Királyi Követség, a királytalan Magyarország jogfolytonos királyságának követsége, hanem a Magyar Népköztársaság Követsége. Így lesz kiírva a kapura, Banicza hivatott. Jó volna már ott lenni, de azért sétálva megyek, sétálva, nem lézengve. Nyugodt, elegáns utca ez, főként civil rendőr lehet benne sok.

Itt a Svéd Követség Jugend-stílusú háza. Ide hivatalból is kell a rendőr. Szemben Norvégia Követsége. Megyek tovább, egy rácsos kerítés mellett, a villa beljebb áll a kertben. Afgán követség. A kiskert földjében ott fekszik még a szép nő teste? Aki el akarta rabolni az afgán követ titkát. Ott van? Mi maradt belőle? Északon az örök fagyban maradt volna, de itt: az enyészet...

A követ nyakában lánc, azon kulcsok... A nő az ágyban, csípőfogóval átvágja a láncot, lábujjhegyen odamegy a széfhez. A követ felnyitja a szemét. Fel sem kel az ágyból, pisztolya a párna alatt, fektéből lövi le, egyetlen lövéssel. És a villa kertjében szépen eltemeti. Saját-kezűleg... Sajnálta? Egy nagyon szép nő, s egy sértődött keleti férfi, aki nem bízza másra, maga végez, maga temet... Hivatalosan senki se érdeklődött, a követ sem szólt senkinek. Kész.

Már itt is volnék. Szemben a másik oldalon a Magyar Követség. Hm. Jómódú gyáros vagy kereskedő szép kis palotája lehetett. Követségnek elég szerény. Nagy orosz textilgyáros nem lakott volna ilyen kicsiben. A Morozovok palotája, amely a japán követségé lett, cikornyás és ötször ekkora. A Vozdvizsenkán. Nem messze tőle a nagy bérház, ahol Kun Béla lakott... A második emeleten? A másodikon vagy a harmadikon?... Már nem tudom.

Most itt át lehet menni. De mégse. Továbbmegyek a Vorovszkáján, aztán meg át a másik oldalra és úgy...

Megyek. Itt az angol konzulátus. Szolid, megfeketedett kövek. Mintha otthon építették és a londoni ködöt és kormot is hazulról hozatták volna...

Átellenben a sárga-fehér empire Gagarin-palota. Akkor: Lenin Iskola. Most „Gorkij Irodalmi Múzeum”. A legszebb épület az egész utcában és ide még be is mehetnék, kéziratokat nézni

üveg alatt. Akkor már inkább embriót spirituszban... Ez lett a Gagarin-palotából, ez lett a Lenin Iskolából... Magyar csoport... Mi lett azokból a fiúkból? Majd Banicza megmondja...

Nincs már Lenin Iskola, vagy elköltözött innen. A Kominternt is a Lovarda térről valahova a városon kívülre helyezték, és már nem is volt fontos. Aztán megszűnt. Halott halt meg, rendben... A Gagarin-palotát Rastrelli építette. Rastrelli vagy legalább is valami olasz. Rastrelli... Rastrell – agyonlövés. A Komintern ház... rasztrell... rasztrell... az agyonlövés: golyó, billiárd, billiárdi... Á, ezt a házat Gigliardi építette. Gigliárdi, a második, a már eloroszosodott olasz. Gigliardi, billiárdgolyó, puskagolyó, Gigliárdi, zsigoló, Girardi-kalap, bécsi kávéház, kedélyesség. Weener schick...[1]

Gigliardi, Rastrelli... Olaszok. Itt meggyökereztek, házaikat belealapozták ebbe a földbe. Marco Polo... keletre... Ezek az olaszok is keletre vonultak. A kereskedők messzebb mentek, az építészek itt megálltak, keletebbre nem kellett az ő építészetük, Moszkva a határ. Pénzvágy, becsvágy, szegénység. Először talán a Kreml falát és tornyát építették olaszok, aztán kétszáz évvel ezelőtt jöttek a Rastrellik, Gigliardik. Családot alapítottak, fiaik is itt építettek Moszkvában és Pétervárott. Házakat építettek, hazát találtak. „A proletárnak nincs hazája” – de én a proletár hazába jöttem, a második hazámba...

Követség nincs több erre már, de civilrendőr persze van itt is. Nem nehezebb felismerni őket, mint az egyenruhásukat. A régi Pesten botosoknak hívták őket. Egyenruhájuk keménykalap és meggyfabot. Itt fényes cipő, jó sötétkék öltöny. Nehéz munka állni és lődörögni a télutói latyakban. Csakhogy jó ám a lábbelijük, én meg már érzem a talpamon a nedvességet...

Az aszfaltnak sötét a színe, mint a rég elföldelt csontoknak. Föld feketesége, titkolt mérgek zöldje keveredett sötét színébe. Fáj ez az aszfaltos utcaföld, mint a csontok, ha keményen ütik azt, aki már elesett.

A házak is megviselten állanak, közömbösek. Nedves, hámló falak. Persze ezek nem követségek és középületek.

Az angol konzulátus mellett a nagyon cifra, nagyon szecessziós ház, századeleji lehet, amikor még Lev Tolsztoj is élt. Tudta-e, hogy itt volt a „Szabadkőműves páholy”? Mennyire más, mint ahogy ő egy régi szabadkőműves páholyt elképzelt, vagy talán ismert... Most itt az „Írók Klubja”. Pierre Bezuhov se menne ide be, egész biztos kikerülné. Ő nem ezen, ő a másik oldalon menne és kissé még tovább, aztán derékszögben átjönne egyenesen be a széles előterű kis palotába, amely előtt éppen most megyek el.

Ez a sárga-fehér zömök oszlopos kis palota, a nagy udvarban kétoldalt szerényebb szárnyépületekkel, Rosztovék háza... Natasa – a daloskedvű és szomorú – itt, ezen az udvaron rakatta le a drága bútort, a ládákba pakolt porcelánszervizt, Rosztovék minden megmaradt vagyonát. A kocsik kellettek a sebesülteknek, akiket Borogyinóból hoztak és egész Moszkván át a macskaköveken zökögő, embertzöcskölő szekereken, véres szalmán, agyonfáradt lovakon. És velük Andrej Bolkonszkij...

A Háború itt találkozott a Békével, örökre megbékéletlenül... Bolkonszkij meghal, Natasa nincs. Rosztov család már nem is lehetne. Pierre Bezuhov? Ő igen. A télikabát rajtam, ez is egy ilyen Pierre tulajdona. Dimitrij Szergejevics Rihlin. Most fűtetlen szobában fagyoskodik, fújja a körmét. A térdén molyette kockás pléd, zöld és piros. Mondtam: „Ha elfognak, a kabát is elvész”. Nevet. „Akasztott ember házában ne beszéljünk kötélről”. Mosolyogni igen, mosolyogni jól tud: testes, szemüveges, hajlott hátú. Minden nyáron geológiai expedíción izzad, szuszog, kapaszkodik, s legjobban a szemüvegét félti a kövektől. Mert a kövek, mikor

[1] Wiener schick

kalapáccsal üti, szikráznak és szilánkokra pattannak. Sose akart Borogyinót látni, még fegyvertelenül se, de engem nem félt befogadni egyetlen szobájába Dimitrij Szergejevics Rihlin: Dima, Dimka, tanársegéd a geológián.

No, szóval bemegyek Baniczához, aztán hozzá és vissza Alekszandrovba. Nem akarom, hogy kockáztasson Dima. Nem fogok nálad aludni, nem leszek terhedre Dima, mert elvesztem a szeretetedet. Pedig fontos, hogy barátom maradj... Érted, ugye?

A házak szürkék és vérszegények, az emberek vérszegények és szürkék. Ezek a házak, ezek az emberek sokszor voltak ilyen vérszegények, kopottak. Mikor a borogyinói ütközet sebesültjei döcögtek itt végig, macskaköves utcán, a városkapu felé. És a polgárháború éhsége idején. És most. És azelőtt. És már hányszor? Ijesztően ugyanaz, pedig semmi se egészen ugyanaz és semmi sem ismétlődik ugyanúgy. Tudtam már a táborban is, hogy egyszer majd, ha élek, ide el kell jönnöm. Most mindjárt itt leszek. A ház a megváltozott Magyarország területe. De csak belül. Belül Banicza...

Ott, messze, akkor, repülőgépről képzeltem el a várost. Mért ne képzelhettem volna repülőgépről, mikor vasutat se láttunk évekig, de repülőgépek szálltak felettünk, rajokban. Keletről nyugatra, mindig keletről nyugatra. Ebből mérlegeltük a háborút és sokat megértettünk.

Úgy képzeltem, filmfelvevőkészülékkel vagyok a repülőgépen, látom az Arbátról csillagsugárban szétfutó utcákat: a Bulvár a térnél tompa szöget alkot, ferde, mint egy törzse közepéig vízben álló fa. A felvevőgép végigpásztázza az utcát, a patikától a Rosztov-házig és vissza. Gépközelbe hozza a követségi épületet, átsvenkol Tverszkájára és kísér engem és a szőke norvég lányt, a „Lux”-tól a Lenin Iskoláig. Itt eltűnünk a Gigliardi-épületben, mely most „Irodalmi Múzeum”... De már jövünk is. Ő nem néz a norvég követség felé, én nem nézek a Magyar Királyi felé, csak meglökjük egymás könyökét, nem hazánknak vagyunk polgárai, internacionalisták vagyunk. Befordulunk egy kis utcába. Terítő utca? Villa utca?... Ezen a környéken minden utcának valami konyhai és ebédlői neve van. A Vorovszkája Szakács utca volt... Vorovszkája új név, de a többieké megmaradt. De hol a norvég lány? És hol vagyok én? No, rendben van, most hagyjuk... A várok szolgaserege lakott itt, akkor ez volt a külváros. Aztán a külváros kijjebb került, és kis, nemesi kastélyok épültek itt, a pétervári udvart nem szerető falusi uraságok téli lakásai. Aztán bérházak, és mikor Moszkva főváros lett és az utcát Vorovszkájának nevezték el, a kis palotákba követségek költöztek. Az utca végéről látszik a külső körúton, egészen szemben áll a cifra húszemeletes új ház. Túldíszített és pöffeszkedő, ez a Sztálin-Kaganovics stílus, a „szovjetszkij-kupecseszkij” stílus, ahogy Dima Rihlin – otthon is csak suttogva – mondja. Belső egyetemi körök így hívják, így hívják a geológusok is, még a geológusok is... Lenn, a nagy ház földszintjén már voltam. Csemegebolt van ott. Márvány, üveg, bronz. Kaviár, de kenyér is, néha konzerv és néha cukor is. Bemenni? Most bemenni? Hogy összefolyjon nyálam, amitől vagy alázatosabb vagy még dühösebb leszek, mint kellene. Miért akarok minden fényes élelmiszerboltba bemenni? Nem elég, hogy a Gorkij utcában menthetetlen besündörgök a nagy boltba, ahová Hertával jártunk hidegvacsorát venni. „Zabaszékesegyháznak” neveztük.

No most át a másik oldalra és ott vissza!

Szép, új és nem is túldíszített épületnél érek át. Előbb nem vettem észre. No persze, a Rosztov-házat bámultam.

Hisz ez már akkor épült, amikor tíz év előtt itt jártam. Színház? Klub?

Fekete kistábla, aranyozott betűk: „Filmszínészek Tanulmányi Színháza”. De hát hiszen ez az öreg bolsevikok és politikai kátorgások székházának készült, most már jól emlékszem... És ez új, tiszta, jólápolt... már kicsit a Bauhaus stílusában... No és mire felépült, az öreg bolsevikok már a Ljubjankára tették át a székházukat, és a Tagankára, No persze. Így lett a filmeseké.

Csináltak azóta jó filmet?... Hát jó, ehhez semmi közöm... Öreg bolsevikok nem maradtak Moszkvában. Legfeljebb ha másfél tucat. Vagy annyi se? Minek a székház? És biztosan nem a legjava maradt meg az öregeknek. Vagy nem csak?... Mindegy! Most nem ez a kérdés, csak kérdezem.

Ezen az oldalon üzletek is vannak. Kicsik, elhanyagoltak, mint azelőtt. A követségek nem itt vásárolnak. Valamikor külön boltjaik voltak a követségeknek – most is így lehet. Akkor rendbenvalónak találtam. Á, persze, hiszen „nem kell az egyenlősdi!" Most a lét formálja a tudatomat? Nem egészen így volt, nekem akkor se tetszett a különbözősdi, csak „megértettem"... Ennyit, hogy nem tetszett, mondhatok, ha többet mondanék – máris ronda hazugság...

Posta. Nem emlékeztem rá. Pedig voltam itt, valakinek levelet is küldtem innen... Kinek? Ajánlott levél lehetett, be is mentem. Szép üvegfalú posta volt, új még, most se csúnya. Kinek írtam? Oly ritkán írtam, emlékezhetnék... No mindegy. Persze hogy mindegy... Igen, a sarki gyógyszertárban, az arbáti patikában vásároltak Natasának orvosságot egy rubel hetvenért... Mindegy...

A ház a posta felett ötemeletes. Tömeglakások. Egy lakásban öt-hat bérlő. A vízcsapok csepegnek, a vízöblítők zuhognak. A falak kívül a hólétől, belül a hibás vízvizetektől nedvesek, redvesek. Jártam valamelyik lakában? Nem. De hát Dima lakása is ilyen a Mohováján. A legtöbb házban ilyenek a lakások. Általánosítok? Hát tessék utánanézni! Igaz, a háború...

Minden úgy van, mint volt, csak tíz évvel öregebb, egy háború nyomorúságától penészesebb. És én is fáradtabb vagyok, ingerültebb, figyelőbb, de durvább és közönyösebb is. Azt az új házat ott a bulvár másik oldalán, földszintjén a zabapalotával, azelőtt ha jobban megnéztem volna, jobban bosszant. A cementoszlopfőket, cirádákat és szobrokat... mintha valami óriási gesztenyepüré-nyomóval rondították volna arra a húszemeletes születésnapi tortára. Dühöngtem volna. A csúnyaságán, a drágaságán. Most? Minél rosszabb, annál jobb.

„Ez az ellenség hangja!"

Nevetséges! Még nem határoztuk meg, hol áll az ellenség. Az ön tiszteletet követelő hangja egy gyáva visító disznóé!

Ha történész volnék, akkor nem hagynám magamat így beszélni. Keresném, mi volt itt, ebben a tíz-tizenöt évben, a szükségszerű. És mi volt a véletlen? Véletlen, melyből aztán szükségszerűségek sorozata következett, de már könyörtelen logikával. Véletlen, mint felderítetlen okok váratlan megnyilvánulása – tehát szükségszerűség. És véletlen: a lehetséges még eldöntetlen körülmények közt egy hajszálnyi lökés és nemvárt, tehát előre nem vélt, azaz – jó ez a szó – véletlen irányba terelődnek a dolgok. Véletlenből így lesz végzet... De mi tette lehetővé Sztálint és izmusát. Alapvető hiba? Akkor már a lenini koncepcióban is hiba volt? Ő a bürokrácia önállósulásában látta a veszélyt. Jól látta. De az orvosság, amit ajánlott, gyenge volt. S annak ajánlotta, aki nem akarta elfogadni. A patkánynak ajánlotta a patkányirtót, a bürokratának a bürokrácia megszüntetését. Azt hitte, hogy még nem bürokraták? Nos, forradalmi tettet ajánl, ha tovább él és látja, egész biztosan látja, hogy mi van itt. Most meg már: minél rosszabb, annál jobb? Legyen forradalmi a helyzet?

... Itt vagyok. Újra elmenni a ház előtt, s újra visszajönni? Annyira nem buták ezek a lusta rendőrök, hogy ne ismernének meg, és akkor kész a nyolcas pont... Elmentem a civil detektív mellett, már túlmentem a kapun, pedig nem akartam. De a kapu zárva volt. Elmegyek a rendőr mellett is, a sarkon befordulok a mellékutcába és éles szögben a követség udvarára lépek.

Bent vagyok. Oldalamat egy nagy autó szinte horzsolja. Be kellett surranni, különben csak délután jöhettem volna, a kis utca felől; most így, már itt vagyok, bent. Öt lépcső, hat lépcső, az üveges fülkéből elém áll egy ember:

– Hová? – Pirospozsgás magyar, altiszti kerekdedség és izomzat.

– Banicza Istvánhoz jöttem.

Végigmér, altiszti szeme átlát a meglehetős télikabáton, szinte az elnyűtt pufajkát is látja. A cipőmre néz. Igen, gyalog jöttem.

– Itt nincs bejárat. – Ez a közös anyanyelvünk, magyarul mondja, magyarán.

– Jelentse Banicza Istvánnak...

– Itt nincs bejárat. Tessék a túloldalon. – Már találkozott itt kopott emberekkel, de nagyon beleverték, még altiszt korában, hogy a rosszruhás emberrel erélyesen kell bánni. Megtanulta. Sohase fogja elfelejteni?

Alig bírok beszélni. Lenézés, gyűlölet hüvelykujja szorítja a torkomat. De azért is: – Azt mondtam – a hangom rekedt, száraz, fenyegető –, szóljon Banicza Istvánnak. Érti? – Fulladozom.

A portás elém áll. Én közelebb lépek. Ha most ütök, a tenyerem élével ütök, és egyből áttöröm a torkát. Ez, a magyar altiszt pimaszabb, mint az orosz őrök voltak. Látom a pofáján? Vagy csak itt jobban fáj? Józanul fontolgatok és már döntöttem is: gyilkosként könnyebb a láger, jobb, mint a politikainak.

Nem lehet gyáva fickó, valamit tapasztalhatott a fronton is. Rám néz és érzi: mindketten a halál közelében vagyunk.

Vállat von, csenget. Én lihegek. A torkom ég, mintha napok óta sivatagban jöttem volna.

Másik inasféle, írnokféle jön.

– Ez az ember – közli az altiszt-portás – Banicza első tanácsos elvtárshoz akar menni.

Élesen, támadó kedvvel néznek. Nem kérdeznek, latolgatnak. Én beszélek tagoltan, parancsolón: – Jelentse, Lassú Endre akar vele beszélni, tudni fogja, ki az.

Még bizonytalankodnak. Ekkor már ordítok: – Mozgás! – Tűk százai szúrják a torkomat. – Mozgás!

Úgy ordítok, hogy azonmód kaszárnyában érzik magukat. És a második szolga szabályos hátra-arcot csinál.

A portás udvariaskodik. – Tessék leülni – és a kis folyosón széket tol a közelembe.

– Nem vagyok fáradt. – Remeg a hangom. Fel-alá járkálok a portásfülke előtt. A lábaim remegnek. Nyugtalanabb vagyok, mint az utcán. Csillapítom magamat vagy hergelem? De már jön ki Banicza. Őszhajú, magasabb, mint emlékeztem. Eszterházy-kockás öltöny. Megismerem, azaz tudom, hogy ő, és örülök, hogy ilyen elegáns.

– Bandi! – kiáltja. – Átölel.

Örülök, de a haragom fortyog.

– A kutyák érzik a koldusszagot – mutatok fejemmel a portás felé.

Banicza bosszúsan összevonja a szemöldökét. Az altiszt tökéletesen érti, hogy mit jelent, ha a felsőbbség nem behívat, hanem maga jön a vendég elé. Sarkig kitárja a folyosóra nyíló ajtót, megmerevedik, szorosan a falhoz lapul, a lélegzetét is visszatartja, mikor elmegyünk mellette. Jó iskolából jöhetett.

Banicza ölelő karja alatt megyek a sötétes, faburkolatú folyosón, a vállam alatt, a hátamon erős, férfias szorítás. Testvér, fiú, apa. Hat évvel fiatalabb, mint én...

A folyosóról az előcsarnokba jutunk: belülről látom azt a zárt kaput, amelyen nem merhettem becsöngetni, aztán ajtók mellett megyünk, s benyitunk egy előszobába: fehéren lakkozott faliszekrények, a magánlakás minden jószága és tisztasága.

Banicza lesegíti rólam Dimitrij Szergejevics télikabátját, a rendes álruhát, pőrén állok a lágerpufajkában. Szerencsére ez nála nem számít. Szerencsére tisztára is mostam és megfoltoztam.

Csak nem tudom, nem érződik-e még rajtam, hogy én bizony nem nagyon fürdök. Bár megmosdottam.

Betessékel egy dolgozószobába. Vadonatúj, épp hogy csak nincs asztalosműhely szaga. Diófa asztal, szekrény, polc, szürke kárpitozású sezlon, és szürke és fekete karosszékek. Fehér fal. Képek a magyar Alföld színeiben, napsugarában. Plain air, tizenkilencedik század vége, huszadik eleje. Amilyet Ferenczy Károly vagy Koszta festhetett volna.

A fényes-tiszta szobában, mikor Banicza beleültet a fotelba, nagyon rosszul fest az öltözetem. A sokszor fertőtlenített és mosott pufajka akármilyen tiszta is, piszkosnak kell, hogy látsszon. A durva ágypokrócból varrott bő nadrág, a nagy ajándék, amit Blagoj, a bolgár kommunista adott szabadulásom napján – milyen gyönyörű ajándék volt –, itt otromba és esetlen. A bakancs is. Kifényesítettem, nincs rajta sár – és mégis... A portás is észrevette.

Banicza úgy ültet a fotelbe, mint egy beteget. Közelebb húzza a másik karosszéket, megfogja a kezemet. Ez a testközelség, ez kell. Igen, így teljesen a régi Banicza. De az én torkomban a sivatagból hozott szárazság.

– Tudja, Lassú Bandi, – én sokszor gondoltam magára. – Hangja halk és kellemes. – És mindig eszembe jutott a tanítása.

Érzem, hogy megvonom a vállam. Kellemes, amit mond, de a vállvonogatás is őszinte.

– Emlékszik, mire tanított?

– Nem.

– Hogy lehet az? Nem emlékszik?

– Nem.

Banicza fiúsan és részvéttel néz a szemembe. Néz, roncsnak tart.

– Én sokszor ismételem magamban. Másoknak is gyakran elmondom. Na, várjon csak, mindjárt emlékezni fog. A Ráday utcában mondta. Az illegális lakásra csak emlékszik?

Pontosan látom a kis szobát, a pléhmosdót és pléh vizeskancsót és a függönyt az ablakon. – Ahol én voltam az összekötője – teszi hozzá, és nézése aggódva faggat.

– Mit mondtam? – Látom a keskeny, furníros ócska ágyat, érzem a lépcsőház macskaszagát. – A Ráday utcára jól emlékszem, de hogy valami különös tanítás...

– Akkor emlékeztetem. Szószerint: „A cikket nem hossza szerint kell honorálni, hanem rövidsége arányában premizálni”. Így mondta.

– Lehet. De azt hiszem, ez előbb lehetett, talán Bécsben. Az illegális lapnál nem volt honorárium – korrigálom Banicza emlékezetét.

– Nem. A Ráday utcában volt. Azt most már én se tudom, hogyan terelődött erre a szó. Maga háttal ült az ablaknak, én szemben. Akkor, aznap magyarázta – ezt is pontosan tudom –, hogy így lehet a saját arcvonásainkat legjobban eltitkolni, a beszélő partner arcát legjobban megfigyelni.

– Más idők voltak... Ez ma már mind... tőlem nagyon távoli. – Őszintén mondom, de azért kicsit meghat. Valahol éltem hát akkor is, mikor nem voltam?

– Maga volt a tanítóm és példaképem.

– Maga – felelem, mert nem akarok elérzékenyülni – aztán nemsokára lebukott. Én viszont szerencsésen kijutottam Bécsbe.

– Ez nekem nagyon nagy könnyebbség volt.

– Hm. Itt – mutatok az ablakra, Moszkvára – aztán lebuktam én. Miért? Mert eszembe se jutott védekezni. Mert...

– Értem. – Megszorítja a kezemet. – Tavasszal, mire az első cseresznye megérik, otthon lesz. Higgye el, Lassú Bandi. És otthon majd minden szépen rendbejön.

– Gondolja? – hiszem amit mond, és kételkedem is. Látom a cseresznye fénylő bogyóit. – Nálunk május végén érett meg az első cseresznye – felelem, s a torkom megint száraz.

– Én – és mosolyog – a Kelebiából kapott első cseresznyéket értem. Ez április vége, na, mondjuk, május eleje. Szóval...

– Ha nem Kelebia, akkor Szibéria, tudja-e, hogy akkor Szibéria? Igenis, újra Szibéria.

– Maga kicsit... nem is csodálom. De lehetetlenséget beszél. Maga egy kicsit...

– üldözési mániás? – vágom rá feldühödve. – Idefigyeljen, Banicza Pista! – és most én markolom meg az ő karját. – Adja a jó öreg, kommunista atyaúristen, hogy én legyek a beteg, a rémlátó, az üldözési mániás. Sajnos, még könnyen megláthatja, hogy én vagyok a józanul előrelátó, a kutya úristenit ennek a világnak.

Rám néz, aggódva, kételkedve. Most már meg kell indokolni nyugtalanságomat. – Vagy-vagy. Moszkva környékén élni, rendőri felügyelet alatt? Meddig? Ezt nemhogy én nem bírom, de nem bírja tétlenül nézni a rendőrség se. Nyilván tudja, hogy Moszkvában lennem már magában is bűntény. Az pedig, hogy egy követség épületében vagyok, egyenesen a kémtevékenység ékes bizonyítéka.

– Lassú Bandi! Ez a Magyar Népköztársaság követsége. Ez mégis csak egy kis különbség. Nem gondolja?

– No jó, mondjuk. Én azonban, az emigráns, felvettem a szovjet állampolgárságot. Proletár állam és akkori Magyarország... Világos? De most azt mondhatják, és én ismerem őket, ha kell nekik, mondják is: „Nem tetszett a Szovjetunió? Há?”

– Vegyük hát az ügy gyakorlati részét. Az állampolgárság visszaállítása kissé meghosszabbítja az eljárást. Ennyi az egész.

– Tehát: nem május?

– Ezért május! Mielőtt ígérnék, bekalkulálom a nehézségeket.

– Kalkulál?

Banicza szeme meg se rebben. – Úgy is mondhatnám: tudom. – Rácsap a fotel karfájára. – No de... Hát ez mégis!... Maga még nem reggelizett!

Nem vár választ, felugrik, kisiet. Körül akarok nézni, de már visszajön. Mosolyog, még közelebb húzza a karosszéket, és leül.

– Reggelizni ugyan reggeliztem, de hát tudja...

– Én ne tudnám?! – mondja úgy, olyan hangon, hogy nagyon jólesik. – Én ne tudnám? Mauthausenben voltam.

– Szóval magára nem áll, hogy a jóllakott nem hisz az éhesnek?

Banicza áthajol hozzám, megölel.

Nyílik az ajtó. Csinos, ápolt, kissé kövérkés asszony lép be, mosolyogva tesz le egy megrakott tálcát. Felállok, a nevemet mondom és nézem. Puha, ápolt kezével energikusan szorítja a kezemet, mindkettővel egyszerre, biztosra veszi, hogy ez kellemes. Az is.

– Ó, én nagyon jól ismerem magát. Nálunk nem lehet Lassú Endrét nem ismerni. Pista annyit beszél magáról, maga az ideálja.

– Akkor is csak... más Lassú Endre az, akit valamikor... akit valamikor... aki volt...

– A volt és a mostani egyaránt kedves – mondja a nő, egy gyors pillantása felfogja Banicza örvendező tekintetét. Segít a férjének, diplomata-feleség. – Már vártuk. Tudtuk, hogy Alekszandrovban van, mondták az elvtársak...

Jólesik, amit mond.

– Kérem, üljön le. Sok mindent kell egymásnak elmesélniük. Hiszen... Én már megyek is, háziasszonyi teendők várnak. És Pista – mutat az íróasztalon lévő, nyírfagyökérből készült, szép, simára politúrozott dobozra... (ilyeneket nálunk a rokkantak csináltak)... – Ne felejtse el a cigarettát.

– No – nevet Banicza – mégis csak udvariatlan tuskó vagyok mindmáig. Nem dohányzom és mindig elfelejtek kínálni. Köszönöm, Ilonám!

Az asszony mosolyog, búcsút int, kisiet.

– Maga dohányzik, Lassú Bandi? – Áthozza, a kisasztalra teszi a dobozt, teát önt a két csészébe.

– Igen.

– Kár.

– Nem fontos. Lemondjak róla? Olyan jó az élet, hogy hosszabbítani igyekezzem? Egyébként csak mahorkát szívok. Megengedi – és kiveszem a magam varrta dohányzacskót.

– Tessék. Majd másképp gondolkodik nemsokára. Én a legnehezebb időkben se dohányoztam...

Nem gyújtok rá. Csak a sonkát, kaviárt, tojást és a vajat látom. Meg az uborkát és a szendvicseket. És kést és villát. Kést ugyan csináltunk magunknak, de villát évekig még csak nem is láttunk... Tányérok, kések, villák, tisztán csillognak a fehérre vasalt szalvéták.

– Én ezt most mind megeszem, érti?

– El is várom – nevet. – De azért csak vigyázzon, meg ne ártson. Tudja, hogy van az, ha az ember egyszerre...

– Tudom. De már két hónapja gyakorlom az evést. Nem árt meg. Igaz, hogy amikor a háziak ott, Alekszandrovban rám tukmáltak ötven gramm vodkát, lefordultam a székről. Elájultam. Azt hitték, meghalok. Most már ehetek, amennyit csak kapok.

– Nekem is mindig megjön az étvágyam, ahányszor az első pesti napokra emlékezem. Napokra, hónapokra.

Megeszünk mindent, az utolsó morzsáig. Mikor végzünk, Banicza a tányérokat, evőeszközöket a nagy tálcára rakja, kiviszi. A teát itthagyja. Rágyújtok a mahorkámra, hátratámaszkodom a fotelben. Ez is van a világon... Fotel... Fotelben cigarettázom...

Banicza újra mellém ül. – Én kezdjem? – kérdi.

– Igen, jobb lesz.

– A lebukás után tíz év; Pest, Vác, Szeged. – Legyint. – Utána: irány Mauthausen. Ez volt a nehezebb. Aztán a felszabadulás és haza. Eleinte így, úgy, aztán diplomáciai munkák, most itt. Látja: megnősültem.

– Maga, ha jól emlékszem, mérnök. Miért diplomata?

– Sajnos ez is kell. Ezen a téren a legnagyobb az emberhiány. Az öreg Virágh – a plafonra mutat –, a követ, nem is tud, nem is akar dolgozni. Egyetlen érdeme, hogy nem volt nyilas. Kevés ilyen történész van.

– Olvastam a könyveit, még odahaza.

– Világos képlet. Habsburg-párti, monarchista. A fasisztákhoz képest demokratikus és humanista.

– Nem izgalmas képlet.

– Lehet az efféle izgalmas képlet is. Persze, nem ez a Virágh. Ő nálunk csak kirakat, tudja is ezt, és ki is használja. Ennyi az egész. Legalább is most. Noha ellenálló volt, de ez most mellékes. Ő tehet róla, hogy már mellékes. De hagyjuk őt. Nála izgalmasabb képlet volt például a weimari Németország egykori moszkvai nagykövete, gróf Brockdorff-Rantzau.

– Halványan emlékszem. Ugye ő az, aki nem írta alá a versailles-i békediktátumot?

– Igen. Az ő képlete: annyira feudális, hogy nem bírta elviselni a burzsoát. A saját, a német burzsoát se. Utálta a kapitalizmust. Mivel feudalizmus már nem lehetett, nincs visszalépés, hát akkor legyen inkább szövetség a Szovjetunióval a világháború győztesei ellen. Átlépni a kapitalizmuson! Ez volt a Brockdorff-Rantzau-i koncepció.

– Na és?

– Megfúrták!

– Mit csináltak?

– Á? Megfúrták? Ez egy pesti szó, megfúrták. Azt jelenti: lehetetlenné tenni, megbuktatni, lejáratni. Rantzau a feudalizmusból jött volna hozzánk, a polgárság korszakát átugorva. Ugye érdekes! Életrajzírója így jellemzi: „Der Wanderer zwischen zwei Welten”. Foglalkoztat ez a figura.

– De azt mondja: „megfúrták”? – kérdem és figyelek.

– Igen.

– Weimar?

– Weimar.

– Szóval, és számomra ez érdekes, már a weimari időkben is kísérleteztek avval, ami aztán harminckilencben oly ragyogóan sikerült. Gondolom, harminckilencben volt, évszámokban sohase voltam biztos, évszámoknak ha kell, könyvben mindig utána lehet nézni. Szóval azt akarta, amit Ribbentropp csinált? Vagy az ellenkezőjét? Emlékszik: amikor összecsókolódzott Molotovval...

– Hát összecsókolódzni... nem csókolództak.

– Én így tudom. Nem ez a lényeg. A lényeg a szövetség. Erről se sokat tudok. Csak egyes újságfoszlányokhoz jutottunk. Azokat is sürgősen szétdaraboltuk, cigarettapapírnak... Valamelyiken olvastam, hogy a nagy Németország és a nagy Szovjetunió közt a félreértéseket csak a trockisták szították.

– Ezt meg én nem olvastam. Mert én meg Mauthausenben... nem is, akkor még a szegedi Csillagbörtönben, üdültem.

– Nekem nem nagyon tetszik, megengedi, őszinte leszek, egyáltalán nem tetszik, hogy diplomáciai történetekkel foglalkozik. Brockdorff-Rantzau... Mért nem mérnök maga? Miért diplomata? Állandóan külföldön és hivatásszerűen távol – mondhatnánk így is – a munkásosztálytól. Ez valahogy lecsúszottság.

– Igen. Pontosan így van. Mondani is akartam később, de maga előbb észrevette, és kimondta.

– Hát nem volt nehéz észrevenni. És úgy látszik, meg is szerette az effajta munkát. – Vártam, hogy összeráncolja a homlokát és fintorog, mint régen. De semmi.

– Nem szeretem, de érdekel, és ha már csinálom... A régi világban a diplomatának feladatai voltak. Ezenkívül reprezentált. Mint mondják, Esterházy Pál, Széchenyi kortársa Londonban olyan fényűzően élt, hogy a lordok is megbámulták.

– Tisztelték is? Volt súlya?

– Nem. De ennek Esterházy személyszerinti súlytalansága volt az oka. Pénzügyileg is lecsúszott. Annyit költött, hogy azt még az Esterházy-birtokok se bírták.

– Megint csak azt kérdem, miért érdekli ez magát?

– Szeretem ismerni a foglalkozásomat, ha már... És a sok utazás érdekes. A fiatal attasék megismerhetik a „nagy” életet. Persze elsősorban nem itt, a baráti országokban. De látja, itt is van feladatunk. Nekem például az, hogy magukat sürgősen hazasegítsem.

– Ez, amennyire én tudom, konzuli munka.

– Igen. A nagy politika manapság nem a mi dolgunk. Ez ma már...

– Nem a maguké, nem maguk csinálják. Na de teljes testtel ki kell állni érte. Vívni, védeni. Ez jó?

– Szívesen teszem. Külföldön, nyugaton mi, itt meg a nyugatiak egyszerűen mondva „akkreditált kémek”.

– Akik nem kockáztatják a bőrüket. Ha ügyetlen, másnak lesz belőle baja.

– De az ő karrierje omlik össze.

– Tyű, de rettenetes. A karrier! Mellesleg az angol katonai attasé karrierje összeomlott.

– Az angol attasé karrierje? Miről beszél?

– Csak amiről az újságok itt pár nap előtt írtak. Állítólag rongyos, olajos munkásruhába öltözött és ebben a kosztümben a Moszkva-hídról lefényképezte az Ordzsonikidze Gyárat. A gépgyárat, melynek állítólag, bár kétlem, katonai jelentősége van. De a sziluettjének? Jó három kilométer távolságból? Ezt kicsi gyerekek és nagy szamarak hiszik csak el, vagy azok sem.

– Teleobjektív is létezik.

– Akkor se. És kérdem, miért kell ehhez kosztüm, miért kell gyalog menni és egyáltalán miért kell neki egy ilyen kép, amit ötven rubelért egy hivatásos fényképész is megcsinál? Ötven rubel, a maximum.

– Emlékszik a nevére?

– Valami Mac Allen. Vagy Mac Cormick. Nem, Mac Cormick az mezőgazdasági gépgyár... Pesten is volt lerakata, ha jól emlékszem. Szóval... nem mindegy?

– Nem, Bandi. Nem vette figyelembe, hogy az illető attasé skót. És ötven rubel... – Várja a hatást, és én valóban jót nevetek.

– Hát maga valóban diplomata lett, kedves Banicza Pista. Szellemesen, kapásból érvel! Gratulálok. – Tényleg jót nevettem és hálából kihagytam a következő szorítót, azt, hogy autójában felállva is fotografálhatott volna, ha éppen sajnálja a pénzt.

A nevetéstől megszelidültünk, és ő nagyon csendesen, a régi hangján beszélt. – Bevallom, szívesebben lennék egy optikai mű vagy egy telefongyár igazgatója. De odahaza a megbízhatóságomra hivatkoznak, és ténylegesen így távolítanak el az országból, az országtól.

– Elég szomorú. Még mikor jól választanak, akkor is a kontrakiválasztás elve szerint teszik. Legyen maga csak külföldön megbízható, hiszen odahaza olyan gyárigazgató lenne, akit nem lehet csak úgy se szó, se beszéd leváltani. Már itt tartanak? Gyorsan ment, gyorsabban, mint itt. No, persze, felhasználták az itt szerezhető tapasztalatokat.

– Hát... ez nem így van, távolról se ilyen egyszerű ez. És a sikereink... Megszüntették az inflációt. Tudja, hogy ez milyen siker.

– Nem kétlem.

– És általában is más a helyzet. Az például, hogy én itt vagyok...

– Számomra kitűnő. Ha ugyan hallgatni fognak magára. Csakhogy... Valami nem jó van a levegőben, Banicza!

– Maga most nagyon megbántott és gyanakvó. Tökéletesen értem. Ha helyreáll az egészsége, rendes munkakört kap és megint...

– Mit megint? – és hiába néz rám és szeretne csittítani. – Mit megint? Azt hiszi, hogy én valaha is „csacsenolni” fogok? Avval az ürüggyel, hogy sok a jó és helyes, hogy az általános vonal az rendben van, és a többi, ez meg az csak kilengés, és „ami elválaszt, az sokkal jelentéktelenebb és kevesebb”, mint ami a „mozgalommal” egybeköt, ésatöbbi, ésatöbbi. Fő az „egység”... Hát nem! Nem, előre megmondom: mielőtt még hazasegített volna. Mert én... én kommunista vagyok. És azok, akik mindenre csak bólogatnak, azok nem kommunisták. Ha némelyikük az is volt, valamikor. Némelyikük. A legtöbb sohase...

– Engem kikhez sorol? Nem is voltam, vagy csak már nem vagyok? – Végre dühös, végre kiesett szerepéből.

– Azt, hogy ki volt, világos. Az, hogy ma kicsoda, azt nem tudom, még nem tudom. Maga tudja?

– Kommunista vagyok.

– Elhiszem, hogy azt hiszi. Ha nem hinném, hogy így hiszi, nem magánál ülnék itt. Hanem legjobb esetben az irodájukban. És ott nem ülnék, hanem állnék. Elég ennyi?

– Elég.

– Odahaza, a mai Magyarországon nincs hatalmaskodás, hivatalok packázása?

– Nincs. Erről szó sincs.

– És nem is lesz! Én nem is lehet?

– Erről persze én is gondolkodtam. Itt éltem évekig mint munkás, aztán a műegyetemen láttam magát a „folyamatot”. Az emberek túlméretezik a rájuk szakadt felelősséget. Ebből a jóból, mert a felelősségérzet pozitív dolog, ennek a jónak a túlméretezéséből származik a baj. És abból a meggyőződésből, hogy a dolgokba mindig erélyesen bele kell avatkozni, hogy azok jól menjenek. Ebből ered a hatalmaskodás és...

– ... és a szűk látókör, önteltség...

– Igen, így is nevezhetjük. De a szándék jó. Emlékezzen csak! A „kíméletlen jóratörekvő” volt az eszményképünk. Valami vers is szólt erről...

– A versre ugyan nem, de a megfogalmazásra emlékszem. Magamat is ilyennek képzeltem. Sajnos, látnunk kell, hogy ebből született a kontrakiválasztás. Ez lett a buták és a butaság védszentje.

– Nézze...

– Azt hiszi, magamat védem, mikor kíméletlenül – nos, megint kíméletlenül – leszámoltam evvel. Ebben a leszámolásban a magam kiselejtezése is benne foglaltatik. Jó, hogy figyelmeztetett: én is a kíméletlen jóratörekvést tartottam üdvözítőnek. De talán nem kerülte el figyelmét, hogy minden, de minden politikai rendszer ezt teszi. „A cél szentesíti az eszközt”, és végre is az eszközből cél lesz. A demokratáknál is, a harmadik-utasoknál is. Maguknál, Mauthausenben ugye, a „Sion bölcsei” voltak a kiirtandók és a kommunisták. Itt viszont a „trockisták” és a „kémek” és a „hazaárulók”, plusz a „diverzánsok” meg az „agitátorok”.

– Remélem, nem akar egyenlőségi jelet tenni a Hitler-fasizmus és aközött, ami itt, sajnos, megtörtént?

– Szívesen nem teszek, ha... ha maga megmondja, hogy miért nem tehetek...

– Azért, mert ott emberek és egész népek kiirtása a legretrográdabb célokból történt. Az antihumanitás volt az ideál, és még a kereszténység is ellenségnek számított.

– És itt?

– Itt, ha tévesen is, az ellenség izolálását tervezték. A célok humánusak voltak.

– Cél vagy jelszó – erről vitatkozhatunk. Csak halasszuk ezt a vitát kicsit későbbre, és előbb konstatáljuk a tényeket. A tény, hogy ott a vélt vagy valódi ellenséget irtották, itt a harcostársakat. Például engem. Magamról beszélek, de milliókról mondhatnám ugyanezt. És közülük csak ezrek maradtak meg, akik még élnek, mint én. Ott jelszó az antihumanitás és felsőbbrendűség. Itt a humanitás hangoztatása a kísérőzene. És ez a legnagyobb aljasság! Ezért nem teszek a két gazság közé egyenlőségjelet, ha éppen tudni akarja. A mi eszméinket hangoztatva csaltak. Meggyalázták a munkásmozgalmat, a szocializmust, az emberi felszabadulás nagy eszményét, azt, amiért maga is, én is készek voltunk az életünket adni. Mire jó ezek után az életünk? Nem gondolja, hogy legalább is egy fél évszázadra visszavetették a munkásmozgalmat, a szocializmus győzelmét?

Mutatóujjával idegesen kopogott az asztalon.

– Kezdjük a végén. Először: a munkásmozgalmat és a szocializmust a legnagyobb tévedések se vethetik vissza tartósan.

– Fél évszázad magának kevés?

– Másodszor – legyint –, maga nem látta Mauthausent és Auschwitzot és Dachaut és Ravensbrücköt, nem érezte a bőrén és bőre alatt a húsában, a csontjaiban, a szadizmust, melyet a nácizmus váltott ki a németekből.

– Ezt elismerem. Elismerem és ehhez azt is hozzátehetem, és hozzá is teszem, hogy az orosz nép... – ez így nagyon „tudománytalan", dehát mégis csak így van, hogy az orosz nép – túlnyomó többségében nem hajlamos a szadizmusra. Ritka volt az olyan őr, aki fegyverét használta, ha erre esetleg alkalom adódott: sőt, akkor sem igen, ha a szabály követelte. Bár akadt ilyen is... A vizsgálóbírók nem voltak különbek, mint a németek.

– Ezt csak az mondhatja, aki nem ismerte őket.

– Maga sem az ittenieket. De hát rendben van! Talán az is lehet, hogy csak nekem volt pechem.

Hevesen ingatja a mutatóujját, de megfogom a kezét és visszanyomom a karosszék támlájára. – Ne vágjon közbe! Olyat akarok mondani, amivel biztos egyetért. Ugyebár azok közt, akik megjárták, mondjuk, Mauthausent, egy sincs, aki most a német néppel szimpatizál. Vagy van?

– Nincs.

– Nos, itt valóban megtaláltuk az első számú különbséget. Én igenis szeretem az orosz népet. A köznépet értem ezen, de ebben nincs semmi „népi" romantika. Az orosz nép nagyon nagy nép. Nagy az önbizalma, rendíthetetlenül tudja, hogy elpusztíthatatlan. Van egy ironikus mondásuk: „Az ember nem olyan mint a disznó – az ember mindent kibír". Megveti saját türelmét, azt, hogy sokat eltűr és elvisel. De nem lelkesedik a hatalomért. Tudja, miért? Mert nem alacsonyrendű ember fajta, következésképp nem látja szükségét, hogy folyton bizonygassa sajátmagának és másoknak –, hogy ő felsőbbrendű. Ebben és ily módon több és különb a németnél. – Bólint és én erre hozzáteszem: – No, a vezérek ezen is változtatni igyekeztek. Hogyhát mindent az oroszok találtak fel. A könyvnyomtatást? Azt már a tizedik században. Mikor az egész országban alig volt száz írástudó. Jó kis marxizmus, mi? De a dróttalan távírót és a penicillint is oroszok találták fel, s minek is soroljam? Mindent. Itt is vannak skriblerek, akik ilyet írnak. Csakhogy az orosz ember erre a füle botját se mozgatja. Az orosz enélkül a maszlag nélkül is tudja, hogy legyőzhetetlen nagy nép, míg a német csak hinni szeretné, és nehezére esik, sőt nem sikerül ezt saját magával elhitetni. Egyetért?

– Hát igen is, meg nem is. Mert ez már, megbocsát, szintén csak fajelmélet. Csak magánál a német lett az alacsonyabbrendű fajta. A németeket nem a nép aljassága tette állatokká, hanem a rendszer.

– Részben így van.

– Igen? Következésképp az oroszok azért voltak rendesek, mert a rendszer jó.

– Maga itt a Liszenko hírhedt rendszerét viszi át a társadalomra, mely szerint a szerzett tulajdonságok meglehetős egyszerűen öröklődnek. Hisz ismeri a Liszenko-rendszert?

– Hát, tegyük fel.

– Nos, ha ezt az elméletet elfogadja, és a környezet hatása csak úgy és egyszerűen átöröklődik, akkor közel a világ vége. A környezet negyven és egynéhány éve: háború, öldöklés. És átörökölteti a jövő háborúk kikerülhetetlenségébe való belenyugvást.

– Nem, gondolja, hogy vitánk meglehetős tudománytalan nívón folyik?

– Maga mondta, hogy én valamiféle fajelméletben vagyok ludas. Nem tudom. Így van? Azt nem tagadom, hogy hazám népének életrevalóságát annak is – azt mondom, hogy „is" – tulajdonítom, hogy a magyar nép a Kárpát-medencében folyton más és más népekkel keveredett.

Kényszerűségből, gyakran úgy, hogy majdnem belepusztult, folytonos hódítások, népvándorlások tépték, de fel is frissült ezekben ezektől. Jól keveredett a vére... Az orosz népbe hasonló vérkeveredéseket a tatárhódítás és az állandó keleti áramlás hozott. És innen a mérhetetlen friss energiatartalékunk.

– Szóval az oroszt nevezte ki szupernépnek?

– Tudja maga, hogy nem ezt állítom. Borzalmas tulajdonságai vannak egyes embereknek... És a Lenin után egyre inkább élre került vezetők a keleti ármány és nyugati embertelenség, mert nyugaton vannak az igazi embertelenség megtestesítői. – Odahajolok a füléhez: – Nincs itt lehallgató?

– Nincs – mondja idegesen. Igaza van, hogy bosszankodik, mert ez a kérdés csak ingerkedés, és ha van, se felelhet mást. De dühös lettem, mert mellébeszél.

– Nem lehet tudni, hogy – és mutatóujjammal nagy betűket rajzolok az asztalra és írom: ADOLF, és mondom: – tanult-e – és újra rajzolok: JOSZIF-tól, és mondom: – vagy fordítva. Úgy hiszem, egymástól tanultak. No ez csak vicc. Egymást múlták felül. Csak annak a diverziója jobban dolgozott, és ez itt bedőlt neki.

– Ezt honnan veszi?

– Tényekből. Mikor – és felrajzolok egy K-betűt – Bélát lefogták, este nyolc óra volt. Tizenegykor a magyar rádió bemondta az esetet. Az itteni magyarok a pesti rádióból tudták meg... Persze, nem hitték. Reggel Török Zoli, hisz ismerte, telefonál a lakásra. „Szeretnék” – mondja és újra rajzolom K. – „elvtárssal beszélni”. Leteszik a kagylót. Megismétli. Megint leteszik. De nem ez az egyetlen eset... Még harminchétben elfogtak egy német kommunistát. Másnap a „Völkischer Beobachter” címoldala: „Verratene Verrater”. Óriási betűkkel. Jó napja lehetett Göbbelsnek... Hát, kérem, ezek ellenőrizhető adatok. Sok minden más is felderítésre vár. Legalábbis én várom.

– Ki fog derülni. – Komoran mondja. Haragszik rám, hogy nem mondtam ki, hanem leírtam a neveket. Haragszik, hogy így kíméltem őt. Már elpárolgott a viszonlátás öröme. Engem sajnál, hogy ne magát kelljen sajnálnia. – Sajnos ezt a kérdést itt hiába feszegetjük, – mondja.

– Á! Persze. Ezt a kérdést feszegetni a nagyobbik rossz. Hallgatni róla az a kisebbik. Így van?

– Nos, így!

– Hát akkor idefigyeljen, kedves Banicza Pista. Sok mindenről volt időm gondolkodni. És rájöttem, hogy amint a „kisebbik rosszat” kezdjük választani, már el is veszítettük az egyetlent, amire a forradalmárnak mindig törekedni kell.

– Tudja, mit mondott Lenin a kompromisszumról? – vág közbe hirtelen. Egészen megkönnyebbül, azt hiszi, bekerültem az ő utcájába.

– Tudom. Rablók, országút, elvették az óráját, hagyta, nem védekezett, mert akkor nyomban agyonütik, begyalogolt a legközelebbi faluba és mozgósította a rendőrséget. Ismerjük ezt a kompromisszumot, én is gyakorlom, így maradtam életben és ezért csinálom – és az asztalra felrajzolom megint a betűket: JOSZIF – ezt, ahelyett, hogy mondanám. De csak akkor és úgy van értelme a kompromisszumnak, ha utat nyit nem a kisebbik rossz, hanem az egyetlen jó felé.

– Vagy a halál! – Gúnyos, dühös, és én készakarva dühítem, mert magam is dühös vagyok.

– Alkalomadtán... Miért ne? Már annyit és annyiszor féltem, hogy végül is kezdek leszokni róla. Azaz nem egészen ilyen egyszerű ez, például, hogy messzire ne menjek, nagyon féltem ide besurranni. Mégse ez a lényeg. Ha leesik mögöttem egy hasáb fa, egy kulcscsomó, vagy

egy gyerek eldurrant egy felfújt papírzacskót: megriadok, szívdobogást kapok. De ez sem lényeges. Hiszen ha jóelőre tudom, hogy agyonlőni visznek, a félelem külső jele aligha látszik rajtam. Éjszaka azonban félek. Rendszeresen visszatérő álmom, hogy jönnek, le akarnak tartóztatni, és én menekülök, bujkálok, lépcsőkön fel-le futok, sehol se találok kiutat és tudom is, hogy minden hiába, nem fogok menedéket találni.

– Nekem is voltak hasonló bajaim. Ismerem. Elmúlik.

– Egészen?

– Egészen éppen nem, de ritkábban jön.

– Szerencsés ember. – Nem kellene gúnyolódni. Úgy néz rám, ahogy... Az én szemem is majdnem könnyes. De most nem szabad abbahagyni, most az egyszer hadd hallgassa végig. – Pista, én tudom, hogy nehéz élete volt, hogy maga nem kímélte magát. De magát az ellenség kínozta. Engem? Engem az enyéim. Ez más! Maga most azt gondolja: kicsinyes dolog ezért a kommunizmust vádolni. Kicsinyes? De hogyan tehetem túl magamat személyes sérelmeimen, melyek, értse meg végre, nemcsak személyesek. Elsősorban nem személyesek... Nos, ha nem is elsősorban, mindegy... Tudja, mi lenne, ha túltenném magam rajtuk? Ezzel elismerném, hogy ami történt, a kommunista világ kialakulásához szükségképp hozzá is tartozik. Amit a polgár mond, az más. Őszerintük nemcsak hozzá tartozik, de ez az alapvető, a lényeg. És a kompromisszum se egyszerű. Fejjel a falnak menni nem kell, ha a fal erősebb, mint a fej. De ha szégyelljük, mikor efélét mérlegelünk, ebben, tudom, nem különbözünk. Érti, ugye? Élve akartam kikerülni onnan. Vigyáztam, nem dolgoztam soha, még félerővel se. „Levezekelni a bűneimet?" Nem volt mit vezekelni. De hallgattam. Pontosabban: nagyon megválogattam., kikkel állok szóba. És akik nem értették, mi van itt, azokat nem világosítottam fel. „Szörnyű félreértések" – ez volt az én stereotip, dodonai mondásom. Még ez se volt veszélytelen, mellesleg szólva. Ismeri Harmos Gyulát, a mérnököt, a volt népbiztoshelyettest?

– Egy hét múlva utazik haza.

– Hallottam. Az esetét ismeri? Három ember előtt ennyit mondott: „Ha Lenin még élne, sok minden másképp történt volna". Kész! Másnap bevitték. Mert e három honfitársa közül, akik előtt ezt mondta, az egyik még aznap éjjel, de lehet hogy csak reggel, feljelentette. A vizsgálóbíró felolvasta ezt a mondatot. Pontosan. Akarja tudni a feljelentő nevét? Nagy fiú ma is ott maguknál, és nem kétlem, hogy folytatja mesterségét. Ott, maguknál, igen Magyarországon. Mondjam a nevét?

– Harmos megmondta. Kivizsgáljuk.

– Egyébként Harmos Gyula esete nem tipikus. Nem a feljelentések voltak a fontosak. Tudok eseteket, mikor egy dossziéban tartogattak egy vallomást, hogy az illető meg akarta gyilkolni Sztálint, s mégse fogták el. De aztán jöhet egy csepp, amitől kicsordul a pohár, azaz a dosszié. Ez a Harmos-eset. Körülbelül hatvan millióra becsülik a dossziék számát. Számítsa ki az arányt! Maga mérnök, számítsa csak! De akkor megtudja ám, hogy mekkora volt az elpusztultak száma... És milyen emberek pusztultak így el... Platten, a svájci. Az a Fritz Platten, aki Lenin utazását szervezte, aki vele együtt jött Németországon át, a leplombált vagonban. Kerenszkij idejében azt híresztelték róla, hogy német kém. Ő is, Lenin is. Harmincnyolcban újra mint német kémet... Micsoda emberek pusztultak sorra... – És írom a B-L-Ü, de idegesen leint. Erre mondom, keményen: – Blücher, Tuhacsevszkij, Pjatnyickij, Posztisev, a derék Pjotr Petrovics[2]. Mind csak azért, mert különbek voltak, mint ő, és azt titkolni nem lehetett. Blücherrel egy napon végeztek Gavró Lajossal – egy lovas divízió parancsnoka volt. Magyar

[2] Pavel Petrovics

bányász, Furmanovnak, az írónak az özvegye volt a felesége, az a bizonyos Kátja, Csapajev géppuskása. Az a Kátja. De például velem együtt volt a lágerben a maga mostani főnökének, külügyminiszternek az öccse. Két évig voltunk együtt... Micsoda pompás ember... Ottmaradt, nem jön vissza.... Mondjak még neveket? Mondjak?

– Inkább arról beszéljünk, mit fog dolgozni, ha hazaért.

– Remélem, semmit.

– Csak most beszél így. Otthonról nyugodtabban nézi majd a dolgokat. Egyébként Tuhacsevszkij áruló volt.

– Biztos?

– Kivizsgálták.

– Ej, ej, milyen hiszékeny! Mióta? Kunra is azt mondják, áruló. Maga talán elhiszi?

– Ez megint más. De nem lehet azt állítani, hogy kivétel nélkül...

– Azt nem lehet, persze, de azért kicsit bosszantó, hogy maga olyan szívesen hiszi, hogy... na hogy legalább is zavaros ügyek voltak, ahol könnyű volt tévedni. De Tuhacsevszkij esete nem ilyen. Ő azzal zavart, hogy élt. A lengyelországi nagy offenzíva történetét nem lehetett jól meghamisítani, amíg élt Tuhacsevszkij.

Megérintette a vállamat.

– Megértem, hogy magát megrendítette, ami magával történt. Nem volna természetes, ha a lefogás és az egész...

– A lefogás? Az már jó volt! Jobb, mint mikor minden éjjel vártam, hogy most jönnek. Mert vártam és nem tettem semmit. Nem bújtam, nem szöktem, nem szereztem hamis papírt. Úgy vártam, mint a beteg a halált. Tudtam, hogy jön, mégis azt hittem, hogy nem jön. Mikor már ott voltak, akkor szinte megnyugodtam. Hertának odaszóltam: „Semmi bűnöm sincs. Ha valamit tettem volna, tudnám, mi lesz a büntetésem. De mert semmit se tettem és visznek – ne várd, hogy visszajövök".

– És nem várta meg?

– Egy darabig várt. A háború kitöréséig. Két-három csomagot is küldött. Aztán... ez természetes.

– Ahogy vesszük.

– Én úgy érzem, hogy természetes.

– Azt mondta neki, hogy nem jön vissza. És mire gondolt?

– Úgy képzeltem, kihallgatás nélkül falhoz állítanak. Ehelyett két hétig tartottak egy pincében. Hermetikusan elzárt helyiségben, itt ment keresztül a központi fűtés fővezetéke. Harminc-nyolc, negyven fok meleg. Erről ne beszéljünk, ennél maga különbeket tud és biztosan látott is... De az, hogy jegyzőkönyvet akartak aláíratni velem! Elsősorban magamat vádoljam, aztán nevezzek meg két személyt, akik engem verbuváltak, utána azt a kettőt, akit én verbuváltam. A Gestapo követelt ilyet?

– Ott másképp volt minden.

– Igen. Máskép. De azért itt is volt úgy, hogy kivitettek egy fegyveres őrrel, aki lekísért a pincébe, s a fegyver néha a hátamba bökött. Kísért, kísért, végeérhetetlen pincefolyosókon, össze-vissza. Meddig? Nem tudom. Órákig vagy percekig. Lehet, sőt valószínű, hogy csak percek voltak. Vártam, mikor kapom a tarkólövést. De csak mentünk, zeg-zugos pince-

folyosókon és az udvaron a rabszállító kocsik beindított motorja zúgott. „Aha! Hogy ne hallatszék a lövés”... Erről sokat beszéltek... De csak megyünk. Aztán a fegyver érintése beirányít egy helyiségbe. Csempézett falak, vízcsobogás. Hát itt!... Utána felmossák a vért... „Vetkőzz!” Nyugodtan vetkőztem, már nyugodtan. „Befelé” – parancsolja, s fegyvere csövével mutat egy ajtóra. Kinyitom az ajtót: vízcsapok. Tussoló, fürdő. „Várj!” – és szappant ad. A fürdő után felkísér. Átvesznek, betuszkolnak a rabszállító autóba és megyünk vissza a tagankai börtönbe... Semmi. De azóta tudom, hogy milyen a halál pillanata, és hogy az élet semmi és minden... Különben ezt maga is tudja.

– A Ljubjankán volt ez?

– Igen. De nem a „nagy” Ljubjankán, nem a központi épületben. Oda a nagyobb fiúkat vitték, akiket a központi szerv fogott le. Én csak a Ljubjanka tizennégybe kerültem, talán ez volt a szerencsém. Ellenem ugyanis a Moszkva-területi belügy adta ki a letartóztatási parancsot, és hozzájuk kerültem. Egyébként az, aki a parancsot aláírta, egy hónap múlva már hulla volt. Agyonlőtték. A neve... Elfelejtettem. No, mindegy. Békétlenség poraira!... Akkoriban híres volt. Aztán fél év múlva már Jezsov is hulla volt. Jezsov, azaz magyarul: Sün. Akiről képek jelentek meg: akit „Tüskés kesztyű”-nek rajzoltak: „Jezsovaja rukovica.” De ettől az én helyzetem nem változott. Nem érdekes se Jezsov, se a másik. Egy ember érdekel csak: él-e Markuszov alhadnagy?

– Az ki volt?

– Aki ütött. Őt – és lassan, szótagolva mondom – a hímrészénél fogva kötném fel, sajátkezűleg, egy csillárra, lehetőleg a lakásán, és ráültetném hintázni a kedves nejét. Ostobaságokat beszélek! Nem tudnám megtenni. De téved, ha azt hiszi: a szenvedés nemesít?

– Minden másképp volt, amint a németeknél – dünnyögi. Elfordítja a tekintetét, aztán hirtelen rám mered. – Nem látom, hogy olyan nagyon megverték volna.

– Nem. Mert aláírtam, hogy kém és diverzáns vagyok.

Rám néz, szünetet tart és ridegen, metszőn szól: – Ilyet mi sohase tettünk. Inkább a halál. – És azt hiszi, most győzött.

– Csakhogy önöknek, kedves elvtárs, védeni kellett valamit, volt miért meghalni. De tőlünk ezt is elrabolták. Az erkölcsi erőt. Egyébként azért nem ment ez olyan nagyon simán. Ha simán ment volna, most nem emlékeznék Markuszov alhadnagyra... Aláírtam például, hogy meg akartam ölni Dimitrovot. Aztán, mikor visszakerültem a cellába, megírtam, hogy önmagamat rágalmaztam. Újra kihallgatásra vittek – újra aláírtam. Tizenöt hónapig ment ez így. Azaz a végefelé már nem hívtak; nem törődtek velem. Végül megkaptam a nyolc évemet. Egy kis kuckó előtt mentünk át, százával, egy ablakon kidugtak egy cédulát és aláíratták velünk. Amin az állt, hogy tudomásul vesszük a „Különleges tanács”, vagy más fordításban „Rendkívüli tanács” ítéletét. Másnap már bevagoníroztak bennünket, negyven vagonnyi embert. És nem nyolc évig tartottak ott, ahogy a cédulán állt, hanem kis híján tízig. De azért ma is törvényellenes, hogy jelen pillanatban itt vagyok Moszkvában.

Teát tölt. Nekem, aztán magának. De a pohár megtelt és csak tölti. Én veszem észre. Felugrunk, egy szalvétával mindent letörlünk, mint a csínytevő gyerekek. Aztán tovább mondom.

– Februárban vittek be. Május elseje szigorított nap volt. Május harmadikán a fürdő szellőztető ablakához hívott egyik társam: „Nézd !” – mutatta. „Vörös zászlót látni egy házon”. Mert mi ott benn azt hittük, hogy egy ellenforradalom foglyai vagyunk. Hát így...

– Minket az tartott élve, hogy tudtuk, győzni fogunk.

– Akkor minket a düh. Aztán az, hogy olyan irracionális volt a helyzet: ők a szocializmus, mi a „népellenség”. És a dühben a fölény is: a legyőzött megvetette a győztes aljasságát.

– Azt hiszem, ezt utólag gondolta hozzá. A legyőzött nem akar élni.

– Hát ez vitatható. Nem is biztos, hogy élni akartunk. Sokan nem akartak. De tény, hogy a lágerben egy nap tízszer is megáztunk, és a vattásruha tízszer száradt meg a testünkön, ha ugyan nem maradt egész nap nedves. És semmi! Az őrön esőkabát, jó katonacsizma. De ha akarná, se kísérhetne bennünket vissza a barakba. Ez tilos. Hiába szeretne rendes lenni... S mi még egy vacak náthát se tudtunk szerezni. Pedig de szerettünk volna! Nem náthát! Tüdőgyulladást. Kórházba kerülni, lazsálni.

– A német kórház a halál előszobája volt.

– Hát itt nem, az szentigaz... Szóval egy tüdőgyulladást. Nem meghalni; pár hét nyugalomra áhítoztunk és kórházi kosztra. A kórház nálunk igazán jó volt. A koszt – háborús, más nem is lehetett, és különben is sokat elloptak belőle. Mégis[3] olyan, hogy sokan sóevéssel, vízivással kísérleteztek, hogy minél tovább bent maradjanak. Felpuffadtak és majdnem kivétel nélkül a temetőbe jutottak. A kevés szerencsésebb a gyengék brigádjába.

– Lényeges különbség.

– Elismerem. Az orosz ember nem szadista. Úgy értem, alkatilag.

– Állj! Ne az alkatban keresse a különbséget, hanem a rendszerben. A rendszer a humanizmus nevében beszélt, és ez...

– Állj! Most én mondom, állj! Úgy tudom, a maguk lágereire gót betűkkel volt kiírva, és németül: „Arbeit macht frei”. – Nálunk cirill betűkkel körülbelül ugyanez, ha talán nem is pontosan így.

Kelletlenül bólogat.

– Ami mindent szétrombolt bennünk: épp ez, épp ezek a humanista jelszavak voltak. És tűrnünk kellett a tényleges ellenforradalmárok csúfolódását: „Egyétek, amit főztetek”.

– Szóval voltak ellenforradalmárok? Eddig úgy beszélt, mintha ártatlan angyalok gyülekezete lett volna az egész láger.

– Voltak. És nem is véletlenül. Először azt hittem, hogy ez a módszer: inkább vesszen száz ártatlan, de vesszen az egy bűnös is. Később a történelmi analógiával próbáltam megmagyarázni: íme a nagy francia forradalom „amalgám módszere”. Egy csomóba dobnak három arisztokratát, két papot, két prostituáltat, öt-tíz jakobinust és együtt ki a vesztőhelyre. Aztán rájöttem, volt időm gondolkodni, de meg empirikus tapasztalatokat is szereztem, hogy a „rendszer” melyet lekicsinylés egyszerűen „őrültségnek” nevezni, ha végeredményben az is, így mérlegel: „Az az ember, aki valaha, valahol kezet mert emelni bármifajta – érti! bármifajta – államrendre, az feltehetően újra megmerészelheti, hogy ilyen kísérletet tegyen”. Ilyenképpen hozta ez a rendszer, a sztálini, egy nevezőre a régi bolsevikot, a volt fehérgárdistát, a kronstadti matrózt, spanyolost, a schutzbundistát és persze, minket ideemigrált külföldi kommunistákat. Ez volt az alapkontingens. Percentekben nem tudnám kifejezni, hogy ez mennyi. Ezekhez járult aztán aki „valamit mondott”, plusz aki ugyan semmit se mondott, de a szomszédja feljelentette. Továbbá akinek jó állását valaki megirigyelte: gyárigazgató, katona, belügyi ember, kulák, illetve akit kuláknak kineveztek – és valóban aligha lehetett a kuláktalanítási módszer híve. Esetleg egy jó lakás tulajdonosa és...

[3] hiányzik egy szó: *volt*, *akadt*?

– Vegyük, kérem, a magyarokat. Azért maradtak szabadon emigránsok és jó kommunisták.

– Maradtak. Egy ilyet, Harmost az előbb névszerint is megneveztem. Neki a vizsgálóbíró megmondta. „Magát elkerülte a nagy szórás, de most, sajnos, itt a feljelentés”. Maradtak tisztességes kommunisták. De alig több, mint a hét gyászmagyar.

– Nana.

– Jó. Több. Négyezerből negyven. És körülbelül ugyanennyi jött vissza élve. De mi maradt belőlem, aki, íme, visszajöttem?

– Egy intellektuel, aki megingott. Értem is, hogy meginoghatott, de osztályhelyzete és múltja hozzánk köti.

– A munkásmozgalom mai formáiba s a kommunista állam igazságába vetett hitem, az bizony megingott.

– Persze, tisztára intellektuel ingadozás.

– Maga nem ingott meg?

– Nem. Én attól is csak erősödtem kommunista voltomban, amit nyugaton láttam.

– Ezt elhiszem. De ha maga a hívő munkásosztály, akkor mért áll velem szóba? Mért nem dobatott ki azzal a stramm tizedessel? Vagy őrmester? Mért ülök itt? Dobasson ki, még nem késő. Hogy ne kelljen feljelenteni. Na! – Már ordítok...

– Én magában a kommunista elvtársat tisztelem. Nagyon tisztelem. És nem mondom azt, hogy volt elvtársam. Én...

– Akkor legyen szíves, tiszteljen meg pontos felelettel – most higgadtan beszélek. – Mondja meg világosan, mi a különbség az itteni rendszer és az ottani rendszer között. Nem azt mondom, hogy nem volt különbség. Volt. De tessék, követségi tanácsos elvtárs, határozza meg pontosan, szabatos fogalmazásban: mi a különbség.

– Itt építettek.

– Ez a leggyengébb érv. Másutt is építenek. Most, a háború után pedig építeni fognak Olaszországban, Angliában, nálunk, Magyarországon és Nyugat-Németországban is. És Hitler nem épített?

– Csakhogy kinek?

– Igen. Csakhogy kinek? Éppen ezért az építést mint abszolutumot kutyába se veszem.

– Nincs kizsákmányolás.

– Igaz. Tőkés nincs. És most nem beszélek a láger rabszolgáiról. De a munkásé a gyár? A gyár az államé. Az állam pedig...

– A munkásosztály állama, mely a munkásság nevében kormányoz.

– Nevében, jól mondta! De csak nevében és semmi több. Az, hogy munkásból gyárigazgató lesz, nagyon szép, fontos is, de a szocializmus más. Mert mikor a volt munkás gyárigazgató, egyúttal már államhivatalnok lett. És a munkás érdeke és az állam érdeke – legyünk pontosak – csak bizonyos hányadában azonos.

– A proletárdiktatúra egyben proletár demokrácia. Más kérdés, hogy a munkásság, mint osztály, érdeke nem mindig azonos az egyes munkás érdekével.

– Jó. Ezt nem vitatom, nem ezt vitatom. De mért nem látja, hogy ezt is ürügyként használták, mert közben „atyánk és tanítónk” a szocializmus nevében a szocializmus híveit irtotta. Akkor

Hitler állati rendszere állatian őszintébb volt. Emberiségellenes jelszavakkal pusztította vélt és valódi ellenségeit. Nekem könnyebb lett volna Hitler hóhérainak kezében szenvedni.

– Ezt az mondja, aki nem volt a kezükben.

– Igen. Elismerem. Az még borzasztóbb lett volna, testileg. Azt is elismerem, hogy ez a lényeg. De azt maga is vallja, ha nem is a bibliai idézet értelmében, hogy „Nemcsak kenyérrel él az ember”.

– „Nemcsak kenyérrel”. De kenyér nélkül se – rándítja meg a vállát. Szeme közelébe emeli karóráját. Rövidlátó. Elegáns. Követségi tanácsos. – Azt hiszem, ideje, hogy ebédeljünk. – Néz rám.

– Én... Dehát igen, köszönöm! Nem volna őszinte, ha szabadkoznék.

Időérzéke pontos. Mint egy színházi jelenet végszavára kopognak.

– Kérem, jöjjenek át. Ebédelünk – nyit be Banicza felesége.

II
ILONA ÉSZLELÉSEI

Már ismertem. Jobban, mint gondolná. Abból is, amit Pista mondott, de annál is jobban. Megszagoltam a télikabátját. Mindig megszagolom a télikabátokat. Kislány korom óta mindig. Otthon a nők csincsillabundáit szerettem és a férfiak vidragallérját. Találgattam, ki viseli, milyen belül az, aki kívül ilyen. A fiúk kabátját is szimatolgattam. Találgattam és megtudtam: mit csinált, mielőtt hozzánk jött, ki lehet az a lány, akinek udvarol... milyen a fiú lakása. Éreztem. Rétegekben éreztem a parfümöt, a hagymát, a kávéház füstjét, azt is tudtam, hogy három nap előtt mit csinált, és szereti-e a nőjét és szereti-e a nő.

Ezt a kabátot egy szekrényből húzták ki, szekrényből, penyhedt alvás- és ételszagú szobában. Naftalin- és porszag. Több férfi szaga, semmi női. Felül frissen a vattaruha klórszaga, bele se ivódna... Nem az övé...

A reggelit megették, mindent, az utolsó morzsáig, talán keveset is adtunk. Nusi ilyen. Kihozom a tálcát, megyek a konyhába. Annuska a hokkedlin, keze az ölében. Nem szólok rá, ezt nem tehetem, nem olyan világ van és különösen én nem szólhatok. Elvégzi a dolgát, slussz, és én mindig nagyon kedves vagyok, legyen nálam irigyelten jó helye: ezzel az idegeimet is kímélem.

– Annuska édes. – Feláll, ha szólok hozzá, erre a nénje tanította, a Juliska. Aki apukáéknál volt szakácsnő. – Vendégünk lesz ebédre, Annuska.

– Igenis. Mit csinálunk?

– Azt, amit mára megbeszéltünk. Könnyű diétát, amilyent Banicza elvtársnak szokott főzni, csak többet.

– Gombaleves, borjúbecsinált.

– Igen. Van elég itthon?

– Bőven.

– Nem, kedvesem. Hogy is?... Igen!... Csináljon kétszer annyit, mint amikor négyünkre főz. – Annuska megszokta, hogy nálunk nincs „cselédkoszt”, ha hárman vagyunk, akkor „négyőnkre” rendelek. Értelmes parasztlány, tudja, hogy mi ez. Hol esznek ma így, mikor még mindig háború utáni az élet?

– Hát nem hiszem, hogy ennyi lenne. Ez nyolc...

– Küldje a sofőrt. Rábízhatja a bevásárlást, Géza ért hozzá. De siettesse. Borjúhús kevés van, a követségek boltjában is kevés. A tanácsos – ő azt mondja, úr, amit Pista nagyon nem szeret, de elvtársat is nehéz mondani a lánynak –, a tanácsos, hisz tudja Annuska, nem ehet nehéz húsokat.

– Igenis. Hány személyre terítünk?

– Mondtam, négyre. – Annuska csodálkozva néz. Nem magyarázok, csak rámosolygok. Már ért.

Kicsit túl sokat ért. Fintorítja az arcát. Ezek a parasztok megvetik a szegénységet, az éhes embert és ezt nem szeretem. Mert akit én az asztalunkhoz ültetek, azt ne kritizálja. Élesebben szólok: – Mozgás! Mozgás! – A konyhafiókból előveszi a bevásárlási könyvecskét; ez el van intézve.

Ricsi szobájába megyek. Matat, a házitanítóját várja. Nem nagyon jó, hogy nem iskolába jár, de ilyen a követségi élet. Nem tudunk a tanévhez igazodni.

Ricsi rám néz, hallgat, vár.

– Ebédre vendégünk lesz. Kérlek, viselkedj rendesen.

– Köszönöm a figyelmeztetést.

Mindig szemtelenkedik. Kamasz. – Kérem, nagyon szívesen. – Én is tudok így. Nem ártana néki szigorú iskola, tanterem, tanító és társak.

– Gondolod, szükség van a figyelmeztetésre? – kérdi sértődötten.

– Sajnos, igen. – Megnézem a holmiját, megigazítom az ágypárnáját. A tussos üveg egészen az asztal szélén áll. Beljebb tolom. A vonalzót a polcra teszem, mert ezzel szokta leütni a tusst. Még valami magyarázat kell, hát mondom:

– A vendégünk egy elvtárs. Börtönből jött. Úgy hiszem, megérted, hogy nagyon udvariasnak kell lenned.

– Ismerte a papát?

– Nem, a papát nem ismerte.

– Hogy hívták a lágert, ahol volt?

– Én azt nem tudom. A dolgozószobában vannak. Ifjúkori barátok. Nagyon fontos elvtárs. Azaz... Szóval nagyon kérlek, Ricsi.

– Nyugodt lehetsz, mama – mondja gúnyosan –, nem hozok szégyent a Trend névre, a Banicza névre, sőt – hunyorít – a Baniczáné született Ilona névre se. Megy? Oké?

– Feltételezem.

– Akkor légy szíves, mama... nekem még meg kell csinálnom a geometriai ábrát. – A könyveket az asztalról az ágyra szórja, rendetlenül, hogy bosszantson. Rajztáblát tesz az asztalra, a polcra tett vonalzót odadobja a rajztáblára. Szóval kitessékel.

– A leckéidet megtanultad?

– Yes.

Nem lenne jó tovább beszélni, csak felingerlem és akkor truccból az asztalnál is szemtelen lesz, erőszakkal csinál valami zűrt.

Kimegyek. Énnekem olyan mindegy, énnekem olyan mindegy, énnekem olyan mindegy ez a szemtelen, pirospozsgás, izmos kis Trend, aki rám hasonlít és mégis egy Trend. Teljesen az ellentétem és teljesen olyan, mint én. Már nagy, szinté férfi és engem semmibe vesz. Szemtelen.

Banicza most az ifjúkori barátságban dúskál, bennem nem dúskál, és meghíztam a jómódtól és meguntam Ricsit nevelni és meguntam, hogy Banicza engem akar nevelni. Kommunista feleségnek... Nélküle is tudom, mit kell tennem. Trendnének lenni se volt könnyű, Baniczánénak halálunalmas. Diplomata-feleség. Gyáva hivatalnok, és mellettem nem is elég okos és félti a renoméját. Ha a dán attasé kicsit megszorít – félrenéz. Nem szól. Nem tart magántulajdonnak, ez nála elvi kérdés. A külön hálószobát úri sznobságnak tartotta, én akartam és most ő örül neki. Nemsokára azt is megengedi a kommunistasága, hogy egy gépírónőt hívjon be helyettesemnek... No ezzel aztán megjárhatja. Férfi titkárt tart, de talán csak azért, hogy ne legyen állandó a kísértés... De jobb is volna, ha nője volna, én is szabadabb lennék...

Odabent most élvezik a kommunistaságot. A régi haverrel. Ebédnél nagyon csinos leszek és nagyon kedves... Megmutatom: akkor is azt teszem, ha számomra ez: nem kell. Mert ezt nem! És nem is akarna... De nem ezért. Nekem ő nem. Nekem... akkor volt a legjobb, mikor hadiözvegy voltam és már a bátyám is elkerült Pestről... Éhség volt, de nem létezett, hogy nekem nem hoztak volna konyakos meggyet. Nemcsak krumplit, nemcsak szalonnát – konyakos meggyet. És megborotválkoztak, kimosakodtak és én sohase feküdtem le szalonnáért és krumpliért, én azt enélkül is megkaptam – és csak akkor, ha jólesett. Amióta diplomatát csinálok Baniczából, félnek tőlem és hízom...

Masszázs kellene, erős masszázs, női, férfi... nem érdekes. Most kicsit lefekszem, a fejemre húzom a takarót, Annuska felkölt majd, ha kész az ebéd...

Annuska kopog: – Igen? Máris?... Igen teríthet.

Megdörzsölöm az arcom. Semmi festék. Természetes szín. Nagyon csepp parfőm, háziruha, öv, negyedik lyuk, az ilyen soványok szeretik látni, hogy van valami ruha alatt. Hát van. De nem neki. Mindegy. Van, nem kell még titkolnom. Csak van.

Bekopogok értük. Karonfogva jönnek. A vendéget a saját helyére ülteti, maga Ricsi helyére ül. Az arca pirosfoltos, emelkedett a vérnyomása, a szemei vörösek. Az idegen szeme is vörös. Olyan, mintha sírtak volna, vagy mint akik két napja nem aludtak. Az idegen félszegen, szerényen mosolyog. Bejön Ricsi, nagyon szépen bemutatkozik. Klassz. Ott fog ülni velem szemben, Így legalább jobban szemmel tarthatom.

Felemelem a levesestál fedelét. Herendi porcelántál, porcelánkanállal osztom a levest. Három szempár nézi kezemet és látják: szép.

– Régen ebédeltem magával – mondja Pista.

– Furcsa – a hangom, érzem, most jó –, hogy maguk ilyen régi jóbarátok és magázódnak.

Ez a Lassú Endre rámnéz, szépen és nyugodtan felel.

– Ez kérem, nálunk, régi mozgalmiaknál meglehetősen gyakori. Az ember bárkivel, akit először lát, könnyen összetegeződik, de akivel régen így kezdtük, annál nem tudunk áttérni a tegeződésre.

– Brudert kell inni – szívélyeskedik Pista.

– Legfőbb ideje – mondom. Okos volt, amit mondtam, olyan amit Pista szeret. Ricsi is szereti ezt a hangomat. „Ez, mamika, a telefonhangod. Telefonnál mindig kedves vagy” – mondja, ha így beszélek... ő ismeri más hangomat is. Sajnos, ez kritika. Lassú ezt fogadja egyetlen hangomnak.

– Hát persze – helyesel. – Úgy volt az kérem, hogy ebben a mi magázódásunkban volt egy kis tiltakozás is. Kerültük a dzsentroid összetegeződést. És a bohémséget is. Kicsit tüntettünk azzal, hogy másfélék vagyunk. Ugye, Pista?

– Nálam egyszerű. A legtöbben idősebbek voltak, én csak magázhattam. – Könnyed akar lenni. – Szép idők. Sajnos régen volt – teszi hozzá.

– Bókot tetszik várni? – kérdem. Ezt is szereti, mikor kicsit ingerkedem.

– Persze – feleli nevetve. Aztán amíg eszünk nem beszélünk.

Lassú élvezettel eszik. Nagyon sovány, de nem soványabb, mint Banicza volt, mikor először jött fel hozzám. Élvezi a levest, a tányért, a leves színét is. Rendesen eszik. Banicza is rendesen eszik. Erre nem is kellett nagyon tanítani. Ezek nem csámcsognak, nem szörpölnek,

nem falnak... Figyelek, hogy abban a pillanatban, mikor végzett a levessel újra telemerjem a tányérját.

Lassú rám néz. Látja, hogy szívesen adok másodszor, egész őszintén szívesen. – Azt hiszem, nem csodálkozik – mondja és mosolyog.

– Én is kérek egy keveset – mondja Pista. – Ilyen jó levesből egy lágerjárt ember repetát kér. Igaz? – kedveskedik.

– Én is kérek – szól most Ricsi. Ez újabb siker. Sohase szokott levesből még egyszer kérni. Kis majom.

Amint Lassú másodszor is végez, kiszólok az előszobaajtón. – Nusika.

Nagy ezüsttálcán, forró, sárga jénai üvegtálban hozza Nusi a borjúbecsináltat, a burgonyapürét és átlátszó üvegtálcán a sötétlila céklát.

– Ha jó idők jártak, mi is főztünk krumplipürét – mondja Lassú, de máris zavarba jön.

– Akkor jobb dolguk volt, mint nekünk – felelem. – A háború alatt kincs volt a krumpli. Aki végigcsinálta a pesti ostromot, az mindent tud.

– Hát igen – hallom Banicza hangjában a gúnyt.

– Nem azt akarom mondani, hogy mindent. Csak ami az étkezést illeti. Mi csak az ostrom alatt, pár hétig, maguk évekig... Rettenetes lehetett.

– Ha kibírtuk, ki lehetett bírni – mondja Banicza szárazon. – Így van, Lassú Bandi?

– Persze, hogy így. És – fordul felém – tessék elhinni, a láger se örökös siralomház. Nevetés, mondhatom, hogy jókedv, ott is van. Körülbelül az átlagos fejadag.

– Nálunk kevesebb volt – savanyúskodik Banicza.

– Én – szól egyszerre Ricsi – nem hiszem, hogy az apám sokat nevetett Mauthausenben. – Összevont szemöldökkel néz Lassú Endrére, aztán a mostohaapjára, aztán rám. És rajtam marad a szeme. Elfordítom az arcom.

– Úgy van ez – Lassú érzi, hogy magyarázni kell –, hogy ameddig él az ember, él a nevetés is. És sok a mulatságos helyzet, mindig van mulatságos helyzet. Egy frisset mondok, háború utánit – fordul Pistához. – Valahol az Urálban történt, a városka nevét elfelejtettem. Zsákmányt hoztak Németországból, lovakat a kolhoz részére. Persze az egész község az utcán. Hajtják a nehéz, óriás patájú, egykedvű mecklenburgiakat. Amilyenek Pesten a söröslovak voltak – ez Ricsinek szóló magyarázat –, csak még nagyobbak. Egy parasztasszony odaszól a mellette állóhoz: „Ez igen! Ezek aztán lovak”. Ennyit... Tíz évet kapott. Indokolás: „A nyugati technika dicsőítése”.

Ricsi felnyerített, mint egy kiscsikó. Én is nevetek. Mint mikor egy kellemetlen kupec jó viccet mond. Ismerem ezt, étteremben voltam kiszolgáló, mikor a kenyérjegy miatt állásba kellett menni. A pincérnő köteles nevetni, és örül, ha őszintén nevethet.

Csak Banicza húzza el a száját. – Együnk.

Kínálom Lassút. – Kivesz egy jó porciót. – Maguknál szabadjára engedem az étvágyamat – mondja és rám néz.

– Ennek csak örülök.

– Mert tudom, hogy holnapra is marad... Az orosz barátaimnál... Azok is kínálnak jó szívvel. De nem hiszem el, még ha erősködnek is, hogy másnap is lesz mit enniök...

– Rettenetes, ha az életkörülmények ilyenek – mondom. De hogy ne legyen túl erős, kiegészítettem: „A lét meghatározza a tudatot”. Hadd lássa: ezt én is tudom. A „lét és tudatra” nem felel. Az oroszokról beszél. – Való igaz – mondja nekem oktatóan –, hogy az oroszok nagyon okosak, és az is, hogy vendégszeretők.

– De a primitívségük! Ki lehet azt bírni? – Mert ezt ezért érezhetné, hogy van különbség, ha énnálam ül és ha ott vendégelik.

– Ki lehet bírni – feleli. – És nem is mindenben olyan primitívek. Ami például a tisztaságot illeti, tessék elhinni, előbbre vannak, mint, mondjuk mi, magyarok. De a németnél is. Szombat este egy orosz faluban és kivált Szibériában nincs ember, aki ne fürdene. Ez szent szabály. És gőzfürdő is van. Következésképp egy orosz fapados vasúti kocsiban nincs az a feledhetetlen büdösség, mint nálunk.

– Csak a mahorkafüst – ellenkezik Pista.

– Ez nekem nem büdös – mondja –, mert a mahorkát megszoktam és szeretem.

– Hát ez nagyszerű, a fürdés – igyekszem a Banicza-féle tömény savanyúságot enyhíteni.

– Még a lágerben is fürödtünk. Hetenkint egyszer mindenki, a szakácsok minden reggel. Mikor szanitéc voltam, nekem is módom volt hetenként háromszor.

Most is tisztának látszik. De nem férfi. Férfi volt, nagyon az lehetett, de most nem...

– A börtöni fürdés – mondja Pista és legyint.

– Hát bizony az rossz. De én soha életemben nem fürödtem annyit, mint egyszer ott. – Ravaszkodva hunyorít. – Egy nap négyszer. Ez harmincnyolcban volt... Reggel a Tagankán, indulás előtt. Mert ha kivisznek valakit: előbb fürdő, fertőtlenítés. A Ljubjankára érünk, a kihallgatások ott voltak. Mielőtt ott befogadtak: megint fürdő, fertőtlenítés. A kihallgatásból, nem lett semmi, valami üzemzavar lehetett. – Csak Pistának mondja: – Jezsov megszűnt, és Berija, úgy látszik, még csak útban volt. – És szárazon pereg tovább a mesélő hang:

– Tehát vissza! Éjjel lehetett már, de mielőtt elvisznek: fürdő, fertőtlenítés. Hajnalra megint a Tagankán vagyunk. A szabál szabál: fürdés, fertőtlenítés. Huszonnégy óra alatt négyszer.

Hagytam, hogy végigmondja, aztán kiszólok: – Nusika édes, feketét. – És most eszembe jut: – Jaj! Nem volt bor, pedig brudert kell inniok.

– Feltétlenül – mondja Pista. – Én – magyarázza – nem igen iszom bort. Bár fogadásoknál, sajnos, szinte elkerülhetetlen. Hát úgy teszek, mintha innék.

– Én se bírom – mondja Lassú. – Az ételtől a gyomor mégse szokik el egészen, de az italtól... Dehát én nem is jutottam italhoz.

– És más? – kérdezem, pedig az érdekel, hogy nőhöz jutottak-e.

– Hát kérem, vannak a lágerben is szegények és gazdagok. Külön világ, de teljes világ az is, a társadalom minden rétegével.

Nusi hozza a bort és sok tejszínhabos gesztenyepürét. Ricsinek sokat adok, nehogy kunyeráljon. Eszik és nézi, ahogy Lassú és a mostohaapja nekiveselkednek, hogy brudert igyanak. Után megcsókolják egymást.

Feketét töltök. Lassú nézi a kezemet. De csak mint műtárgyat. – Nagyon köszönöm – mondja és feláll. – Tudja, mi volt itt nekem a legfontosabb? – Rámeresztem a szemem. Ez mindig a legjobb, ha nem tudom, mit akarnak mondani. – Az, hogy a jó ebédet késsel, villával, kanállal ettem. Nekünk csak kanalunk volt. Legtöbbször fából. Kést magunk csináltunk. Minden – s

Banicza felé fordult – minden hipis után újat. De villát nem is láttunk. Hát ez... – És aztán hozzám:

– S ha egy háziasszony keze oszt. Tudja, milyen jó ez?

– Szóval ez nem kispolgári? – gúnyolódik Pista. Nem is érzi, hogy ez a Lassú, ez az idegen, ez tud nőknek beszélni... Még most is, mikor nem szándékozom... Mert valahogy nem férfi. De más lesz... Nem nékem... Én már... Vagy talán nem...

III
BANICZA TÁMAD ÉS VÉDEKEZIK

Kissé lecsillapodott. Az arca se remeg úgy. Nincsenek azok az izgatott rángások. Ez Ilona hatása. Ilona ügyes, mozgékony eszű. Talán nem is nősültem rosszul. Ilona hatása ez, valahogy családiasan tudta rendezni a dolgot, az ebéd nem volt különlegesen jó, de rossz se, hanem mint hogyha a bátyámat vártuk volna. Mert a jó ebéd... hát én tudom, hogy akkor utáltam meg igazán Kerteséket, a Pokornyiékat, a nagy elvtársat, mikor lazac előételt adtak és banánt. Többet nem tudtam hozzájuk menni. Ez itt jó volt, és a kis Trend is jól szerepelt. Lassú nem beszélt a fiúval, mind a ketten zavarban voltak, de ebben szimpátia is volt, csakhát valahogy nem tudtak egyszerre egymáshoz melegedni.

Bejöttünk ide, visszajöttünk. Leülünk. Én azt hiszem, hogy kevés ember áll hozzám olyan közel, mint ez a Lassú Bandi, és amit mondott, az azt mutatja, hogy ő is szeret engem. És hálás vagyok, hogy nem ijesztette Ilonát és a fiút. Nem bolond, tudja, hol lehet beszélni és hol kell hallgatni. Most kell megkérdezni... hogy pénzügyileg... és hát mennyit?

– No – elkezdem. – Adhatok néked – brudert ittunk, nem szabad elfelejteni – valami kis pénzt. – Majd ő mondja, mennyit...

– Nyugtát nem adhatok. Az az ügyintézéshez kerül: az pedig... hisz tudod...

– Nyugtára semmi szükség! – vágok közbe. – Ötezer? Elég?

– Sok is.

Felveszem a kagylót – nézi a tárcsázó kezemet – és én: – Kérem, Kardos kolléga, hozzon fel – Lassú nagyon figyel és mint aki kész elrohanni... hát miért nem bízik jobban – ide, a lakásomra, nyolcezret. – Kardos kérdi, milyen számlára és én úgy felelek, hogy jól értse. – A rendelkezési alapból, Kardos elvtárs. Ez kész – teszem le a kagylót. – Nyolc. Azt hiszem, éppen nyolc kell majd.

– Ahogy gondolod.

Nyugodtnak látszik. Még valamit kellene kérdeznem, amit eddig nem lehetett. Hát most mondom: – Az orvos bátyád szintén? Vele mi van?

– Ott maradt. Úgy hallottam, Kazahsztánban. Az orvosoknak volt általában a legjobb dolguk, de az én bátyám... – és mutatja, hogy az idősebb Lassú nyomorék volt – mégse bírta ki a lágert.

– Nagyon szelíd ember volt, és úgy tudom, nagyon jó orvos. Biztos ott is...

– Bizonyára... Az orvosok közt egész sok derék ember akadt. A többségük. Csirkefogó is volt, persze. Zsaroló, intrikus, de ha száz közül egy, már sokat mondok.

– Ez se hasonlít a német lágerekre.

– Saját embereink közül kerültek ki. Hozzám nagyon jók voltak. Sajnos, olyan szerencse nem ért, hogy magyar orvossal kerültem volna össze. Nagy kár. Jó hírük szájról-szájra vándorolt a lágerekben, ezer kilométerekre. Kettőről hallottam. Persze a bátyámról, de ezen kívül Pollacsek Laciról és Madzsar Józsefről. Ismerted őket?

– Hogyne. A Laci Kun orvosa volt, Kreml-kórházi. Az öreg Madzsart még Pestről... Hát hogyne. Mi van velük?

– Nem tudom. Orvosokból aránylag több maradt meg, mondtam, jobb dolguk volt. Feltehető, hogy élnek.

Kopogás. Kardos jön be. Nem tudja megállni, hogy ne hajlongjon, nagyon az idegeiben van. Lassú Endre felé is meghajol, leolvassa a pénzt és persze hozzáteszi:

– Tessék megszámolni.

– Még sohase tévedett, Kardos elvtárs – mondom neki. És a testes szoba-sápadt ember örül, hogy elismerik. Lassú is barátságosan nézi. Kardos kimegy, én odatolom a pénz Lassú elé. – Használd egészséggel.

– Ezt szépen csináltad, Pista – mondja, és ez nekem jól esik.

– Szóval jó hírük volt – folytatom az orvosokat, hogy legyen ideje eltenni a pénzt, hogy a pénzügy befejeződjék. – Az öreg Madzsar... De szerettem az öreget!

– Én kevéssé ismertem. De a Laci... Egy orosz ember mondta, egy paraszt: „Ladiszlav Antonovics nevét minden nap imába foglalom”. Pedig nem volt könnyű életet menteni. Orvosilag se, az ottani körülmények közt.

– Ott maguknál – valahogy megint magázom – az orvos számára nem volt veszélyes, ha jó híre volt a betegek közt?

– Nem.

– Na látja! Nálunk ez is veszélyes volt.

– Ne tegyen úgy, mintha én nem látnék különbséget – förmed rám.

– Ne harapjuk egymást – csillapítom. – Hiszen azért mi ketten... Nagy a közös múlt. – Többet nem tudok mondani.

– Ez igaz.

– És tudja, nagyon helyes volt, hogy a szovjet embereket dicsérte. A feleségem új párttag. És nagyon tiszteli, amit „nyugati kultúrának” szoktak nevezni. Nem árt, hogy most már tudja például, hogy az oroszok fürdenek.

– Hát igen. De csak azért mondtam, mert igaz. Nyugodtan állíthatom azt is, hogy az orosz nép, mint nép, különb, mint a németek. Irtózatos emberek mindenütt vannak, de köztük kevesebb. És én derék, tisztességes oroszoknak köszönhettem, hogy még élek. Ami szörnyűség volt, mert volt, azt is el kell mondanom, és el is mondom. Ez kötelességem.

– Mást mondott az asztalnál, mint előtte, itt, ebben a szobában.

– Nos, igen.

– Szóval elismeri, hogy nem lehet mindent kitálalni a világ előtt.

– Pedig ez a szándékom. De nem kiabálhatom az utcán, nem mondhatom a felesége és a kisfia előtt se. Amit mondtam, senki más nem viselheti el csak maga. De maga köteles ezt hallani. Ha a felesége előtt mondom, azzal én kényszerítem, hogy feljelentsen. Ezért.

– Tehát szerencsére józansága, kommunista becsülete szabályozza ezt a szándékot?

– Helytelenül következtet. És egyáltalán, miből következtet erre?

– Már mondtam.

– Kis tévedés. Ebben a házban ezután a maga dolga lesz mindent elmondani. És nemcsak ebben a házban! Ez alól senki és semmi se mentheti fel magát, Banicza István. Azt, amit én

magának mondok, magának kell továbbadni. De akár elmondja, akár elhallgatja, én, ha élek, mindent a világ elé tárok, amit tudok és amit megértettem.

– Ha majd mindent veszély nélkül mondhatsz el – térek vissza a tegezéshez, és nagyon nyugodt vagyok, és kicsit dühös. – De nem gondolod, hogy akkor már felesleges?

– Á, értem... Hát nem! Ez elkerülhetetlen. Nem lesz felesleges. Sorrendben ez az első feladat. Ez teremti... megpróbálok pontosabban fogalmazni: csak a történtek nyílt feltárása teremti meg azt a helyzetet, melyben mindent, veszély nélkül, nyíltan feltárhatunk. Szóval így, egyik a másikból. Más út nincs és sohase lesz. Csak mikor idáig eljutunk, szűnik meg ez fájó jelennek lenni, csak így lehet tanulságos múlt belőle, és történelem.

– És ezt a feltárást hazájában óhajtja elkezdeni? Vagy annál is biztosabb helyet keres?

– Á, ezt is értem. Úgy gondolja, nyugaton? Nem szándékozom megszökni. És kérdem, honnan veszi a jogot, hogy rólam efféléket feltételezzen?

– Maga adja a jogot. – Dühös vagyok, sérteni akarom, de máris más hangra váltok át. – Nem gyanúsítani akartalak. Ne haragudj. De úgy látom, nem hiszel, nem bízol semmiben.

– Engedje meg, kedves régi haverom és újdonsült bruderom, hogy újra pontos legyek. Hinni? Hát nem hiszek a párt csalhatatlanságában. Bízni? A kommunista rend erejében igenis bízom. Csakhogy ennek a bizalomnak feltételei is vannak. Elsősorban, ezt már mondtam is: az igazság nyílt feltárása, továbbá hogy ne egy vékony réteg üljön fenn, magabiztosan, stallumokban, a burzsoá rendnél is avultabb feudális-patriarchális uralkodó réteg módjára. Mert manapság itt egy járási titkár nagyobb hatalom, mint – magyar példát hozok – egy főszolgabíró. A magyar példa nem is árt. Jól vigyázzanak! Errefelé mennek. Én ezt abból a kevés újságból is kiolvastam, ami eljutott hozzám. És olyan emberanyag, mint a maguké, mint a mienk... Mért menjünk messzire... Itt van ez a maguk portása... Az ilyen cifrábban táncoltatna, mint egy orosz.

Már azt hittem, túl vagyunk a nehezén, a bátyja dolgán, a pénzadáson, de semmi. Nyugodtan teóriával igyekszem felelni.

– Lenin rámutatott, hogy a félfeudális országok „a kapitalizmus leggyöngébb láncszemei”.

– Igen, igen. Erre rámutatott. De most nem erről vitázunk. Nem is fogom feudális-patriarchális rendszernek nevezni, ami itt van ma, a hasonlat hibás irányba terel, szinte szabály, hogy a hasonlat sántít. Annak nevezem, aminek Lenin nevezte: bürokrácia. A hivatalok packázása. Kiskirályok uralma. Már az ő idejében megmutatkozott. Ám ma a funkcionáriusok önálló réteget alkotnak, nem osztályt, de erősen elhatárolt réteget. Kis túlzással szólva: osztályidegen réteget. Kis túlzással vagy nem is... Érdekeik nem esnek össze a proletariátus érdekeivel. Jól elintézték a párton belüli demokráciát. A választások, csak nem tagadja, hogy az tisztára kutyakomédia. – És néz rám: „Na?”

– Többpárt-rendszert akar? Már látjuk, hogy őrültség.

– Nem is tudom, hogy merre felé visz a fejlődés. Azt azonban akarom, és már ma, mert ezt igenis lehet, minden nehézség nélkül, hogy egy tisztségre négy-öt ember közül lehessen választani. Csak így juthat rendes ember tisztséghez. Nem mindent gyógyító csodaszer ez se, rögtön és sokat használna.

– Nálunk ez még korai – mondom, és nem tudom, haragudjak-e, igazat adjak-e neki, hiszen végre is ott volt a Ráday utca, ott volt a mi sok találkozásunk, barátságunk, testvéreim sincsenek, csak a kishúgom, akit alig ismerek, nem sok ember van ilyen közel hozzám, mint ez a Lassú Endre, de mint ahogy ez már családban lenni szokott: senkire így nem haragszom. Megismétlem:

– Nálunk ez még korai.

– Gondolja? – felleli. – Nem vitatkozom, mert azt mondhatná, nem ismerem az ottani helyzetet. De itt – kopog ujjával az asztalon – nem volna korai. Csakhogy éppen az ellenkező irányba taszigálják a dolgokat persze, amerre sokkal kényelmesebb. Az erőszak elkényelmesít. Mint látjuk, egész kényelmesen lehet „a szuronyok hegyén ülni”, ha elég sűrűek a szuronyok. És nagy kényelem, ha nem kell a nép akaratára figyelni, ha nem kell az emberek szívverését hallani. És ezzel magukról is beszélek. Vigyázat! Ma azt mondják: „még korai”. Lehet, hogy így van. De aztán lehet majd késő is. – Elhallgat, ellenvetést vár. De csak hadd mondja végig, hadd mondja:

És mondja is: – Így bízom a kommunista rend erejében. – Mélyet lélegzik és elhallgat.

– Ezt az erőt csak egység adhatja.

– Ezt az egységet sebészkéssel érjük el. Felnyitni a sebet, kitisztítani a gennyet. De nem használ a ragtapasz és hiába a szájkosár.

– Helyes. De csak akkor és úgy, hogy az operációba ne haljon bele a páciens.

– De idejében ám, mielőtt a genny minden szervét megfertőzi. Úgy látom, maga fél a sebészkéstől.

– Maga meg, látom nem félne a vérfürdőtől. – A pertuivás napján veszünk össze, és úgy látszik, alaposan. Helyes, legyen, de... Gondolod, jó ez? – kérdem végül, hogy talán csillapítsam.

– Azt gondolom, hogy én téged nagyon szeretlek és ezért...

– ... és ezért meg akarsz menteni. Nemde? És közben hadakozunk. Egy kis fegyverszünetet kérek. – Most ő is nevet, én is nevetek. – Ne fegyverszünet legyen, hanem béke – mondom. – És tudom, hogy mi, a párt, együtt és egységben vagyunk a Prométeusz, aki lehozza a tüzet a földre. És beszéljünk arról, amiben egyetértünk. Magyarországról.

– Jó téma, békés téma... úgy, általában – fintorog már megint – és hagyjuk Prométeuszt. Jó?

– Ez úgy hangzik, mintha folytatnók a verekedést. És mi az, hogy „általában”?...

– „Általában”. Diplomatával beszélek, vagy mi a fene, tehát úgy általában az általános, a nagy bel- és külpolitika érdekel.

– Uram! Ön rendkívül megtisztel.

– Uram, én önt valóban rendkívüli módon tisztelem. Bár ön ezt, sajnos, nem veszi észre. Tisztelem és ezért vagyok őszinte. Igazán nem akarok veszekedést kezdeni, sőt elismerem: a helyzet önöknél bonyolult. Mert egy magyarnak nehéz túljutni az „árvaság-komplexumon”, ahogy jobb szó híján nevezhető. Azon, amit Kossuth így fogalmazott: „Mi magyarok olyan kevesen vagyunk, hogy az apagyilkosnak is meg kell bocsátani”. Így van?

– Pontosan.

– Ugyanis gyengül az emlékezőtehetségem. Különösen ami az idézeteket illeti. Nem is igen idézek már.

– Szó sincs róla – nyugtatom, de ő csak legyint.

– Nos, ha túljutottunk ezen és nem bocsátunk meg az apagyilkosoknak, csak azért, mert magyarok, hamarabb elérkezünk a posztulátumhoz, hogy ember ne legyen embernek ellensége. Eljutunk az egyetemesen emberiig. S itt van a mi magyar helyzetünkből adódó előny. Abból, hogy kicsi nép vagyunk, nem kell a „nagy népek” szolidaritásába kényszerülni. Érti?

– Nem.

– Nem kell se szláv, se indogermán, se árja cégjelzéssel – a turánkodás mindig botcsinálta és talmi volt – valami nem létező felsőbbrendűséget védeni. Következésképpen nekünk könnyebb igazságosan látni a fejlett és művelt népek célját éppúgy, mint a gazdaságilag elmaradt, úgynevezett „primitív" népek ügyét. Mi se ezek, se azok nem vagyunk. Mellesleg nem ártana néha a gyengébbek kedvéért megemlíteni, hogy Nehrunak teljes brahmin kultúrája van, plusz teljes cambridge-i műveltsége. Ami több mint kétszerese annak, amivel államférfiaink rendelkeznek.

– De ez nem változtatott a dolgon. India gazdasági elmaradottsága mégis...

Közbevág: – Tudom. Éppúgy, mint maga. S... maga mindjárt megragadja azt a pontot, ami elterel. Nos; vissza! Nem is fontos ez most. A mi és általában a kis népek előnyéről beszélek. A gazdasági hátrányokat jól ismerjük, lássuk az előnyt is. Mivel kis nép és kis ország vagyunk, ez teljesen egyértelműen azzal az előnnyel jár, hogy mi nem akarhatunk atombombát se magunknak, se másnak. És tudjuk, hogy számunkra nem létezhet győzelmes háború. Csak vesztett háború. Vagyis előre láthatjuk azt, amit a „nagy" népek utólag éreznek és végül látnak. Nem vállalhatunk hazug jelszavakat, mert tudjuk, csak akkor élhetünk, ha mások is élnek. Szóval nem ismerhetünk kétféle morált. Ne haragudjon. Én nem beszélnék itt ilyen mindenféle nem is egészen idetartozó dolgokról, de úgy érzem, hogy mi itt és most beszélünk utoljára... Talán utoljára.

Hogy beszél ez a Lassú Endre. Unalmas is, amit mond és nem is tudok őszinte lenni. Igyekszem nem észrevenni zavarosságát.

– Ugyan – mondom, de már unom. – Remélhetőleg nem tagadja, hogy van burzsoá és proletár morál – kezdem, hogy általánosságok felé vigyem a kérdést. Nem vagyok egész őszinte, nem is nagyon szeretem most őt.

– Csak azt állítom, hogy épp kicsisége és történelmi adottsága folytán a nemzetköziség és a humánum a legjobb talajra találna a mi népünknél. Tehát találhat is! Ennek tulajdonítom, hogy tizenkilencben Magyarországon proletárdiktatúra lehetett.

– Azaz osztálydiktatúra.

– Nagyon enyhe diktatúra. Jó volt ez, vagy nem jó, erről esetleg máskor vitatkozhatunk. Ha ugyan, mint mondottam, még találkozunk.

– Nem árulok el titkot. Odahaza most a diktatúra lesz a következő stádium. Ez kikerülhetetlen.

– Nos, ha kikerülhetetlen, akkor kikerülhetetlen. De komolyan veszik-e vagy csak mondják, hogy egy stádium lesz ez a stádium. Vagyis átmenet további államformába, és következésképp nem szabad eltorlaszolni az átvezető utat.

– Nem lesz rövid út.

– Örül ennek?

– Nem. Csak hűvösen konstatálom.

– Én a maga hűvösségét becsülöm. A hűség és állhatatosság megnyilvánulásának tartom. Csak...

– ...csak az ellenkezőjét gondolja, mint amit mond. – Keményen kérdem. – Mi az a csak?

– Csak aggaszt... azaz magát kellene, hogy aggassza... hogy vajon amint és amikor látni fogja, hogy a mennyiség átment minőségbe, lesz-e ereje azt mondani, hogy: „állj!"

– Miből gondolja, hogy „át fog menni?” És milyen mennyiség? És milyen minőség? Nem volna szíves világosabban beszélni? Mert ez így... – és én is arra gondolok, hogy tényleg utoljára beszélünk.

– Szíves leszek – mondja –, de akkor egy kis türelmet kérek.

– Nekem van. – Nem én sértegettem, csak visszasértegetek.

– Nekem is, de... Három évtizede nem voltam odahaza és így... Egyet-mást azért mégis látok. Még így is. Néha például az újságjukat. Ebből konstatálom: mindenre, ha csak lehet, rá-dupláznak, mindenre, amit az itteni lapokból kiokumlálnak. Csak úgy fröcsköl a nyáluk. Rosszul mondtam az imént. Nem fog, hanem máris átment a mennyiség másfajta minőségbe. Nem demokratikus diktatúra készül, hanem demagóg egyeduralom. – És a szemével most át szeretne szúrni.

– No, no kedves hajdani kíméletlen jóra törekvő és aktív kispolgár.

– Hát Kun Béláról úgy írnak, mint egy döglött kutyáról. Ha ugyan írnak róla... Tizenkilenc nem volt? Vagy ha volt, akkor ott csak az a seggfej volt a fej?

– Minek így beszélni? – csillapítom.

– Én régebb időkből ismerem, mint maga. És ma egy valaki, aki a Kun életrajz adatait épp oly jól ismeri, mint én, Kun Leninnel való találkozásainak történetét, egyenesen áthamisíthatja, a mostani „nagy vezér” életrajzába. Mi ez és mi lesz ebből? Nem tévedés, kérem, nem anyag-ismeret hiánya! Sőt! A dicsőített és a dicsőítő egyaránt tudják, hogy ez szemenszedett hazugság. De terjesztik. De hisz maga is tudja, Banicza! Tudja, vagy nem tudja?

– Kun se volt angyal.

– Nem. De arra feleljen, amit kérdezek. Igaz, amit kérdezek? Igaz, amit mondtam?

– Igaz. És elég kellemetlen.

– Kellemetlen? Egyszerűen csak „kellemetlen”? Így? Kellemetlen?

– Nevezze ahogy akarja! És nem gondolja, hogy én is épp azért vagyok itt, ezen a diplomáciai poszton, vagy nevezzük pontnak, mely nullával egyenlő, mert a régi gárdához tartozom?

Sokáig néz rám. Aztán fojtottan mondja:

– Végre őszintén beszél. Ezért az őszinteségért őszinteség dukál. Talán mondtam már, de megismétlem: az én legnagyobb személyes szégyenem, hogy nem volt ok a lefogatásomra. Hallgattam, mint szar a fűben. Magyarázatot is találtam: „Ami összetart bennünket, több és fontosabb, mint ami elválaszt”. Nem volna-e jó, kedves diplomata elvtárs, ha tanulna az én hibámból? Amíg nem késő?

– Tanulunk is. „Vétkesek közt cinkos, aki néma.”

– Ezt ki mondta?

– Babits.

– Nem ismerem a verset.

– Ezerkilencszázharmincnyolc. Jónás könyve.

– No persze. Különben is aligha olvastam volna. Én úgynevezett „tiszta Ady-párti” voltam. Hiszen mi mindenben és mindent pártokra tagoltunk.

– Babits éppen ellenkezőleg... ami hibája is.

– Közben én már... ha valamit felismerek, nem fogom letagadni, hogy megértettem... Nézd, Pista – kezdi most egész gyengéden – én tudom, hogy nem vagy gyáva. És ezért nem vagy számukra megbízható. Értsd meg végre! A gyáva ember a konstans tényező, melyből nyugodtan indul el a számításuk. A gyáva a meglevő mindenkori állam támasza és talpköve.

– „Támasza, talpköve a tiszta erkölcs."

– No igen. A gyáva a konstans, az állandó. A bátor a változó. Tehát megbízhatatlan. De mindabból, amit itt tapasztaltam, számomra éppen a bátor ember fokozatos elgyávulásának látványa volt a legtanulságosabb. És a leginkább lesújtó. Magamról azt hiszem, hogy valamikor bátor voltam. Voltam és elgyávultam. Igen.

– Nem veszem észre.

– Dehogynem. A bátorsággal való ügyeim teljességgel rendezetlenek, összekuszáltak. És amíg ezt nem rendeztem, nem lehetek igazán kommunista.

– Az voltál, az is maradtál.

– Sajnos nem egész így van. Mondtam, milyen ésszerű szempont szerint szedtek bennünket össze? Aki egyszer lázadni mert, az újra merhet. Túlbecsültek bennünket. Sajnos, legalább is ami engem illet, be kell vallanom, hogy túlbecsültek. Nem lett volna már erőm, hogy tiltakozzam. Egy egérlyukban is megbújtam volna. Túl nagy megtisztelés ért azáltal, hogy mégis lefogtak! Most, utólag, szándékszom kiérdemelni ezt a megtiszteltetést. Tehát meg kell mondanom, ami számomra világos, hogy a párt nem valami misztikus lény, mely sohasem téved.

– De...

– Tudom, mit akarsz mondani: „A Diktátor" téved. Nemcsak a diktátor, a párt se tévedhetetlen. A diktátor pedig szükségszerűen téved. Ennyi a különbség. És mert ez így van, olyan apparátust fog kiépíteni, mely tévedhetetlennek hirdeti. Míg aztán maga is elhiszi, hogy tévedhetetlen. Erre a fokra azonban később jut el, úgy hiszem, jóval az apparátus kiépítése után... Nos, az ilyen apparátus csak akkor konszolidálódik, ha mindenkit kinyír, akinek személyes érdeme, becsülete, valami tényleges jó képessége van – de még azt is, akiről ez a legkisebb mértékben feltételezhető. Azt is kinyírja, kinyíratja, akit ilyen tulajdonsággal – a leghalványabban és tévesen – gyanúsítanak. Egy diktátor számára csak az a megbízható, aki vele áll, és gondolja, vele is bukik, mivelhogy érdemtelenül, csakis az ő diktátori kegyelméből került a posztjára. Következésképp kényszerből is védi a gazdáját, együtt retteg vele, és úgy szolgálja, hogy maga is al – azaz még aljasabb – poszton diktátor. Persze alvezérei és legalvezérei hűségében végsősoron szintén téved, mint minden másban. Emberkéi vad odaadással szolgálják, amíg diktátor, de megbuktatóinak nem lesz náluk alázatosabb szolgája, hívebben ugató kutyája. Késsel se lehet őket alvezéri posztjukról vagy íróasztalukról levakarni.

– Ez biztos? Talán én is ilyen vagyok?

– Miért beszél így? Hát nem értem én a maga helyzetét? De maga is megmondta az imént – most megint magáz –, hogy miért követségi tanácsos. És ne haragudj –, neked se árt, ha vigyázol. Nem is annyira magadra... A hatalom rákos daganat, megeszi az emberben az emberség sejtjeit. A cél már szinte semmi és a hatalom már egyedül a hatalomért kell...

– El tudnék képzelni olyan embert, aki nem ragaszkodik a hatalomhoz.

– Persze elképzelhető. De még így se minden esetben biztos, hogy különb lett. Talán úgy ellustult, hogy még a hatalmát se szereti. Ha az egyik rákos – ez meg sorvadásos elfajulás.

– És aki úgy érzi, hogy hatalmára az ügynek van szüksége?

– Jó, ha ugyan nem önáltatás. De mikor nem az? Itt, ezen fordul meg minden. A hasonlat: a hatalom rákos daganat, nem is teljes. Igaz, hogy a hatalom tönkreteszi az egyén minden emberi normalitását, túlburjánoztatja és ezzel tönkreteszi, de a ráknál is rosszabb. Mert ragályos, mint a pestis. A modern pestis az íróasztali hatalom, a vezetői hatalom. Gátjavethetetlen terjed. Puszta látása is elég, hogy elvegye az egészségesek életkedvét.

– Benned, látom, a harci kedvet szítja.

– Én kivétel vagyok.

– Ejha. Csak nem a kivételes, a hatalomra termett?

– A hatalom ellenségének termett.

– Mondjuk ki kereken: anarchista.

Összehúzza a balszemét, mint aki fegyverből céloz rám, nagyon kegyetlenül. Ezzel a nézéssel kérdezi: „Ez a nagy ijesztés?”

Hallgat, néz, célbavevő szemmel, aztán lassan, tagoltan mondja:

– Nevezheti, ahogy akarja, mégis ez a következetes kommunista pozíciója. Mikor nem feledkezünk meg a távolabbi feladatról. Vagy tán nem ilyen államot szándékoztunk építeni? Hogy is mondjuk? „A diktatúra önmaga dialektikus ellentétévé alakul, megszüntet minden államhatalmat”. Így van? Nagyon régen idéztem ennyit.

– Így – és legyintek. – Az időpont vitás. Maga már ma megcsinálná.

– Ha lehetne, bizony. De ha ma nem is lehet, már tegnap előkészítettem volna. Pontosabban: olyat nem tennék és tenni nem engednék, ami a jövőben akadályozhatná, hogy is mondják a tudálékosak... „a dialektikus folyamatot”. Már csak azért se, mert a hatalombitorló által szándékosan épített gátak elsöprődnek. Úgy hiszem, ezt nevezik a történelem objektív folyamatának.

– Körülbelül. És ez nem is vitás. Azonban sajnos hosszú az út.

– Szeretném, ha ezt a szót: „sajnos”, őszintén mondaná, és nem kapcsolószónak. No de...

Rekedt lett. A központi fűtés kiszárította a torkát, úgy látszik, nem szokott ennyit beszélni. – – Kinyitom az ablakot. Felállok, és már teszem is, amit mondok.

– Egy kis vizet hol találhatnék?

– Rögtön. – Már megyek, jó is lesz egy kicsit összeszedni magamat. Én is belefáradtam. Visszajövök a vízzel. Iszik.

– Motorbúgás – int a nyitott ablak felé. – Motorbúgást hallottam, de vonatot évekig nem láttam. Még vonatfütty se. Aztán egy nap odaterelnek bennünket a vasúthoz, a teherpályaudvaron bevagoníroznak. Marhavagon. Mellesleg jobb, mint a börtönkocsik, melyeket máig itt Sztolipin-vagonnak neveznek. Mert hát... haladó hagyomány... No szóval utazunk. Hová?... Valahol ki- és aztán elhajtanak bennünket, és megint évekig nem látunk vasutat. Aztán most, mikor kiengedtek, most aztán hetekig vonatban. Nagynehezen felkerültem egy vagonba, majd egyszer talán elmondom, hogyan... Szóval egy hónapig tartott az út, nem akarlak az elmondásával fárasztani.

Nem felelek, ő meg mondja tovább:

– Jelenleg egy olyan házban élek Alekszandrovban, ahol a közeli rendezőpályaudvar zaját hallom éjjel-nappal, éjjel-nappal. Ugyanis nálunk, Alekszandrovban cserélik a távolsági vonatok mozdonyát. Különben is nagy vasúti csomópont... Ködös az idő, a mozdonyok sípolnak,

süvítenek, jajveszékelnek. A köd a hangot erősebben hozza, ugye?... Sehol a világon nincs ilyen csontig ható vészjósló és vésztől félő hangja a mozdonyoknak.

– A hang, melyet kifogásol, a hó- és ködveszély gyakorisága folytán szükséges.

– Tudom. Nekem ettől nem jobb. Talán nem lehet kifogása azellen, hogy idegeimet megviselte a láger, no és az, hogy már a lefogás előtt is minden éjjel vártam, mikor jönnek értem. Ugyanis, kérem tisztelettel, itt nem egy darab, nem egy darab Szent Bertalan éjszakája volt, hanem ezeregy...

Utálatosan beszél. – Számolta? – kérdezem élesen.

– Nem. A számolás még tart. Betehetjük az ablakot?

– Rögtön. – A füst kiment, de a kihűlt levegőben gyomorkeverő bagószag maradt. Szembe ülök vele. Végre is lássuk... – Mondja, Lassú Bandi. A feleségemnek például beszélt volna megszámolatlan úgynevezett Szent Bertalan éjszakáról? Vagy ne a feleségemet vegyük, hanem mondjuk, a portásnak, például?

– Ez az, amire nem tudok felelni. Nemcsak a veszélyességről van szó, és nemcsak arról, hogy bármily furcsának hangzik is, még szeretnék élni... Saját félelmem csak az egyik tényező. Más is visszatart. Hogy is mondjam? Az iskolában se kezdik másodfokú egyenletekkel. Ez pedig, amiről szó van, keveset értek ebből, de úgy gondolom, a termodinamika második tétele: minden a legnagyobb energiaveszteség felé halad.

– Az ott kicsit másképp van.

– Bizonyára. Magának tudni kell. Csakhogy Einsteinnek is igaza van: „A politika bonyolultabb, mint a fizika."

– Nem gondolja, hogy eszerint a felfedezés és a felfedezés közlése a politikában szintén komplikáltabb meggondolást igényel, mintha egy természettudományi felfedezést kell közölni?

– Elismerem, ez is bonyolultabb. Furcsa gépezet az ember és az emberen belül az agy, mely megérti, hogy mit kell vagy kellene megérteni. Akkor is tudja ezt, ha nem akarja.

– Akkor se, ha akarja.

– Magánál, Banicza Pista, mi az eset?

– Akarom.

– Bevallom, nekem rettenetes rejtély az is, hogy miért akar élni az ember, mikor tudja, hogy úgyis megdöglik. A világ nagy titka, az élet értelme szerintem az, hogy az ember élni akar. De ennek a mélyén ott a még nagyobb titok: az ember nem akar becstelenül élni. Íme, a bölcsek köve.

– Vagy intellektuel túlhajszolás. Nem?

– Hagyjuk az intellektuelséget. Maga ma diplomata. Az apja Amerikát járt parasztember volt. Ugye jól emlékszem?

– Jól. – Jól emlékszik Lassú Endre. Akkoriban biztos mindent megtudott, mielőtt összekötőjének felhasznált.

– A társadalom dolgaiból, semmi kétség, a maga apja többet megértett, mint az én derék öregem, aki 48-asnak tudta magát és a vén Madarász József hívének... És: „Pártoljuk a magyar ipart" jelszóval tulipánjelvényt hordott... De a háború elején, mikor „Aranyat vasért" volt a nagy jelszó, odaadta a jegygyűrűjét. Ez volt minálunk az egyetlen aranytárgy, az anyám

nyakbeli keresztje ezüstből volt. Aztán tizenkilencben rettenetesen megijedt, hogy a két fia kommunista. Teljesen elkeseredett. Öt gyerekes vidéki földrajz-természetrajz szakos tanár, az öt gyerekéből három hozománytalan lány, a két már-már kitanult fia kommunista. A Jóska bátyám – Madarász József, nem pedig Ferenc József tiszteletére lett József – a szigorló orvos. Én a gimnáziumból mentem a Vörös Hadseregbe.

– Nem azt akartam mondani, hogy az intellektuel... – de nem hagy szóhoz jutni.

– Kicsit azért ütne az intellektuelen. Divat ez. Én meg ráfelelhetném, vegyünk csak egy régi példát: Noske munkás volt, Lenin viszont nem volt munkás. Igenis, vegye tudomásul, hogy a maga paraszt származása, sőt munkás múltja is, bizonyos idő elteltével már elveszítette érvényét. Ahogy a nemes ősök nemessége is elveszíti érvényességét, ha az utód nemtelen. A nemességet generációkon át tekintették érvényesnek és elévülhetetlennek. Ma meggyorsult a tempó, a származás egy életen belül is hatását veszti.

– Talán mondjuk: veszítheti. Vagy nem?

– Helyes. Mondjuk így.

Nagyon fáradt. Valójában ő a szektás. Látom rajta a kimerültséget és érzem, én is fáradt vagyok, ingerült és közömbös is. Megint célozva, hunyorító szemmel néz rám. Gondolkozom, miről is beszélhetnénk? – Mit dolgozott a lágerben? – kérdem. Nem érdekel igazán, végre is élve maradt, ez nem szegény Trend Richárd.

– Mindig segédmunkás. Lapát, fűrész, csákány, talicska. Aztán, később, az orvosok mentettek meg. Megtettek szanitécnek: fedett helyiség, nem kell hajnalban, hidegben, sötétben kibotorkálni munkára... Aztán megint csákány, lapát, aztán újra szanitéc. Az orvosok védtek. És maga?

– Én a garázsban.

– Irigylésre méltó hely. Engem egy egész télen át egy autószerelő magyar proli tartott el. Neki mindig volt legalább is krumplija. Sok nagyszerű embert ismertem meg ott...

– A bátyjáról mit tud?

– Csak azt, hogy meghalt.

– Emlékszem rá. Akkor láttam utoljára, mikor az öreg Bujtort ápolta. A frontkórházban, tizenkilencben. Falumbeli volt az öreg. Szép idők voltak azok, Lassú Bandi...

– Ha a mostani eszünkkel gondolunk rá... Persze amúgy is. – Látszik, nem akar erről beszélni. – Maga régen nős? – kérdi.

– A feleségem egy lágerbeli társam özvegye.

– Nagyon rokonszenves. Jónak látszik a házassága.

– Nekem való feleség – mondom. – Tud nyelveket, ha valami fogadás van, megállja a helyét. Egy ilyen botcsinálta, proliból lett diplomatának, jó az ilyen segítség.

– Persze. De botcsinálta? Felesleges szerénykedni. Maga, látom én, valóságos diplomata is tud lenni, nemcsak ilyen fogolyszállító.

– Csak a világért se dicsérjen a főnökeimnek! – Végre egyszerre mosolygunk. – Ugyanis nem hagytam fel a gondolattal, hogy valamikor mégis egy szép nagy üzemet fogok vezetni. Kutatómérnök már nem lehetek, ahhoz már késő. De egy fészekaljnyi jó szakember kikelne énnálam. Még mindig erről álmodozom néha.

– Szép volna – mondja most szinte megenyhülten.

– Maga is rendbejön – és rákapcsolok. – Fél évet esetleg szanatóriumban. Aztán... Hol szeretne dolgozni? – Nagyon bizonytalanul kérdezhettem, és ő se felel őszintén, látom, ahogy kezdi.

– Például a térképészetnél. Ez meg az én gyerekkori álmom volt. Természetesen eredetileg nagy világutazó akartam lenni, aki a „fehér foltok" térképét megcsinálja. És mindig az Egyenlítő környékén. Verne-hatás. Most csak térképész szeretnék lenni. Talán. Irodában. De ez se lehetek. Egy priuszost oda nem vesznek fel.

– Nevetséges. Kényszerképzetek! Félév szanatórium, és kigyógyul ebből... ebből a pesszimizmusból. – Ezt is bátorítom: „Majd minden jóra fordul", de ez nem egy szegény Trend; ez van olyan erős, mint én.

– Gondolja? – csap le rám máris. – Szanatórium. Megviselt idegek? Satöbbi? Hát ismétlem: adná a jó, öreg, kommunista atyaúristen, hogy én üldözési mániás lennék. Sajnos, és félő, hogy nem mánia beszél belőlem, amikor azt mondom, hogy vagy rövidesen hazajutok innen, azaz Alekszandrovból, vagy ha ez rövidesen nem sikerül, újra csak Szibéria felé visz onnan a vonat.

– Nevetséges! A dolgok a történelemben nem ismétlődnek.

– Hát Marx szerint a tragédia megismétlődhet mint komédia. De itt nem! Hacsak a tragédia hatványozódását nem nevezzük komédiának. Nos, akárhogy is, én szabad akarok lenni.

– Abszolút szabadság?

– Most az intellektuelt tetszik gúnyolni? Nemdebár? Hát megmondom, mit akarok. Egyszerű. Azt akarom, hogy lehessen egy noteszom, amibe felírtam barátaim és ismerőseim címét és telefonszámát. Ugye nem sok? Továbbá, hogy ne kelljen rettegnem, hogy ez az én noteszom egyszerre csak bajba keverheti barátaimat és ismerőseimet. Ennyi szabadság lehetséges ma Magyarországon?

– Lehetséges.

– Magának van ilyen notesze? És ha van, nem félti-e barátait, ha szabad kérdeznem?

Ez a „szabad kérdeznem" undorító... De mérsékelt a hangom. – Nekem nincs ilyen noteszom, mert a titkáromnál van a szükséges névjegyzék.

– Diplomatikus felelet. És amit nem akar a titkárjára bízni? Ilyen címei vannak?

– Nincsenek.

– Az én címemet is feliratja?

– Természetesen.

– Bátor dolog és megnyugtat. Látja, ez megnyugtat. – Feláll. – És így akarok most elmenni...

– Nemhivatalosan elmondhatom még, hogy Magyarország kilencvenhét ember hazaküldését kéri, mint olyanokét, akikre sürgős szükség van. Mindenki jön, aki akar, de államfontosság szerinti sorrend is létezik. Talán nincs is ez ellen kifogása? Maga egyébként a harmadik.

– Quel bonheur, quel bonheur. És ki az első?

– Zorger Náci, a fordító, a nyelvzseni.

– Hát elismerem: ő jogosan első. Huszonhét nyelvet tud, egyikből a másikba fordít.

– Találkozik vele?

– Persze. Alekszandrovban él ő is. Lettül tanul. Úgy látszik, már nincs más, amit tanulhatna. És utána?

– A második kevésbé ismert elvtárs. Lehet, hogy abban az időben lett fontos, mikor maga és én is ki voltunk iktatva.

– Könnyen lehet. A listát ki állította össze?

– Otthon, a belügy.

– És én a hármas szám?

– No látja!

– Szóval nekem most örülni illene. Szívesen tenném, csak valahogy fáradt vagyok.

– Én is. De valamit még mondanom kell... Mi itt ma szakadatlanul azt csináltuk egymással, hogy úgyszólván a kék lakmuszpapírt néztük, nem lesz-e vörös, a vörös lakmuszpapírt néztük: nem lesz-e kék. Sav vagy lúg? Lúg vagy sav? Fárasztó ez, ha két ember, aki becsüli egymást, közel érzi magát egymáshoz, folytonosan így kísérletezik...

– Fárasztó és elszomorító. Ezt kérem, írja részben az idegállapotom rovására. De a lényeget azt sajnos ne...

– Nagyon jól értem magát rettenetes gyűlölet feszíti. És nem csodálom, hogy elfogult. Akár akarja, akár nem: én idegállapotának tulajdonítom. – Már indul, én kísérem, s az ajtóban mondja:

– Mert nem ez a lényeg. Számomra a kérdés, hogy a rombolás, mely az embereket érte – embereket mondok, de joggal mondhatnám: az emberiséget – hogy a fertőzés, gyógyítható-e és ami a legfontosabb: elkerülhető-e a jövőben? Ezt én, saját sérelmeimet nem számítva, hidegen és szenvtelenül nézem, mint egy orvos. Akinek gondolatait nem zavarja, hogy szereti a betegét. Ilyennek képzelem a bátyámat, szegényt.

De most megfogja a karomat, a hónom alatt és visszahúz a szobába, beteszi az ajtót.

– Nem ezt akartam utolsó szóként mondani. Hanem azt, hogy én csak úgy lehetek kommunista, ha elismerik nyíltan és az egész világ színe előtt, hogy azok, akik velünk ezt csinálták, nem kommunisták.

– Ez taktikai kérdés.

– Taktikai? Akkor még egyet a maga számára: jól gondolja meg, mielőtt elszajkózná, hogy Tuhacsevszkij áruló.

– Honnan tudja, hogy nem az?

– Olyan sok embert ismertem, akit árulónak neveztek, pedig tisztességes ember volt, hogy már csak igen nehezem hiszem, akár csak egy is áruló lett volna azok közül, akiket ezzel vádolnak. Jó, tudom, mit akar mondani. Igen, így ez túlzás. De hogy Tuhacsevszkijnél nem túlzás, ez biztos. Egyszerűbb és világosabb esetekről nem is beszélek... Na...

Kezet szorítunk, megölel. Felírja alekszandrovi címét. Én a pesti címemet és telefonszámomat írom egy noteszlapra, és átadom. Beteszi a vattás ruhája kézzel varrott zsebébe. Ismerem az ilyen zsebeket. Se ő, se én nem beszélünk arról, hogy ő újra ide jön. Behívom Ilonát. Annak mondja:

– Úgy egy-két hét múlva ha megengedi, újra feljövök. Bocsásson meg a zavarásért, és hogy ilyen sokáig ültem itt...

De ezt csak mondja, Ilona kimegy. Ő is azt érzi, amit én: fájó véglegességgel búcsúzunk. Vagy talán mégse?... Mit tudnánk még egymásnak mondani?

Kimegyünk az előszobába. És ekkor egyszerre, már az előszobában, mikor rajta a kabát, belenéz a tükörbe. Én mögötte. S egyszerre látjuk magunkat és egymást a tükörben. Rettenetes az arca. Felém fordul. Farkasszemet nézünk. De hát tehetek én erről?...

– Úgy beszélsz, mint egy öreg tripper-doktor, akinek most teszi tönkre húsz éve menő boltját a penicillin.

Majdnem belerúgok. Ezt miért? Ezt Ilona is hallhatta. A folyosón... Hát én tehetek róla?

Kinyitja az ajtót, és az ajtófélfának bólint, a falnak. Igen, a falnak... Aljasság így búcsúzni.

IV
IFJÚ TRENDNEK MI A LÉNYEG

Mamika mindig akkor jön, ha kell neki valami. Ha neki nem tetszik a cipőm, és ő akar venni. Ha nekem kell cipő, és én megyek hozzá, azt nem szereti. Egyáltalán nem szeret, egyáltalán. Én se szeretem Mamikát, tudom is, hogy miért. Sok mindenféle miatt, csakhogy nem tudom néki megmondani. Megsértsem?... Nem érdemes. És ne is szeressük egymást, így jobb... Két év múlva, mondta, gimnáziumba ad. De én nem akarok velük élni, ipariskolába megyek. Mostohaapám jobban is szeretné, ha nem lennék gimnazista. Ő se volt. Nem rossz hozzám, talán jobban szeret, mint mamika, csak nem vagyok a fia. Nem vagyok a fia, nem is akarok a fia lenni, és ha mégis gimnáziumba megyek, akkor csak azért, hogy ne azt csináljam, amit ő akar. Katona is lehetek, híradós... Reggel Mamika azért jött be, hogy figyelmeztessen. „Egy barát jön, lágerbeli." Nem ismerte az apámat, akkor hát mi közöm hozzá... „Légy udvarias". Ezt megtehetem, mit bánom én. Apám meghalt, más lágerbeli engem nem érdekel. Most már nincsenek is lágerek...

Tudom, hogyan halt meg az apám. Banicza elhozta a füzetet, amit apám ott írt. Mamika megköszönte, fehér selyempapírba csomagolta és a fehérnemű alá tette a komódba. Sohase vette ki. Figyeltem, sohasem olvasta. Jelet tettem a selyempapírra és sokszor megnéztem. És én elolvastam, azért is. Csak én, de később.

Apám nagyon gyáva volt, nem akart menekülni. Banicza akarta, hogy meneküljön, de apám azt mondta, fáradt. Fáradt? Gyáva! Eltűrte a pofonokat. Én sose tűrném el, hogy megpofozzanak. Ő régi, nevetséges szerelmeiről ír. Korán kezdte, nevetséges, már csecsemőkorban... Ilyeneket nem csinálok. Jó sportember ilyennel utál foglalkozni. Először olimpiai bajnok, úszóbajnok leszek, száz méteren. Aztán ott, mint bajnok megismerkedem egy lánnyal, az is úszóbajnok lesz...

Apám azt írja, jó tudni, hogy otthon nálunk senki se várja, és hogy senkinek se kell. Mamikának biztos nem kell, nekem, gondolom, szintén nem kell.

Mikor Banicza elhozta apám írkáját, Mamika sírt és azt mondta: „Jaj én ezt nem bírom elolvasni". „Majd máskor" – mondta Banicza, és akkor csomagolta Mamika fehér selyempapírba apám füzetét. És sohase olvasta el. Akkor még nagyon kicsi voltam, olvasni se szerettem. Mielőtt ideköltöztünk elolvastam. Kár, hogy csak az utolsó napon, mikor minden össze-vissza volt dobálva, mert pakoltunk.

Apám arról írt, hogy Gödön is hagyott egy végrendeletet. Megkeresem. Amint innen hazakerülök, kimegyek Gödre. Mamika is mondta, hogy Géza bácsi vikendházában élt apám, mielőtt elvitték. Géza bácsi a németekkel együtt elment, most Ausztriáliában van, a vikendház csak törmelék. De ásatásokat fogok végezni a telken, olyanokat, mint az „aquincumi ásatások". Aquincumban csak vacak kövek vannak, de én itt megtalálom a végrendeletet.

Mamikát nem érdekli Göd. Göd magántulajdon. Mi nem vagyunk a magántulajdon mellett, ezt Banicza nékem is megmagyarázta. Értem. Nekem sem kell Göd, a Balatonnál lenni sokkal jobb. Gödön csak megcsinálom az aquincumi ásatásokat, aztán nem kell Aquincum. Nem akarok latinul tanulni, minek nekem gimnázium. Rádiómechanikus leszek és televíziókat csinálok. Sokkal jobbakat mint most, minden egész nagy lesz és olyan, hogy szinte meg is lehessen fogni a dolgokat, csak üveg mögött lesznek, mint egy kirakatban. Mint az a londoni kirakat, ahol Mamikával jártunk a Bond Streeten, csak nem viaszszobrokat és műanyagot látunk benne, hanem mozgókat, akik élők és mégse azok, csak oda vannak vetítve negyvenezer kilométerről, amihez nagyon magas adótorony kell, mert a kép csak egyenesen tud

jönni. Ha hegy van előtte, megakad. De nagyon nagy toronyból el tud jönni a kép. Mamika nem érti ezt. A csengőt se tudja megjavítani.

Banicza örül, hogy én meg tudom javítani a csengőt és ha villanyt szerel, mindent megmutat és szerszámokat is vett egy ládikával... Mamika azt szeretné, ha nyelveket tanulnék. Most oroszul kell tanulni és angolul. Nekem nincs tehetségem hozzá, de mamika akarja. És ülhetek itt a szobában, míg nincs kész a lecke. Míg nem kész, tilos korcsolyázni menni. És én mindig arra gondolok, hogy nem szabad kimennem és itt kell ülnöm és soha se fogom megtanulni a szavakat. És akkor egy kicsit korcsolyázom a szobában. Piruett a padlón, jó csúszósra van vikszolva. Aztán ugrás és ugrásból piruett, már éppen abba akarom hagyni, benyit mamika és haragszik. Hát miért kell oroszul és angolul tanulnom, én ehhez még fiatal vagyok...

Mamika mindig haragszik. Rám mindig, de Pista bácsira is gyakran. És parancsol. Azt akarta, hogy Pista bácsinak azt mondjam, apukám, de én erre azt gondoltam, Banicza. Nem akartam apukának nevezni, és Pista bácsi... „Úgy mondod, ahogy akarod" és én azóta úgy szólítom: Pista bácsi. És magamban legtöbbször: Banicza. Mamika a Nusi előtt úgy beszél róla: „a tanácsos elvtárs". Nusival mindig kedves: „Nusikám" mondja. Telefonba is kedves: „Hallóó" „Drágám". „Aranyos vagy!" De ám úgy, ha nem telefonoz, akkor: „Nem tűröm!" Ez a szöveg.

A Banicza is telefonnal kezdődött. A szép telefonhanggal, azzal a cuki-undok telefonhanggal:

„A... Igen... Én... Igen... Akkor... Ah! Ismerte?" És akkor nagyon szomorú hang lett. „Szegény". „Jaj, hát, kérem, köszönöm, hogy felhívott". És aztán a lakásról: „Hát kérem... Aránylag elég jó... Az ostrom idején elpusztult a régi lakásom, és össze-vissza bútorok vannak benne, tudja, amit a New York kávéházban a hátramaradt holmiból összeszedtek nekem... az. De hát istenem! Ez is jó..." „Az élelmezés? Az élelmezés?... Hát a körülményekhez képest... Megvagyunk". „Igen... a fiam is". „Papírokat hozott tőle, jaj és... Jaj, hát persze hogy érdekel..." „Nagyon jó lesz". „Hát akkor jöjjön el". „És hogy mikor? Éppen ma nem. Éppen ma nem."

Persze, hogy nem, mamika aznap foglalt voltál. „Persze hogy nem... Bármikor". „Úgy este mindig itthon vagyok. Bár hát, tudja, én most titkárnő vagyok és hát legjobb, ha előre telefonál". – Banicza azt kérdezheti, kell-e valami? – „Nem. Más nem is kell. Semmi". Aztán: „Igen". És: „Igen". „Ezt csak úgy mondom. Bár most nagy divat a panaszkodás, de hát én nem szeretek panaszkodni... Szóval ne küldje, hanem hozza. Jó?"

De aztán mikor a Banicza jött... nem mindjárt másnap, még volt néhány telefonálás... akkor én mentem ki a csengetésre. Szandálban csattogtam ki a folyosóra, kinyitottam az ajtót, megkérdeztem: „Kihez?" Pedig hallottam a telefonhangot, tudtam: ez Banicza...

Rám nézett, nem szólt semmit, de akkor már jött is a mamika.

„Ugye Banicza elvtárs?"

Banicza megszorította mamika kezét olyan „fogadja részvétemet" módon és erre én otthagytam őket. De figyeltem, az ajtót csak behajtottam.

„Rettenetes bútorok" – mondta mamika lenézően. „Különösen" – és ujját végighúzta a domborművű, honfoglalókkal tele faragott fekete szekrény ajtaján „Amit az ember éppen kap. Mindegy! Képzelheti, hogy Richárd értett a bútorokhoz, én pedig iparművész vagyok. Dehát... istenem... Az ember örül, hogy a puszta életét megmentette. Üljön le, kérem, és meséljen."

És akkor leültette, s aztán odament mamika a fekete szekrényhez, amelyet előbb úgy ócsárolt, pedig egész jó szekrény volt, és vodkát vett ki egy félig telt üveggel, s kristályüveg kupicákat a műanyag tálcán.

„Még Pestről ismertem Trend Richárdot" – mondta Banicza és akkor nagyon figyeltem és kukucskáltam.

Mamika fekete szoknyában volt, egész frissen mosott és frissen vasalt fehér blúzban, az arca is fehér és nagyon szép.

„Kár volt Trend Richárdért". És ezzel végleg bejelentette, hogy nem él az apám.

„Igen" mondta mamika és hallgattak. Aztán Banicza megkérdezte mamikát, milyen a munkája. Mamika orra fintorgott.

„Titkárnő vagyok".

„Iparművészet?" – kérdezte Banicza.

„Se anyag, se rendelő... Titkárnőnek lenni nem túlságos kellemes. A főnököm nem tudja a helyesírást. De hát istenem, annyi minden után ez is jó."

Banicza kicsit komoran felel. Nézi mamikát, aztán hidegen mondja: „Majd megtanulunk helyesírni."

„Maga mivel foglalkozik?" – kérdezi mamika gyorsan.

És aztán így ment ez... Nemsokára folyton nálunk ücsörgött... „Jaj, miért is vagyok ilyen szerencsétlen", mondta mamika a szöveget... És már Banicza helyettesítette azokat, akik a háború alatt és a háború után voltak. Talán másodszor vagy harmadszor jött el hozzánk, mikor mamika megkérdezte: „Van titkárnője?"

„Van".

„Csinos?"

Banicza ingatta a fejét.

„Nem venne át magához? Vagy nagyon meg van elégedve?"

„Hát" mondta „megelégedve, ez erős túlzás volna".

„Szóval csinos?"

„Idős özvegyasszony. De ha a legszebb nő volna is, hivatali beosztottakkal az ember nem kezd ki".

„No akkor", és mamika nevetésével megcsillogtatja a fogait, „akkor ne is vegyen oda".

Hát nemcsak Banicza, ezt én is megértettem. Apám füzetét mamika visszaadta neki.

„Ezt vigye, kérem, magával. Olvassa el és majd elmeséli, hogy mi van benne, jó?"

„Hosszú dolog ez" – nyögött Banicza.

„Nem is úgy gondolom, hogy holnap. Egyszer... Jó?"

Mikor hallottam hogy Banicza elmegy, lerúgtam a szandálokat.

„Ki ez a hapsi?" kérdeztem.

„Micsoda szavak ezek már megint? Az apád barátja volt..."

„...és most a tied lesz."

„Ne pimaszkodj !"

„Akit te vodkával kínálsz”

„Pimasz vagy” – és az egyik ajtó felé mutatott. – „A társbérlőnk!”

„Ugyan! Azt képzeled, hogy azok nem tudják”. És nevettem.

„Pimasz” – mondta mamika és otthagyott. Kivitte a konyhába a poharakat.

Aztán nemsokára már csak lakáskérdés volt az egész. Mamika azt mondta, hogy szerezzen Banicza nagyobb lakást, vagy pedig szabaduljunk meg a társbérlőtől. Banicza ezt meg is csinálta. Szerzett magának egy kis lakást, oda átköltözött a társbérlő, de akkor én már – mert én ügyes vagyok – reszeltem Baniczának egy kulcsot.

És azért mondjam neki azt, hogy papa? Ugyan! Papa!... Jól megcsinálta! Új lakást könnyebb kapni – magyarázta mamikának legalábbis aránylag könnyebb, mint egy társbérlőt kitenni. Mamika mégis azt mondta, hogy nem elég élelmes. És biztos, hogy nem elég élelmes, mert Baniczának nincs meg az, amit a Kerteséknél, – akik Pokornyiék is – láttunk. A nagy villa, a nagy autó, a gyerekeket külön autó viszi iskolába. De azért elég élelmes, elég élelmes, hogy elfoglalja a papa helyét.

Igen! A papa helyét foglalta el! Semmi egyebet. Ezt igen, ezt meg tudta csinálni.

És tulajdonképpen hát miért ez az egész? Mért kellett ez mamikának?... Hát inkább... hát lett volna neki egy barátja, aki jár hozzánk, de hogy ne legyen itt egy „papa”, aki még azt hiszi, hogy az én apámat helyettesítheti... Igen, nem is csinálja rosszul, dehát nem lehet, ezt nem lehet.

És én nem akarom! És én elmegyek innen és én utálom az egészet, a Kerteséket, akiket úgy hívnak, hogy... mit tudom én, hogy hívták őket azelőtt. És nem akarom én ezt az egészet. Jaj mamika...

Banicza szerelmes mamikába. Mamika? Nem tudom. Apámról nem beszél. Mamika nagyon szép, szeretném, ha ilyen feleségem lenne. Csak nem sportol. Keveset eszik. „Így is hízom”, mondja.

Én elvinném mamikát korcsolyázni, akkor ehetne és nem hízna. Ha kintről jön és hideg az arca, akkor olyan finom hozzáérni az arcához, ilyenkor mamika egy jó csaj.

Mamika mindent megszagol. Én is mindent megszagolok. „Kiskutyám”, mondja, ha szaglászom.

Nem szeretem, ha mamika szaglászik. Utána mozgatja az orrcimpáit, és nem szép. Ma reggel szaglászott valamit, még akkor is mozgatta az orrát, mikor bejött. Mindent máshova rakott. A vonalzót a polcra tette, a tust odébb rakta, a párnámat ütögette, ezek olyan kozmetikai kis pofonok, már láttam, mikor magát ütögeti. Látta, hogy tanulok, mégis megkérdezte: „A leckédet megtanultad?” Ez az ő szövege. „Yes”, ez meg az enyém. És mindent visszaraktam. És a körzőt is kinyitottam és a rajztáblát is előhúztam, noha ez Banicza szövege: „Tanulj geometriát”.

Mindenki akar valamit. Vlagyimir Petrovics azt akarja, hogy tudjam a geometriát és hogy amit oroszul magyaráz, azt megértsem. És hogy Nusi sokat tegyen a tányérjára. Vlagyimir Petrovics az én szobámban kajál. Soká kajál, le legalább ezalatt békében hagy. Én lefekszem a hencserre. Onnan is érzem, hogy hóna alól dől az izzadtságszag, mikor a húst vágja és a karját mozgatja. „A szerencsétlen”. Így nevezi mamika, talán azért, mert nagyon szeret enni. Nusi ha benéz, megkérdi: „Repeta?” És Vlagyimir Petrovics egész meghatódva néz Nusira. „Da repeta” és nevet, a hencserről belátok a szájába, látom fekete fogait.

Ma csak pár percig hagytam, hogy kikérdezze az orosz szavakat. A geometriát akarta elkezdeni, de azt mondtam neki, hogy ma nem lehet. Valamit makogott, én azonban egyből végigcsusszanok a folyosón ki Nusihoz a konyhába: „Nusika, kérem", én is úgy mondom, mint mamika. „Hozza az első repetát".

Mikor az evéssel végzett, kezébe adtam egy Munkácsy-albumot, hadd lapozza és mondja: „Velikalepnó, velikalpnó". Közben visszafekhettem a hencserre és gondolkoztam: milyen a vendég, aki lágerből jött...

De igazán csak akkor tudtam gondolkozni, amikor Vlagyimir Petrovics becsukta az albumot: „Velikalepnó". Kezet fogott. Kiment a folyosóra. Majdnem összetévesztette a kabátokat. Csak mikor már felvette és a zsebébe nyúlt, akkor vette észre, hogy nem a saját kabátja, hanem a vendégünké. Végre elment, tűzszünet. Velikalepnó.

A vendég kabátja, ikertestvére Vlagyimir Petrovics kabátjának, csaknem olyan izzadt, mint az övé és több rajta a naftalinszag.

Ez visszajött a lágerből, Banicza is visszajött. Apám nem jött vissza. Banicza mondta, hogy kórházba akarta vinni. Mért nem vitte? Apám gyenge volt, Banicza erős. Felkapni! Az ölében is átvihette volna. De ő hozzánk jött, elmondani, hogy apám meghalt, mert nem akart... Aztán megint jött, aztán ott is maradt. Mamika férje, tessék, és nekem mostohaapám. Hagyta, hogy apám meghaljon, s mamika most az övé. Mamika nem is szereti. Mamika csak engem szeret, vagy senkit se szeret. Igenis, engem szeret. Én nem szeretem mamikát. De néha igen. Igen, igen, de nem nagyon. Csak semmi túlzás. Mikor a városból jön és hideg az arca és én hozzányomhatom az arcomat, igen.

Apám meg is írta: „Banicza ezt nem értheti". Apám sokkal okosabb volt.

Összetéptem a rajzlapot, legyen tiszta, és ha mamika bejön, akkor: „Ez már a holnapi feladat." A régi rajzlapon úgyse volt semmi értelmes. Jól eldugtam, de el kell vinnem valahova. A klozetban fennakad.

Mamika nem jött, Nusi hívott ebédelni. Jobb is. Megtettem mamika kedvéért, szépen bemutatkoztam. Az én helyemen Pista bácsi ül, én mamikával szemben, arra a székre, ami üres szokott lenni. Itt jobb is, szemből látom mamikát. A lágerből jött ember vattaruhát hord. Lassú neve van: Lassú. Apámon is ilyen vattaruha lehetett? Nem, rajta csíkos. Pista bácsi ma szép Esterházy-kockás öltönyben, ilyen neki se volt azelőtt, most ő: „a tanácsos elvtárs". A lágerből jött Lassú nagyon sovány, de a válla széles. Sportolt? Apám nem sportolt, mamika mondta, hogy nem sportolt, néha úszott, de csak úgy... Én tudom – a lányokat nézte. Én sportember vagyok és nem hagyom magam. Ha engem megütnek, akkor...

Mamika telefonhangon beszél, a levest is telefonkedvesen osztja.

Én hallgatok. Mit beszéljek? Különben se illik. Nem ismerte az apámat. A ruhája... Felül a télikabát az előszobában naftalinos és pont olyan, mint Vlagyimir Petrovicsé. Ami rajta van: talán lágerkabát, nem csíkos. Erős lehet és szórakoztatni akarja mamikát. Minden férfi, aki hozzánk jön, mamikát akarja szórakoztatni... Ez elmondja, hogyan fürdették egy nap négyszer. Röhej. Aztán a szöveg: Az oroszok jók és okosak. Pista bácsi is így magyaráz. De aztán csuda egy jó tévé, amit a nagy söröslovakról mesél, mikor egy hülye parasztasszony azt mondja: „ez aztán a ló," és ez a technika dicsőítése. Jó dolog, ló dolog, nagyot lehet rajta röhögni. De se mamika nem nevetett, se Pista bácsi. És akkor Lassú úr úgy nézett ki, amilyen én lehetek, ha a követségek gyerekei kávédélutánra jönnek össze és nem értjük egymást, mert franciák és angolok és a kínai gyerekek oroszul beszélnek, én meg sehogy. Én felnőttebb vagyok, mint ők, és utálom a matrózgallért, kiáll belőle a hosszú nyakam. Hosszú nyakamon,

a gigámon nagy darabokban megy le a torta, a füge, a datolya. Legjobban a tejszínhabos gesztenye. Azt otthon is kapok.

Mamika pertuivást rendez. Lassú és Pista bácsi egymásba karolnak, bort isznak és megpuszilják egymást, nagyon muris. De jó, hogy már kimehetek. Meghajlás, én egy finom udvarias ifjú vagyok, hadd legyen meg mamikának ez a kis öröme, és egye őket a fene.

Most nyugodt lehetek, nem jön be senki a szobámba. A rajztábla a fehér papírral utálatos. Eldugom a szekrényoldal mellé. Befér. Startugrással a hencserre. De gyáván csinálom. Újra! Gyerünk, gyerünk! Nekifutásból! Most jó. Az orromat egy kicsit belevertem. Így maradok. Hasonfekve, ahogy nem szabad.

Hogyan tudnék én mamikának igazán igazi örömet okozni?

Igazi-igazán örömet? Mert az, hogy szépen meghajoltam az ebédlőben, az nem igazi igazán-öröm. Az csak úgy... De én igazán igazit nem tudok, és el is megyek tőlük, és ez nem fog fájni mamikának, és akkor nekem se fog fájni, azértse, és Pista bácsi is csak örül, mamika is csak... Aztán elmegyek...

. . . . . .

Egész sötét van. Mennyit aludhattam? Kinn ajtókat csapdosnak. Mamika hangja. A Baniczával lármázik. Gyorsan villanyt, elő a szószedetet, legalább velem ne legyen bosszúsága.

Kimegyek. Lábujjhegyen. Kisettenkedem a folyosóra. A padló kicsit nyikorog. Nagy durranás. A huzat becsapta az ebédlőajtót. Megyek a WC-re. Úgyis kell nagyon. Mamika meglát.

– Menj a szobádba.

– Oda kell – mutatom.

Beteszi az ajtót. De most nagyon csendesen beszélnek. Bemegyek a WC-re, úgyse hallok semmit. Pista bácsi, mint mindig, csendesen beszél, mamika csak azért halk, hogy én ne halljam. Pista bácsi csendes, mert ő a hibás. Ha elmegyek, magammal viszem mamikát. Akkor jó lesz, neki is jobb lesz. Akkor én villanyszerelő leszek, mamika meg lámpaernyőt csinál. Azt csinált akkor is, amikor kicsi voltam. Már Banicza is ott volt, de még lámpaernyőket is csinált. Jobb volt, mint mikor állásba járt, mert egész nap otthon ült. Mikor állásban volt, későn jött haza, és egy Béla bácsi jött vele, aki megcsókolta a büdös szájával és barackot nyomott a fejemre. Utálatos-Béla. Aztán Banicza jött, na igen, de az Utálatos-Béla nincs. Banicza van. Csakhogy mamika őt se szereti. Mamika mindenkire haragszik, és én tudom, hogy Nusira is haragszik. Én tudom, Nusi nem tudja. Pista bácsi se tudja, talán mamika se tudja, csak én tudom. Ha majd villanyszerelő leszek, mamika rám nem fog haragudni. Mamikával egy tengerhez megyünk, nem a Balatonhoz, hanem valódi nagy nemzetközi tengerhez, ahol banán van és füge és datolya. Nem fogok kicsikkel kávédélutánra menni, magam szedem... vagy a nagy piacon vásárolom a banánt, saját pénzemen, én adok zsebpénzt mamikának. De nem is kell, ő lámpaernyőket csinál, de csak este, ha én alszom, vagy ha villanyt szerelek. Mindennap együtt megyünk fürdeni, sohase veszekszünk, mert csak szerelő leszek és nem kell szószedet és geometria. Vlagyimir Petrovics – nincs. Lágerből nem jön vendég, Banicza István – nincs. Ha nincs apám, ne legyen más se, csak én leszek és mamika.

V
ÍRÓASZTALOK HELYCSERÉJE

Bezárult mögötte az ajtó, menj a fenébe, Lassú Endre, vissza a szobámba, és majd én megmutatom, majd én megmutatom... Mit mutatok meg?

Megmutatom, hogy szégyellheti magát, hogy így, kockázat nélkül... Mert tudja, hogy én mindenképp segítek, akármit is vág hozzám. Mindent megteszek, tudja. És tudja, nem félek érte kiállni, bár Kertes, a Pokornyi majd mondja: „Ellenforradalmárokat véd ú-ú-újabban Banicza elvtárs?" Én erre azt felelem... ezt felelem: „Ilyenek, mint maga, tették ellenforradalmárrá majdnem, de mégse... Mert Lassú Endre egy jó kipróbált elvtárs". És erre Pokornyi: „Ismerjük ezeket a kipróbáltakat", és mondja majd a magáét... és én hallgatok. Hallgatok?

Fáradt vagyok, forró a testem, a fejemben kerekek zaja, mintha két napig utaztam volna vasúton. Ilyenkor pihenni se tudok.

Mit csapkodnak az ebédlőben? Mi ez a lárma?

A kilincs. Sarkig kivágódik az ajtó, nekicsapódik a szekrénynek, Ilona, szétbomlott hajjal. Semmit se mond, rohan az ablaknak. Az ablakszárny kattan az ablakköz rugós nyelvén, keményen csuklik, aztán a másik szárny. Na tessék. Minden ablak, minden ajtó nyitva, huzat csapkod, és kedves nejem is csapkod. Tessék, jön a ráadás.

– Ilyet még nem hallottam! Valaki hajnalban jön és estig marad. És mahorkát szítt, nem cigarettát. Miért? Volt cigaretta. Az egész szoba mint egy váróterem, egy jegyváltó pénztár, egy... ezt is csak magával engedhetik meg maguknak.

A hideg betódul a szobába. Felállok, járkálni kezdek és tűröm. Tovább mondja: – Olyan ügy nincs, amit egy óra alatt nem lehet agyonbeszélni.

Nem felelek, nem kell felelni, nem is érdemes. Ez a hang – a rádiózavaró hang. Van újonnan tanult hangja is, a diplomata-nej-hang. Van „telefonhangja", ezt a fia nevezi így. És kofahangja, ha pénzügyeket tárgyal. És van ez. És presszóhang és bárány-hang és pártnő-hang és hangabokor-hang – ez most a rádiózavaró. A hangabokor-hang mi? Nem is tudom... Csak azértse felelek, hadd dühöngjön. Különben se tudom, hogy igazán dühös-e. Én vagyok a dühös.

– Nem tetszik nekem ez az ember – mondja, rikoltja valamelyik hangja.

Bólogatok, de úgy, hogy értse: „Nem érdekel a véleményed". Mert nem a véleménye fontos, hanem, hogy mit akar.

– És te vállalod, hogy Magyarországra menjen, destruálni?

Tehát hallgatózott?

– Vállalom. – És nézem a falat.

– Nem tanácsolom. Ez egy ütődött. Érti! És veszélyes.

– Ha jól emlékszem, nem kértem a tanácsát. (Ha hallgatóztál, akkor: „Ne, itt a felelet.")

– Vagy úgy! – emelkedik a kofahang a rádiózavaró magasságáig. – Persze, ez régi megbízható párttag és ön, Banicza elvtárs, ajánlani fogja ezt az embert. Vállalod! Talán magad mellé is veszed?

– Téged is vállalhattalak. Semmi különös. – (Nesze.) Kirohan, az előszobában a fiúval veszekszik. Visszajön, de csak a székeket tologatja a helyükre. Nem szól többet, megsértődött

hálisten. Kimegy. Hálisten. Nusi jön és becsukja az ablakokat. Még jó hogy az üvegek épen maradtak. Lábujjhegyen jár Nusi. Beteg van a háznál? Hangtalanul mozog, csendesen teszi be maga mögött az ajtót. Teljes csend. Végre. Ezen is túl vagyunk. Nna.

Hideg lett, borzongok, de mégis legjobb, hogyha leülök az íróasztalhoz. A mahorka szaga most is érződik a hidegben még rosszabb. És hogy néz ki ez a szoba. Mintha egy álló hétig egyfolytában okádékos italozás folyt volna itt, és az egész házban, a bútorok mintha a részegek bemocskolódott cipője rugdosta volna őket, elvesztették karcolatlan fényüket... Nusi mindent oda tett, ahol állni szokott. A nyomokat mégse lehet eltüntetni? Csak takargatni, hogy más meg se lássa. De én látom. Beszennyeződésük meg nem történtté már sose lehet.

Akkor folytatni! Belerúgni a könyvszekrény üvegébe, feldönteni az íróasztalt, hogy Ilona nyaka az íróasztal és a fal közé szoruljon és nem mondhassa hangosan, amit én is gondolok.

Csakhogy nem. Nem igaz, nem gondolom és nem teszem meg, hiába is gondolom. Tehát semmi...

Ilona őnagysága... Hüvelyk- és mutatóujja közé fogja a teásfindzsát, és kisujját messze eltartja. Ez a finomság. Így tanulta Pesten! De itt még a francia követné is rendesen kézbeveszi, amit kézbe kell venni, és a kést úgy fogja, mint egy szerszámot, amivel vágni kell. A fenébe ezt a finomságot! Rendesen enni egy proli is tud. Nyugodtan. Éhséget, mohóságot nem mutat és tisztán eszik. Elég volt, hogy Pesten egy főpincér elvtárs megmagyarázta, mire való a halkés. Azt magamtól is tudtam, hogy szétterpesztett könyökkel a szomszédot nem szabad zavarni... Ilona gyerekkorától fogva tudott angolul. Tudott. Én pedig megtanultam. Oroszul meg csak én tudok. A praktikus esze?... Sajnos, nagyon praktikus...

– Nézze, Lassú Bandi – így kezdem, ha mégis újra találkozunk... – Nézze, Lassú Bandi, én értem, hogy elege van a taktikázásból. Vallja be végre, maga se akar fejjel a falnak menni. Mikor nekem azt mondta, „vén tripper-doktor ésatöbbi", pontosan tudta, hogy nem fal, aminek nekimegy. Mellesleg, épp ez a disznóság. Mért támad, ahol nem kell?

Hagyjuk? Jó... Akar térképész lenni? Földrajztanár? Lektor a népszerű tudományos kiadónál? Elintézzük és akadémiai fokozatot is kap. – De akkor majd rámnéz. „És hallgassak? A maga példáját követve".

– Az én példám nem érvényes. Megállapítottuk a különbséget. Engem az ellenfél ütése ért és a fasizmus veszte éltet. Értette? Igen, másképp nem élnék. Ha Sztálin nem győzi le Hitlert, én nem élek. Ez biztos. És azt gondolja, Hitler kimentette volna magát a lágerből? A volt kommunistát? Ezt maga se gondolja... Szóval nekem nem kell pozíciót változtatni.

Rám néz. „Nekem se, mert kommunista voltam és maradtam. És én vagyok a kíméletlen jóratörekvő".

– Aki nekem hősiesen odamondogat, ám máshol ugye behúzza a nyakát?

„Igen, ha nincs más lehetőség, várok, feltéve, hogy várhatok, és Banicza István nem jelent fel".

– Nagyon jól tudja, hogy én nem jelentem fel és nem azért kérdezte: nincs-e itt lehallgató, mert félt. Hanem mert tudta, hogy nincs és tisztára pimaszságból kérdezte. Jól tudta, hogy beszélhet, abból baja nem lesz. Csak nem akarja azt hazudni, hogy provokátornak tart?

„Nem is provokált. Sőt. Nem volt kedvére, hogy beszéltem."

– Szóval bízunk egymásban és tiszteljük egymást?

„Igen. Pontosabban, tiszteljük magunkat. Azaz a volt magunkat és nem piszkítjuk be ezt a volt, vagy jelen, magunkat. De hogy mi van a lélek mélyén, az agy fondoraiban..."

Elég. Fázom így ülve. Felállok. Belerúgok az üres székbe, melyen nemrég ült.

– Ami itt elhangzott, az nincs, egy szó se marad meg. „Szeretné?" – néz rám gúnyosan, és én hangtalanul ordítok.

– Hallgasson. – Úgy ordítok, hogy áthallatszik az egész városon, nekiütődik a vonatnak, ahol most ül, benyomja az ablakot, mint egy robbanóakna légnyomása. Bolsevó tájékán zakatol a vonat, ott ül most sűrű mahorkafüstben, behúzott nyakkal, senkivel se mer beszélni. Nehogy magyar akcentusa elárulja.

Nyugodtan, már nem ordítva, mert hangommal már ott vagyok, mondom: – Akár tetszik, akár nem, én erről, amit itt vitattunk, soha és senkinek se fogok beszélni. Nem kell ez a szájjártatás. Károsabbnak tartom, mint a hallgatást. Érti? Ha kiteregetjük a szennyesünket, ez csak az ellenségnek használna. A gyengék és ingadozók ettől csak gyengébbek és ingadozóbbak lennének.

„És ha kérdezni fogják? Mert eljön az idő".

– Az más, akkor majd felelek.

„És ha késő lesz? Nem is kérdezni fognak, hanem felelősségre vonni."

– Felelek és vállalom a felelősséget, azért, hogy időnek előtte nem tártam fel mindent.

„Ami ma korainak látszik, holnap már késői lehet. Veszélyes a műtét, a műtét halogatása még veszélyesebb. Gangréna".

– Gyakorlatilag ma lehetetlen. Ezt épp oly jól tudja, mint én. Odahaza pedig erősödni fogunk. Az erősebb saját erejéből kiheveri a betegséget. A szervezet maga öli meg a bacillust.

„Szóval nem kell orvos?"

– Nem.

„A test kiheveri a betegséget. Nos, akkor azt is el kell ismerni, hogy párt se kell. Minden megy magától. A gazdasági körülmények szabályozzák a jövőt, a társadalmat, a történelem útját. Vagyis nem kell akarni és nem kell párt, mely az akaratot egybefogja".

– Ez ostobaság, maga is tudja.

„Nem én mondom ezt az ostobaságot, a maga gondolata vezet ide".

– Szándékos félremagyarázás. Én biztos vagyok abban, hogy a párt érti a veszélyt. Kiheveri a bajt, és erősödik.

„Dehogyis biztos ebben. Tetteti a biztonságot, hazudja az optimizmust."

– Nem vagyok hajlandó ilyen hangnemben tovább folytatni. – Most megint ordítok. Ő feláll a fapados zötyögő kocsiban, leereszti a vagon ablakát. Ép az üveg? Nem nyomta be az akna? Most ő ordít felém.

„Folytatja és folytatni fogja. Mától fogva végig és élete utolsó pillanatáig. Ha még tíz évig él, húsz évig, százig, mindig erre fog gondolni".

De téved, de mennyire téved. A szobámban vagyok, helyére állítom a félrerúgott fotelt, az asztalt is, fáj a lábam. Jókorát rúghattam, most érzem. Már nem neki mondom:

– Vállalom a hallgatást. Ez a nagyobb teher. Az én vállam bírja és bírhatja. És úgy hallgatok, hogy közben nem engedem megismétlődni, ami csak egyszer történhetett meg. Nálunk ilyen nem lesz... – mondom neki – maga és a maga fajták segítsége nélkül is elérjük... meg is fogalmazom, hogy mit. Azt, hogy a szó pontos vetülete legyen a tettnek és a tett a szónak. Mi jutunk el ide, együtt, a párt. Ezt ígérgetni az ügy lealacsonyítása volna, ez olyan alapvető... És

nem egy Lassú Bandi megnyugtatására kitalált jelszó, tények beszélnek az egész világnak. Tudom, mit fogok csinálni. Látszólag egész messzefekvő területre megyek. Látszólag. Egy eszéé. Címe: „A moszkvai követ”. A követ gróf Brockdorf-Rantzau. Megcsinálom. Hiába vigyorog, hiába nézi le a prolit maga is. Hiába kicsinylik le az autodidaktát az idegbajos Lassú Bandik.

Kopognak. Ilona. Már megint? Csak most ment ki és már megint. Mögötte a sofőr óriási, bálanagy csomaggal. Ilona utcai ruhában. Kinti hideget hoz magával, kellemes. Akkor mégse az imént volt itt.

*

– Szervusz, fiam. – Hidegtől kipirult arcát hozzányomja Banicza arcához. Kedves. A sofőr felé fordul, aki az óriási csomagot hozta. – Köszönöm, Marci. Csak tegye le. – A sofőr kimegy.

– Nézd. Azt hiszed, rettenetes nehéz valamit cipelt szegény Marci? Öt kiló sincs. A „Dip” üzletben vettem, teveszőr takarók. Az angol tengerészeti attasé felesége azt mondja, jobbat a Bond Streeten se találni. Óriási! Mi? – És mint egy karmester mindkét kezét taktusra emelgeti a csomag felett. – Három marad takarónak, háromból egy-egy télikabát. Neked, Ricsinek, és ha futja, nekem.

– Annyi pénzünk van?

– Hajmeresztően olcsó. Nem is tudják, mit ér. Pehelykönnyű. Tiszta teveszőr. Fogalmuk sincs! És jó, hogy egészben van. A kabátok fazonja... na, köszönöm szépen, azt csak bízzák rám.

– Nem vagyok elragadtatva.

– Légy nyugodt, futja a fizetésedből.

– Nem az...

– Hát mi?. Á... nevetséges. Az olasz követ felesége ikonokat vásárol. Hívott, hogy nézzem meg. Óriási üzlet.

– Mi nem csináltunk óriási üzletet. És nem-óriásit se csinálunk.

– Nevetséges, de ezt én is egész jól tudom és ehhez tartom magam. Pontosan. Mi nem üzletelünk, mi nem eladásra veszünk, hanem használati holmit. Magunknak. Azért, hogy legyen. Értem és méltányolom a nagy Banicza István puritánságát. Álmomban se jut eszembe, hogy ezen változtassak.

Banicza idegesen bólogat.

Az asszony ismeri ezt a hangtalan feleletet, mást nem is várt. – Este hová? – kérdezi szándékosan nyugodt, tárgyilagos hangon.

– A bolgárokhoz.

– Unalmas lesz.

– Lehet.

– Egyébként rendben. Itthon nincs is vacsora. Öltözzem?

– Ha leszel olyan szíves.

– Jó, megyek a fürdőszobába, aztán te.

Banicza fel-alá járkál, és mikor feltehető, hogy a fürdőszoba már üres, ő is elkezd készülődni.

Fél óra múlva együtt ülnek az autóban. Nem beszélnek, már régen nem beszélnek, ha az autóban kettesben maradnak.

Ilona csinos friss és a fogadáson nem is unatkozik. Mikor Banicza odajön hozzá és mondja, hogy fáradt és szeretne már hazamenni, gondolkodás nélkül beleegyezik. Mintaházaspárnak látszanak, a harmonikus élet példaképének.

Otthon az asszony jól betanult mozdulattal bólint és a hálószobába tart, Banicza visszabólint és a dolgozószobájába megy. Bezárkózik. Így szokták ezt, már jó régóta. Először Ilona mondta, hogy mennyivel kényelmesebb a külön hálószoba, – és Banicza István ezt előbb belátta, aztán, sokkal később, örült ennek. Az is megrögzött szokásává vált, hogy mikor a szobájába ér, bezárkózik.

Kihúzza a nagy, fénylő íróasztal fiókjait, felkattintja a zöldernyős réz íróasztallámpát, az ajtóhoz megy, lenyomja az ajtó kilincsét, meggyőződik, hogy jól bezárta az ajtót. A csillárt leoltja.

Pedig nem zavarná senki, még soha se zavarták esti munkájában, de maga a bezártság kellett, benne volt a lágerben vagy még régebbi kívánság, hogy ne őt zárják be, hanem ő zárkózhasson el belülről. A munkája is titkos volt, nem államtitok ugyan, de pontosan olyan, amiről senkivel se szokott beszélni. Már megbánta, hogy elárulta Lassúnak, hacsak nagyon kicsit is: „Brockdor-Rantzau alakja foglalkoztat.” Tudhatta volna, mit felel. Mindenki így felelne, előregyártott feleletet. „Egy mérnök”... „Mi köze magának Brockdorf-Rantzauhoz?” Ha bélyeget gyűjt – megértik. Ha lepkéket szúr gombostűre – ez természettudományi érdeklődés. Ha emlékezéseit írja, „Egy parasztfiú 19-ben”, mindenki jóváhagyóan bólogat és biztatja: „Nagyon helyes, nagyon helyes”... De ez? Hobby ez? Érthetővé kíván tenni egy embert, aki túllép saját osztályán, átlép a burzsoázián és így eljut a proletariátusig. „Ig”, de ezt igazán. Nem hobby. Érdemes megérteni, végigkísérni egy ilyen életutat...

A kihúzott íróasztalfiókból előveszi a kék, szürke, fekete és zöld dossziékat. A fekete dosszién piros ABC lépcsőcskék. A forrásművei, szerzők, csoportosítva a kortársi vélemények. A szürke dossziéban az életrajzi adatok, beszédek, levelezés, a zöld dossziéban Brockdorf-Rantzau moszkvai működésének anyaga, a kék dossziéban képek és karikatúrák. Legfelül a George Grosz rajz: zárt keménygallér, gőgös kínosan szabályos arc. „Hier stinkt’s nach Pöbel” – ez áll a rajz alatt.

Igen, így... Ez a feudális északi gróf utálta, büdösnek találta a köznépet – csakhogy ebbe a köznépbe, a büdösbe beleszámította nemcsak a prolit, hanem a meggazdagodott polgárt, a liberális nagypolgár Rathenaut is. És legesleginkább a világháborúban és még inkább utána elszaporodott pöffeteg gombákat és prototípusokat, Stinnest. Utálta ezt az émelygést, hányingert okozó ronda fajtát... Ha Brockdorf-Rantzau még él, amikor a pöffeteg másodtermése-ként a trágya alól a Hitlerek, Himmlerek, Göbbelsek, Göringek torzfejét dugja ki, az émelygés és hányinger okozza halálát. De még idejében meghalt, csak Hindenburgnak írhatott egy nagyon figyelmeztető, nagyon előrelátó búcsúlevelet...

Megkeresi a dossziékban a sokszor elolvasott levél szövegét. „Nagyon fájlalom, hogy munkámban nem tudtam mindent elérni, amire moszkvai állomáshelyem elfoglalásakor törekedtem, amit reméltem.”

Semmit se ért el! Cassandra volt, megjósolta, ami bekövetkezik, de változtatni semmin se tudott. Hiábavaló volt az igyekezet? Felesleges? Mégis az értelem billenti a kormánykereket. Vagy billentheti. Nem igaz, hogy egyetlen út van. Van válaszút, keresztút, emberi akarat és akaratok egymásbakapcsolódása... Különben ténylegesen Ribbentrop aztán megcsinálta a szövetséget. Ez azonban más. Lassú hiába mutogat és bökdös erre. Mindössze annyi igaz, hogy ami akkor jó lett volna, tíz év múlva már kudarc... Ha valami egyszer talán a legjobb lett

volna, később a legrosszabb is lehet... Ha ezt végiggondolnám és a fizikus precizitásával megfogalmaznám.

Különben is van értelmes magyarázata a Ribbentrop-ügynek: a franciák, az angolok nem voltak hajlandók komoly szövetségre, a lengyelek nem akartak beleegyezni, hogy a szovjet csapatok átvonuljanak országukon.

Magyarázat van, mentség van és én, a diplomata értem. De én, a proli értem-e? Ezért piszkált Lassú...

Csupa kudarc ez a Brockdorf-Rantzau és mégis micsoda szerep. Németország külügyminiszte-reként megy Versailles-ba. Clemenceau kényszeríti, hogy állva hallgassa végig a győztesek békefeltételeit. Állva... aki állni nem szeretett és járni se. Még katona korából utálja a drillt. „Állj. Vigyázz. Indulj!" Gyűlölte a katonás, az egyéniség megtörésére célzó fegyelmet. Régen, katona-korában utálta meg a vigyázz-állást, a gyaloglást. Most áll. Álljon és úgy hallgassa a győzőt!... A legyőzött. De a feleletadásra nincs előírás. Clemenceau végzett, ő leül. És ülve mondja: „Nem!" Nesze, Clemenceau úr!

Nemet mondani! A vereség ettől nem lesz győzelem és persze az új külügyminiszter siet is már lóhalálában Versailles-ba, és minden feltételt, akármilyen feltételt el fogad.

*

Most Lassú a Brockdorf és én a Wirth? Ostoba analógia. Lassú aztán igazán nem államférfi, az államférfi akkor kockáztat, ha van sikerlehetőség. Amit Brockdorf-Rantzau elért, morális siker volt, mely később utat talál és hat. Amit így kell, így csinálnék, és még emígyebben... Ha kell. De nem akkor, amikor Lassú Endre mondja, hogy elérkezett az idő. Hanem ha én. Majd ha nem követségi tanácsos leszek, hanem külügyminiszter. Akkor majd...

És most ezért hallgatok? Ezért?

Nem ezért hallgatok! Most még nincs itt az ideje, hogy beszéljek.

Különben is ez nem Brockdorf-Rantzau... Csicserin. Rantzau már eleve az a tragikus hős, akinek el kellett bukni. Ezt akarta. Vagy ha nem is akarta, tudta. „Azon a napon lettem árva, mikor 1918. november 10-én II. Vilmos átlépte Hollandia határát". A Hindenburghoz intézett levél is... „Szívesen halok meg, mert semmit se értem el abból, amit akartam... mindent összetörtek – én már Versailles-ban meghaltam".

Csicserin? Ő az ellenpélda. Nem két világ közt ingadozott és vándorolt, mint az árnyék, hanem már régóta, teljesen és tökéletes tudattal élt az új világban. Ezért érdemes foglalkozni vele... Érdemes volna...

De a Csicserin-dosszié üres. Egy anekdota minden, ez is egy Brockdorf-Rantzau életrajzban maradt meg. Brockdorf-Rantzau megérkezik Moszkvába és Csicserin az első beszélgetést így kezdi: „Eleinte kissé feszélyezett bennünket, hogy Németország megbízottjaként egy grófot és régi császári diplomatát fogadunk itt". Erre Rantzau: „Én, Csicserin úr, éppen mielőtt ide-érkeztem, kissé foglalkoztam az ön családjának történetével is. Egy Nariskin-utódot – és eképp a Rurik-ház leszármazottját – nem tartom éppenséggel a legalkalmasabbnak arra, hogy felhánytorgassa az én feudális származásomat"

A többi is csak anekdota. Mindketten különc agglegények voltak, mindketten éjjel dolgoztak, nappal aludtak, sok konyakot ittak és jól megértették egymást... De Csicserinről más anyag kellene. Cári diplomata – és illegális bolsevik. Ez volna az igazi ellenképe Brockdorf-Rantzaunak. Dehát mi köze ehhez Lassú Endrének...

Amit Csicserinről még tudok, alig tíz sor. Lexikonadat. Itt Moszkvában, a külügyben, a sajtóosztály és az archívum hivatalnokai idegenkedve, rosszallón néztek rám. Mi ez? Egy magyar diplomata, akit Csicserin érdekel... Hogyan? Miért?

Itt a dossziéban a levél másolata. Követségi levélpapíron írtam, de jeleztem, hogy magánkérdés: „Adjanak lehetőséget a Csicserin-anyagok levéltári kutatásához". Naivitás... A feleletet hadd olvassam újra, bár kívülről tudom.

„... Az anyag gyűjtése folyamatban van, amíg a gyűjtés be nem fejeződött, az elhunyt tevékenységéről helyes képet nyerni lehetetlen. Következésképp, őszinte sajnálatunkra, bárminemű anyagot rendelkezésére bocsájtani nem áll módunkban. Amint azonban a munkálatok befejeződnek, kész örömmel adunk módot az összegyűjtött anyag tanulmányozására és erről önt a legsürgősebben magunk értesítjük."

És aztán persze semmi. Mint egy álláskeresőnek, akinek hogy többet ne jöjjön, pimasz mosolygással mondják: „Hagyja itt a címét, majd mi írunk". Álljak meg, vagy mint egy regényíró találjam ki, milyen volt Csicserin? Pontos adatok nélkül... Csak úgy? A regényíró is keres fix pontokat... két pont közt a legrövidebb út az egyenes. Valahogy csak megtalálja az egyenest és követi. Ostobaság! A dolgok nem a két pont közti egyenesen haladnak. Sok pont kell, nem is egy síkban fekszik a sok pont, melyek összekötő íveiből sűrű hálót fonva kiemelhetnők a valóságot...

Megtalálom az anyagot? Csak akarjam. Amit nem adnak itt, ott fekszik a bécsi archívumokban békésen porosodva. Az Osztrák Magyar Monarchia sok titkos jelentése várja a történészeket. A letűnt monarchiának már nincsenek titkai, nincs, aki őrizze titkait... Csak az itteni archívumokat és a Vatikán levéltárát zárja sokféle kulcs, tengerbe dobott kulcsok.

*

Brockdorf-Rantzau 1909-ben főkonzul Budapesten. 1905-ben... Hágában követségi első tanácsos. Az orosz-japán háború idején Hágában... vagy Amszterdamban... találkozik Plehanov és Sen Katajama. Az öreg pergamenarcú kedves japán, akit én még láttam itt Moszkvában... talán huszonhétben, mikor először voltam itt. De mit tudhatott Katajama és Plehanov találkozásáról Brockdorf-Rantzau? Mert ha tudott, ez az egyik lehetséges kezdőpont... Tudnia kellett!

Két hadviselő ország két szocialistája találkozik, átölelik egymást, megcsókolják egymást. Akkor erről biztos írtak az újságok. Brockdorf-Rantzau, ha diplomata, ha követségi tanácsos és érti a mesterségét, keresi ennek jelentőségét. Itt, igen, itt a pont, ahol meg kellett értenie, amit később Moszkvában ki is mond: „Jöhetnek idők, mikor már nem a nemzet lesz az emberi összetartozás végső lényege". Óvatosan fogalmaz. Ha egy Csicserin-fogalmazást tudnék melléje állítani...

Itt Moszkvában mindent ostobán túlóvatoskodnak. „Óvatosak vagyunk, ebből baj nem lehet". Dehogynem. Abból is baj lehet, ha titkolják, ami nem titok, mikor Londonban mindent megtudhatok Csicserinről, vagy ott van Bécs... Ez tényleg a bürokrácia, ön- és viszontbiztosítás, de amit Lassú mond, gonosz általánosítás, tudatos felértékelés vagy túlértékelés, szóval hazugság...

A hágai német követség egy ilyen gyűlésre, ahol a Plehanov-Katajama ölelkezés történt, a maga emberét is elküldte, ez egész biztos. Emberétől írásos jelentést kapott. Ez is biztos. A követség első tanácsosa elolvasta ezt: lehet, sőt az volna a természetes, hogy ő küldte oda az ügynököt. Aztán lehet, hogy egyedül ő olvasta el az ügynök jelentését. A régimódi követségek személyzete talán még lustább volt, mint a miénk...

Persze csak harmadrendű kis ügynököt küldött ilyen „nem fontos” helyre. Olyat, mint egy pesti detektív. Vacak kis pofát, aki munkásgyűlésekre jár. Van egy kis rutinja, valamit megért, a lényeget persze sohasem... Annak kell megérteni, hogy voltaképp mi is történt, aki elolvassa a jelentést.

Brockdorf-Rantzau akkor körülbelül annyi idős lehetett, mint én vagyok ma. És nyilván megértette!

Tegyük fel nyugodtan, hogy volt ilyen jelentés. De legalább ilyen biztos, hogy nem maradt fenn. Napi érdekesség, nem fontos, papírkosárba vele. Egy író rekonstruálhatná. Én nem tehetem... számomra: vagy van anyag, vagy nincs.

*

És Banicza ekkor már mintegy olvassa az ügynöki jelentést, az előtte fekvő üres papíron. Még a kézírás ügyefogyottságát is látja... Negyvenöt után sok rendőrügynöki jelentést átlapozgatott, melyekben Banicza Istvánról és más kommunistákról jelentettek. A Zrínyi utcai nagy ház irattárában feküdtek. Néha árkuspapírra írt, gondosan megcímzett jelentések, de a legtöbbször megnyálazott tintaceruzával írt, iskolás füzetből kitépett lapok. Egy szorgalmas kutató egész paksamétát hozott, csak kölcsönbe persze, betekintésre. Könnyű volna egy ilyet írni, csakhogy történész ilyesmit nem csinálhat...

De azért meg lehetne írni. Miért ne? Az íróasztalfiók számára, hadd maradjon ott is valami... de ne Trend Richárd-féle ömlengések... És miért ne legyenek ömlengések?

Felkel, a könyvespolc mellett álló kis szekrénykéhez megy, ahova a felesége, a Trend Richárd volt felesége, mindent elhelyezett, aminek egy „diplomata dolgozószobájában” lenni kell. Angol whisky, orosz vodka, Martini és egyéb divatos italok. Tarka címkék. Neki ezek nem kellettek, csak a vendégeket kínálta. Neki csak a kávéfőző kellett. Az is ott volt.

Hat púpozott kanál kávét tesz a főzőbe, egy dupla duplát. Ilona az ilyet triplának vagy inkább kvadriplának nevezi... – Úgyse tudnék elaludni. Fel-alá járkál, míg a presszógépecskéből serény kotyogással bugyborékolni kezd a gőzölgő fekete ital.

Állva issza meg a kávét, rágyújt egy cigarettára; ezt is ritkán teszi, leül és írni kezd. Írása megváltozik, önkéntelenül a bornírt rendőrügynök durva kézírását utánozza. Egész alul fogja a finom londoni golyóstollat. Keményen szorítja, amitől mutatóujja kifelé görbül. Balkeze mutatóujját megnyálazza és mikor újabb sor írásába kezdene, vonalat húz megnyálazott ujjával a papírra. Így írt főfoglár úr Bodros is, a gyűjtőben. Pesti kávémérések sötét mélyén is látott így írni: egy „botos”-t. A keménykalapos – készen vett nyakkendőjű kis „kiberer” buzgón írt ott hátul, míg ő elöl, az ablak mellett várt, és jelt adott az elvtársaknak: „Ne gyertek be...”

> „Alulírott Karl Schultz tisztelettel bátorkodom jelenteni, hogy a mai napon este hét és nyolc között az amszterdami »Munkásotthon« nagytermében a közismert orosz nihilista és szociáldemokrata, Georg Plehanoff és egy japáni, állítólagos nevén Cen (vagy Schen) Katajáma, állam- és erkölcsellenes szónoklatok után, az említett nagyterem pódiumán, egymást átölelték és megcsókolták, amit az ott jelenlevő, mintegy 400 főnyi résztvevő rendkívül erős tapssal fogadott és ugyanakkor a most folyó orosz-japán háború és általában állam- és erkölcsellenes felkiáltásokkal kísért, azaz az állam katonai erejével való erőszakos szembeszállásra izgattak, nevezetesen minden országban. Ilyennemű és feltűnően hangos tevékenységet fejtettek ki a gyűlésen részt vevők közt azon németek is, kiknek nevét már tegnapi jelentésemben voltam bátor közölni...”

A nyáltól megpuhult papír alig bírta a golyóstoll nyomását. Banicza átolvassa a rövid „jelentést”.

Így ír egy kis izzadt rendőrségi ügynök, műveletlen olcsójános, a „botos”, egy „Achtgroschenjunge”, egy „spik”. Ismerem őket... Igazi, de nem valódi. József Attila Thomas Mannt üdvözli... „Az igazat mondd, ne csak a valódit”. Ez igaz, de nem valódi. Ezt lehet az irodalomban. De én nem kívánok író lenni. Furcsa és őszintétlen mesterség, ahol fordítani, fordítani és köpenyegfordítani a mesterséghez tartozik, pfuj... én ennél büszkébb vagyok. Történetíró lehetnék, megírom emlékirataimat – ha rákényszerítenek, hogy továbbra is „diplomata” legyek. Haragomban, hogy nem lehetek gyárigazgató, ahol számológépeket szerkesztenénk, rideg, okos gépeket. Ha regényíró lennék, kitalálnék Brockdorf moszkvai idejéhez egy fiatal követségi titkárt, aki imádja a főnökét. Divatjamúlt kemény magasgallért hordana a fiatalember, csak azért, mert Brockdorf-Rantzau ilyet hord akkor már harminc éve, mióta számára megállt a divat. A suta járását is utánozná az ifjú, egész a nevetségességig, és őt bámulva írná naplóját. Rögtön, minden este... Vagy már öreg korában, mikor nyugalomba vonult, írná emlékezéseit kopaszon és podagrásan. És francia pezsgőt és francia konyakot inna csak, mert hőse és példaképe bár nem szenvedhette a franciákat, csak a francia italt kedvelte...

De nekem nincs ilyen titkárom, nincs, nem volt és nem is lesz. Én, én voltam ilyen, mint ez a fiatalember, bámultam Lassú Endrét, mikor a Ráday utcában jártam és ő volt a főnököm... Ha nem jött volna ide... akkor ez marad...

Nem az én dolgom irodalmat gyártani történelmi mezben, pletykákat spékelni a sovány anyagba Brockdorf agglegénységéről és a fiatal titkár iránti vonzalmáról. Szőke, magas, gyengéd és enyheszívű fiú... természetellenes vonzalom. Nem tartom bűnnek, csak undorító. Ilyet nem írnék le, nyáladzó olvasók örömére...

Nem az én dolgom! És a történetírás se az én dolgom. És az emlékirat se... hacsak egy egész kicsit is aktív lehetek. Nekem mindig a jelennel legyen dolgom, vitás ügyem, követelésem, gondom és csak avval a múlttal, amiről Lassú Bandival beszéltünk. Igen, pártszerűen kritizált múlt, építő kritika... Ahogy már megfogalmaztam, meg fogom fogalmazni... A szó a cselekvés vetülete, a cselekvés vetülete a szó. Nem ígérni lehetetlent, nem dicsérni azt, ami nem érdemli... És akkor mondjuk, jól élünk, ha igenis jól élünk és csak a szabadságra mondjuk: szabadság. De mindezt csak a párt teheti...

. . . . . .

Akkor se bírna elaludni, ha nem iszik kávét. A túlsok munka és izgalom rendszerint reggelig tartó álmatlanságot okozott, már évek óta.

Milyen jó, hogy nagy a lakás. Amit kezdetben furcsának és feleslegesnek tartott, most milyen jó. Nem kell bemenni a hálószobába, ott álmatlanul feküdni és mást zavarni, mert forgolódik. Nem kell álmos kérdésekre mentegetőzve felelni. Az első jó a fürdőszoba volt. Azt már régen megszokta. Most ez a különalvás lett egyre fontosabb... Reggelfelé mégis elaludt.

. . . . . .

Hosszú folyosókon rohan, robogó villamosok előtt fut, átvág az utca másik oldalára épp a villamos előtt: érzi a felborzolt szelet, csikorgó fékek hangját hallja, és melegre futott sínek szagát érzi. Körülnéz, liheg... száguldó teherautóba ugrik, át a deszkaoldalon. A sofőr hátranéz, leáll. Kiugrik... esik, mélyre, egy emeleti ablak volt, ahonnan ugrott... ruhája megakad, ablakpárkány felhajtott pléhsarkán, a ruha lassan szakad, már tovább esik, és tovább fut.... Üldözők robognak mögötte és még közelebb Lassú Endrét érzi. Mögötte van, biztos az üldözőkről beszél, de nem hallja, mit mond. Hátra-hátranéz, Lassú szájmozgásából igyekszik kitalálni a szavakat. Lassú gúnyosan beszél, keserűen, szomorúan... Már érti: „A vagonból kidobott levelek mind hazataláltak a címzetthez... Most írjon maga...” Lassú is üldözi? Üldözi? Lassú int: „Állj, bújj el a hátam mögé”. Megáll, Lassú gyorsan esőkabátot ad rá.

Kopog a zápor a merev esőkabáton, Lassú odahajol, a fülébe súgja: „Finom közönnyel impregnált amerikai, de már nálunk is gyártják...” Az üldözők eltűntek.

Halványzöld csempék, fürdőszoba. Leveti az esőkabátot, a fogason frottír fürdőköpeny. Az egyik fürdőköpeny széttárva. Mögötte Ilona. Ő tartja, hogy feladja rá. Ilona japán kimonóban: fekete- lila- és aranyszövésű háziruhában. Ráadja a fürdőköpenyt, de a fejét is beletakarja. A fürdőköpeny barna, nincs is ujja, nem köpeny... a vadonatúj teveszőrtakaró. Fuldoklik, szabadulni akar, megbotlik a takaró lecsüngő sarkában, rúgkapál, lerúgja...

Felébred. „Már megint”. Az álom a régi, a gyakori álmok új variánsa...

Megint elalszik, és újra vadul rugdalózva ébred. De mostani álmára hiába próbál emlékezni.

. . . . . .

Egy órát aludhatott így, és olyan fáradt, hogy álmokat kellene kipihennie. Alig győzi kivárni, míg nem lesz majd túl korán, hogy felkelhessen.

Végre hetet mutatott a karján felejtett óra. Kimegy a fürdőszobába, nézi a három ismert fürdőköpenyt. Az övé kék, Ilonáé fehér, a kisfiúé piros. Fürdés után gondosan megborotválkozik, tiszta fehérneműt vesz, felöltözik. Ilona és a fiú még alusznak. Mikor a szobájába megy, Nusi, pontosan, mint mindig, hozza a teát és a sonkát. Jénai üveg a teáskészlet, üveg tányérkán a sonka és a zsemle. Nusi olyan, mint mindig. És mégse olyan. Forrón érződik a teste és érződik, hogy ez a nő tudja: a megváltás lehetne, utolsó lehetőség, a visszatérés, a társratalálás. De Banicza ül, nem nyúlt a kínálkozó csípők után, az először kínálkozó nő után, aki – úgy látszik döntött: most vagy soha! Most vagy soha.

Nusi kimegy. – Még csak ez hiányozna. Aztán magyarázhatnám Pokornyinak...

Indul, fel a követi lakosztályba. Ilyenkor reggel szokta fogadni a követ. Ő mindennap beszámol – és az öreg, ma is, mint minden nap mondja:

– Csinálja kérem, csinálja kérem, ön még érti is, amit csinálunk. Ön, kérem, nagyszerűen vezeti a követséget, sajnos én bágyadt és fáradt vagyok... Jovialitásba burkolt gúny ez, ma is, mint minden nap. Feláll, már menne is, de az öregember ma, kivételes eset, visszatartja. Kicsit előrehajol, reggeli köntöse kissé kinyílik, ahogy jól megfogalmazott, előre kicirkalmazott, mondattal toldja meg a mindennapit.

– Azt hiszem, valamikor majd sajnáljuk, hogy kellemes együttműködésünk aránylag rövid ideig tartott. – Bő köntösét összehúzza sovány tagjain, fanyarul mosolyog és elhallgat.

Banicza udvariasan bólogat, de nem érti.

– Azt hiszem, sőt biztosra veszem, kedves tanácsos úr – valami hamiskás kacsintásfélét produkál az öreg ember –, hogy előbb tudta, mint én, hogy Londonba küldik nagyobb, önálló posztra.

– Nem tudtam – felel Banicza. Így is van. De ő se kezdő már, úgy mondja, hogy ez ne cáfolja, de ne is erősítse a követ feltételezését.

– Akkor örülök, hogy tőlem hallja az örömhírt. Nagy jövőt jósolhatok – mondja az öregember őszintén és egyben gúnyosan.

– Roppant lekötelez nagykövet úr véleménye – felel hidegen. Ezt a hangnemet nem volt nehéz megtanulni.

– Félek, hogy nem találok ilyen szorgalmas és hogyismondjam... megfelelő munkatársat. Aki levett a vállamról úgyszólván minden terhet.

– Csak annyit, amennyit kívánni méltóztatott – vág vissza.

– Igen. Körülbelül. – Mosolyog, de haragos lobogású szemmel mosolyog a követ. – Körülbelül, igen. Ma például arra kérem, hogy menjen helyettem a hollandusokhoz. Fáradt vagyok, szeretek ágyban olvasni és különben is... minek ez nekem.

– Igenis.

– Ezzel, úgy hiszem, mára... A többi ügy magától folyik...

– Igenis.

Banicza udvarias mértéktartással meghajol, kimegy. Egész jól beosztotta az életét – gondolja már lefelémenet. – Mindig konzervatív, mérsékelten reakciós. Náciellenes, mert Habsburg-párti. Van anyaga, mások anyagát is jól tudta használni, „rendszeres elme" – az ilyenből lett a híres történész. És most kirakatpéldány, nálunk. Tudja, hogy csak kirakat és fütyül rá. Így kényelmes. Fáradt, keserű és fölényes. Éjjel olvas – detektívregényt. Egy reggel, mikor beteg volt, láttam a tarka címlapot orvosságok és az esti meggyöngyösödött pohár víz mellett az éjjeliszekrényen, öreg test nehéz szagában. Ez a jól óvott élet... Szegényen és halálközelben. Most megint mérges. Az én karrierem... Mit fáj az neki? Vagy csak azért, mert hozzá már közeledik a halál? Tőlem tán messze van?

Pont félkilenc, mikor benyit a hivatali helyiségbe. A két titkárral elmondatja a folyó ügyek állását, belenéz az éjjel érkezett telefonjelentések lapjaiba. Ez is felesleges; hisz ha nagyritkán fontos ügy híre érkezik, a titkár becsenget a lakására.

A katonai attasé még nincs a helyén. Úgy látszik, sokáig maradt a bolgár fogadáson. Nem veszi észre, úgy sincs szükség a jelenlétére...

Kilencre végzett.

Minden nap elég volna egy félóra ebből a semmiből. A titkároknak azért meghagyja: – Ha valami fontosabb jön, a lakásomon vagyok. – Ha nem is lesz semmi, ezt így kell és szokás mondani.

A lakásban egyenesen a dolgozószobába megy, óvatosan húzza le a redőnyt, hogy fel ne költse a feleségét. Tudja, hogy alszik, a fiú is alszik. Vagy Ricsi talán már elment? Talán Ricsi is egy olyan jó keverék, amilyenre Lassú gondol... Villanyt gyújt, megágyaz a díványon. Aztán megy a konyhába.

Nusi az evőeszközöket smirglizi, arcmozdulatai követik keze mozgását.

– Nusika, este hétig alszom.

– Igenis – feleli Nusi, szinte olyan hangsúllyal, mint ő mondta ezt a követnek. Már semmi sincs abból, amit reggel mindketten éreztek.

– Mondja meg a feleségemnek, ha esetleg...

– Megmondom... – felel a lány a távozónak.

De ez nem elég. Hátha Nusi észre se veszi, mikor kel fel az asszony. Az íróasztalról egy egész ív papírra felírja: „Csak hét óra után kopogjanak!" A papírt kiviszi az ebédlőbe és az asztalon álló vázához támasztja. Visszamegy. Az ebédlőbe nyíló ajtót, és a folyosói párnázott ajtót is, kulcsra zárja.

Nappal aludni Csicserin és Brockdorf módszere, nem is rossz. – A biztonság kedvéért bevesz egy szem szevenált.

Valóban este hétkor ébred. Friss, kipihent. Megfürdik, újra borotválkozik, háziköpenyben megy a felesége ajtajához, kopog.

– Tessék. – Az asszony a tükör előtt öltözködik. Odamegy, megcsókolja a vállát.

– Szervusz – mondja Ilona a tükörnek.

– Londonba küldenek.

– Már mesélte az öreg hölgy... Örülsz? – kérdi durcásan. „Öreg hölgy”, ez a követ felesége.

– Magam se tudom.

– Én tudom. Én örülök.

– Annak, hogy Pestre mentek? – vágja rá.

– Igeeeen?

– Gondolom, Ricsi nem változtathat folyton iskolát és környezetet. Te mondtad.

– Ahogy gondolod – feleli Ilona a tükörnek. És mintha Banicza ott se volna, minden figyelmével a púder felrakására koncentrál.

Baniczának tetszik ez. Már-már megváltoztatná hirtelen döntését, mely pedig régebben, még a londoni küldetés híre előtt, érlelődött meg benne, bár az okát nem gondolta végig.

– Sokára leszel kész?

– Tíz perc.

– Várlak.

Agglegénynek lenni, ez volna jó. Mint Brockdorf-Rantzau, mint Csicserin... De ehhez még kevesebb tehetségem van, mint a diplomata élet többi kényelmetlenségéhez. És mi kifogásom ellene? Ilona kispolgár volt, az is maradt. Nem lett más... Lehetett volna? Keserű felesége prolinőből dáma lett, tanácsosné őnagysága. Ez jobb? Tehet erről Keserű?

Gyorsan felöltözik és bemegy az ebédlőbe. Nusi már hozza a zsíros tojásrántottát, ez a szokott vacsora, ha esti fogadásra készülnek.

– Köszönöm, Nusika.

A lány rámosolyog és ringó derékkal kimegy. De ez más... Most egy kicsit szajha. Aki titokban magára engedné. Eddig ezt nem is tudta. Ez is hamar kidámásodna – igazolja magát a reggeli gyávaságáért.

Ilona nem váratja sokáig. Kimennek, autóba ülnek. Szótlanok, mint mindig. – Az asszony még nem döntött, hogy melyik oldalról támadjon. Azt se tudja, még, hogy támad-e? Vagy nagyobb pesti lakást követeljen, az többet ér?

Banicza útközben, gondolatban, egy levelet fogalmaz. Egy levelet, melyet Lassú Endrének fog írni. Talán csak két szó: „Mindenben egyetértünk.” De ezt a levelet nem lehet elküldeni. Lassúnak ebből baja támadhat. Épp egy ilyen levélből. Nekem nem. Jobb, ha valakivel telefonáltatok, hogy mondja meg Lassúnak, jöjjön el hozzám. Még egyszer kell vele beszélni, sürgősen, mielőtt elutaznék.

De már tudja, hogy nem izen. A szavak feleslegesek. Majd Pesten... Igen, itt megmutatom, hogy nem vagyok tripper-doktor, hogy kicsinyes a haragja és gonosz.

A holland követség termében gyorsan és természetes módon örömmel, de szándék hozzáadása nélkül, sodródott el a felesége mellől. Ilona egy tölgyfapolcon felsorakoztatott pocakos holland ónkancsókat és öblös korsókat nézi, a követ felesége magyaráz ott a hölgyeknek, Banicza pedig a dán tengerészeti attasé mellé kerül. Eltávolodnak a hölgyek csoportjától.

A nagydarab szőke tengerész tudta, hogy a tengertelen Magyarország nem keres nála titkokat. Számára Banicza kényelmes volt, Banicza meg a fiú nyílt szemét kedvelte és azt, hogy valami megtanult mesterség látszott minden mozdulatában. Ritkaság ez diplomaták között. Igen, ez tetszett benne, hogy egyiküknek se mestersége az estélyezés. És a kis népek egymáshoz való és érthető vonzódása is érződött, és hogy ez a szőke, nehéz és mégis friss fiú annak a dán flottának tengerésze, ahol a király is őszinte antifasiszta maradt. Banicza úgy érezte, ettől a tengerésztől megkérdezheti azt, amiről csakugyan tudni szeretne valamit. És mivel őt, tudta, ebben a társaságban úgyis csak „a lakos[4]"-nak nevezik, egy kis idomtalanságot is engedélyezhet magának.

– Mit jelent a maga véleménye szerint, hogy az Egyesült Államok most olyan erős tempóban fegyverkezik? – kérdezte tőle.

– Világos: mások is fegyverkeznek.

– Nem egészen világos. Eddig, a két nagy háborúra ők csak a háború megindulása után készültek fel. Szerintem éppen ez volt Amerika óriási fölénye.

– Inkább hátránya. Pearl Harbour...

– Megbocsájt, én mégis fölénynek látom. Minden fegyverzete ezért lett a legújabb és legjobb. Figyelembe vehette a folyamatban levő háború tapasztalatait.

– Hát... Amennyiben Pearl Harbourban elvesztették egész flottájukat...

– Igaz. De az elveszett flotta Amerika erejéhez képest kis flotta volt. Persze nagy veszteség az elvesztése. De szeretném, ha meghallgatná egy flotta nélküli ország véleményét, már amennyire én egy ország nevében beszélhetek. Aránylag kicsi flotta tette lehetővé, hogy olyan gyorsan oly nagy flottát építhettek háború idején.

– Hajógyáraik bírták.

– És még valami. Az amerikai adófizetőket nem szegényítette el egy békebeli, esetleg túlságos nagy megterhelés. Így tehát az amerikai állampolgár, amikor kell, és belátja, hogy kell, teljes erejét bevetheti. Az eredményt ugyebár ismerjük.

– Lehetséges. De az is biztos, hogy más ország aligha bírt volna felocsúdni egy Pearl Harbour után.

Banicza ráhagyja. A fiút nyilván nem érdekli a kérdés, csak a saját kis flottájukra gondol. És flottaügyi fejtegetés helyett szeretne a pálinkák közelébe jutni.

– Sztálin marsall mindig éberségről beszél – mondja kicsit nevetve az attasé. – Nemde? A háború fénysebességgel terjedhet. Ezért: éberség. Az ember a sok éberségtől szinte elalszik.

– Maga nem táncol? – kérdezi hirtelen Banicza.

– Minimális mértékben. Csak ha muszáj. Előnyben részesítem a veszélytelenebb mérgeket. A holland pálinkák ragyogóak. Ha nem is csinálnak olyan reklámot, mint a francia és skót cégek, de...

– Bizonyára. Csak mielőtt nekikezd, vagy közben, nem volna olyan kedves felkérni a feleségemet?

– A szép magyar nőt! A legnagyobb örömmel.

– Nagyon lekötelez. Ugyanis én nem tudok táncolni. Nem vagyok valódi diplomata. Egy tengerész viszont, gondolom, minden viharban...

[4] lakatos

A szőke dán fiú megszorítja Banicza karját és a kavargó vendégseregben nekivág Banicza feleségét megkeresni.

Banicza egyedül marad. Behúzódik egy sarokba és felderülten nézi az idegen zajlást, csillárok fényét visszatükröző parkettes termeket. Hiszen az imént igyekezett valami értelmes dologról beszélni. És érdemes volt megtudni, hogy az amerikai készülődést nem tartják a háború közvetlen és közeli jelének.

Leül egy eldugott sarokba. Megint Lassú Endre jön és kérdez. Dán kérdéssel kezdi Lassú, Andersen meséjével, csak másképp, Lassú Endre módra: „Hátha a hattyúfészekbe tesznek kacsatojást? Hátha nem királyfit varázsolnak békává, hanem békát varázsolnak kirányfivá[5]?”

. . . . . .

Házinyulak közt kuporog az istálló homályában: Tampa-pa, tam-papa, tampapa, tampa... ver üres hordón az abroncsszorító kalapács... valahonnan a harmadik szomszédból.

Most kinn a tornácon guggol, a napfényben, macska dörgölőzik a lábához. Felemeli a macskát, arcához szorítja meleg fejecskéjét, szeretik egymást, melegvérű állatok, a cica meg ő és a napfény.

Vércse lovuk meleg tomporát fényesre csutakolja, „huszárosra”, ahogy az apja tanította... Politúros bútorok fénye a hideg csillogás: „Vizespoharat ne tégy rájuk, tompa karika lesz rajtuk, bosszúság”.

Ostor nyoma a ló testén, hol van már a kölyökgonoszság... Én megütni már senkit se akarok és Lassú Bandi hiába kezd ki velem. Égni akar, mint ropogó fa, a tűzben, de én csak a macskák hízelgő dorombolását kívánom és nők mellét szorítani egész tenyérben, nem Ilonát, mást. Jobbat, rosszabbat, de mást, szépet-csúnyát – mást, másikat és úgy élni, hogy nem tudom, hogyan élek és ne bánjam, hogy meghalok...

Jobb lett volna tegnap... Csupa nyavalygás! Csupa rossz gondolat, sápadt árnyék, züllött mulató, artistalányok combja közé bökdöső tekintet, gyávaságleplező, megbolygatott bolyból kiesett embercsillag vagyunk... és persze én is tudtam, amit ő mondott. De most rosszabb – meztelenül kerget felöltözött irodisták között. Disznóság! És ő se különb! Mit prédikál nekem? Álljon ki az utcára, és ott beszéljen. De ott hallgat. Hát mért nem hallgatott nálam? Leokádta a politúrt, hja, nálam? Nem neki kell letisztogatni. Büdös ronda macskák zabálják az okádékot, soha többet nem engedem, hogy az arcomhoz dörgölőzzenek és nem kell az üres hordókon a ritmus, tamta tamta tatatamta... minek nekem az üres hordó, mikor nem kívánom a bort, utálom a bort és nem koslatok kergőfarú nők után... „a filozófusok sokféleképp magyarázzák a világot, most az a feladat, hogy megváltoztassuk”. Semmiféle aszkézis. Teljes élet, áldozat és megértés, ebből dialektika: a sokféleség egysége, a létezőből összegező tudat... Ebbe beletartozik a napfény is, a fák is, minden ember, nők, fénylő tomporú lovak. És talán én is... Én is, persze... Én... ha valamelyik földivel találkoznék, véletlenül... „véletlenül” mondanám: „Tartsatok házinyulat. Azt nem lehet számon tartani... és jó a húsuk. A franciák többre tartják minden borjúhúsnál”... Ilyen nem jut eszébe Lassúnak... Adó, beszolgáltatás, honvédelem, hazafiúi kötelesség, proletár szolidaritás, internacionalizmus – vagy legyünk üzekedő szaporodó házinyulak, akikhez a halál ember képében közeledik? Ma etet, holnap megöl. Hát lehet enélkül? Vagy győzzön a német faj fölénye – patkány zabálja meg a nyulat, istálló gerendáját, rabok lábaujját, a sötétben az egész világot? Igenis, Lassú Endre! Szervezek, organizálok, előrelátok, osztok és parancsolok. És azt is mondom: Kuss! Ha másképp nem értik: kuss! Csak vigyázni, hogy ennek ne örüljek. De ennyi az egész...

. . . . . .

[5] királyfivá

Felriad, idegesen összerándul. A dán fiú kíséretében jön Ilona... Ilona nyugodt, kiegyensúlyozott, a dán fiú jókedvű, mint akinek hajója állja a vihart. Csak a szeme csillog, holland pálinkák kölcsönfényétől.

– Mehetnénk? – kérdi Ilona.

Mikor hazaérkeznek, a feleség szobájába megy aludni. Lefeküsznek, de az asszony elhúzódik tőle. Így is akarta. Jól van.

*

Másnap reggel hivatalosan is tudomására adják: visszarendelik moszkvai állomáshelyéről. Az iratban nem közölték, hogy hova fogják áthelyezni. Ezt, ilyen a szabály, majd a miniszter közli vele odahaza.

Átadnivaló, amit utódjának kell bevégezni, nem sok van. A jövő-menő papírokat minden nap elintézték, restanciákat nem tűrt meg, erre mindig volt gondja. Kellemetlen, savanyú, szigorú főnöknek tartották, tudta ezt, nem is akart más lenni. Munkatársait strébereknek látta. Megbízhatatlan álprolik, mások színváltó úrifiúk, akiknek másodmegbízatásuk, hogy kémleljék egymást, és éppen ezt a másodmegbízatást tartották a főtevékenységnek. Néki is, bár erre nem volt megbízatásuk, szívesen árulkodtak. Nála is így akartak „jó pontot szerezni”.

Keserű Béla, a másodtitkár volt az egyetlen valódi proli, egy pesti rézműves. De szeretni ezt se tudta. Keserű is megváltozott. Egyre inkább a felesége dirigálta és az asszony, jóformájú, barnapiros, pestújhelyi prolimenyecskéből itt Moszkvában ijesztő tempóban lett „diplomatatestületi hölgy”. Eleinte a követ feleségét utánozta, Gizi nénit, a kiérdemesült öreg nyelvtanárnőt. Gizi néni egy nagyon szegény család negyedik lánya volt, de a követnél előkelőbb születésű Sághelyi lány. Hol bolondnagy ükanyai medalliont akasztott magára, hol drága brüsszeli csipkét rakottráncos nyakára, a csipke is, a nyaka is sárga és mosatlannak látszik... Azonban Keserűné csakhamar egy finomabb divathölgy ízléséhez pártolt, az egyik angol lady lila-fekete estélyi toalettjét vette mintaképnek. A szép, telt, almaarcú menyecskén furán festett a ruha, ami a jóval idősebb, magas, hosszúlábú ladyn igen mutatós volt. És mereven félretartott kisujjal fogta az evőeszközt: ezt meg, lehet, Ilonától leste el. Az estélyeiken néha túl hangos volt, máskor a mogorvaságig szótlan. Bosszús suttogással illemtanácsokat adott ilyenkor a férjének, ami megzavarta a nyugodt soha semmi illetlenséget nem vétő prolit. Banicza nem egyszer figyelte őket mozdulatlan arccal és csak gondolatban húzta el a száját, mikor Ilonával „szervusz, drágám” és „aranyosom” jóviszonyt játszottak. Ilona néki, négyszemközt, buta libának nevezte Keserűnét. Keserűné a férje előtt „burzsuj tyúk”-nak nevezte Ilonát, de Baniczára is haragudott Keserűné, mert Banicza „parancsolgat” Keserű Bélának. „Finoman” meg is mondta ezt Ilonának: „Nézd aranyom, mi itt mind egyformák vagyunk.” Ettől fogva Ilona Banicza előtt se nevezte libának; ők szövetségesek lettek, míg Keserű Béla fokozatosan vált ellenségévé. Banicza pontosan érezte ezt. Nem törődött vele.

Most, mikor tudta, hogy nemsokára elmegy állomáshelyéről, gondolatban keresgélte az arcot, amelyiket majd valamikor újra látni kívánna. Egyet se talált. Keserű kezdte a nemjó viszonyt, de már nem akart ezen se változtatni. Kardos, a könyvelő volt még a legtűrhetőbb: csak precíz hivatalnoknak akart látszani és valóban az is volt. De semmi egyéb. Banicza így számot vetve örült, hogy új emberek közé kerül, más arcokat fog látni; rosszabbak azok se lesznek...

A diplomaták közt személyes barátságot nem keresett, elégnek tartotta, hogy szabályosan és nem méltatlanul képviselte kicsiny hazáját, nyugalommal, hűvösséggel. Ennél többet ez idő Magyarországáért más se tehetett volna. Leginkább még a dán tengerészt kedvelte, akiről lerítt, hogy rosszul érzi magát a szárazföldön, a követségi szalonokban. Egy bormérésben talán igazából összebarátkozhattak volna... Ez is lehetetlen, ez csak akkor menne, ha kedvelné az italt... De a fiú azért ismerje meg a magyar italt, hátha jobb ez, mint a holland. Ismerje

meg, és szép magyar kulacsban... Egy népművészeti kiállításból maradt néhány kulacs a követség raktárában. Küld neki egy legalább háromliterest. Barackpálinkát töltet bele, sok-éveset, extrafinomat, amilyent csak a követségek kapnak; kereskedelmi forgalomba ilyen nem kerül. A dán fiú biztosan méltányolni tudja a barackpálinkát egy ismeretlen, tengertelen kis ország tűz-vizét, olyan országét, melyet sohase fog látni. Igen, barackpálinkát küld. Az angol trónörökösnek is úgy ízlett, hogy hosszas és többszöri budapesti látogatásai idején nem volt józan se nappal, se éjjel, de egyetlen magyar szót megtanult: „Bárack”... A lemondatott trón-örökös. Hadd kóstolja meg a dán fiú... váljon egészségére...

Csakhogy... csakhogy... a tengerész viszonozná az ajándékot... Ebből magyarázkodás lenne a harmadtitkár előtt: a harmadtitkár a hivatalos politikai ellenőrző a követségen. Ilyen dolgok-ban ő a főnök. – A kulacsot elutazás előtt küldi, mikor a fiúnak már nem lesz ideje viszonozni az ajándékot. Az utolsó napon. – A harmadtitkár így is belefurkál majd, jelent, kérdez. – Hadd jelentsen! Utálatos ez, megalázó, tűrhetetlen! Hm... Ez Lassú Endre hatása? Vagy azelőtt is tűrhetetlennek éreztem? Igen, csak magyaráztam: éberség és helyes éberség, melyre ok van elég...

*

Újra és újra megkérdezte magát és kérdezte a félelmét: – Így, csak így lehet?

Délelőtt hivatali szobájában maradt, bár dolga nem igen volt. Feleségével csak ebédnél találkozott.

– Minden rubelünket nagyon jól el tudjuk költeni – közölte az asszony. – Sőt a bútort is eladom. Keserűnének.

– Ahogy gondolod, drágám.

Ifjú Trend Richárd, aki most szokott helyén ül az anyja mellett, szintén beleszól a vásárlási kérdésbe. – Mama, vegyél nekem egy nagy medvebőr sapkát.

– Nem rossz ötlet. De nem medvebőrt, hanem szürke asztrahánt.

– Amilyet a generálisok viselnek?

– Olyasfélét.

– Na jó!

– Neked – fordult Ilona Baniczához – mit vegyek?

– Azt hiszem, mindenem van, ami kell.

– Na persze, ha Londonba utazol.

Banicza hallgat. Magában már hűtlenségnek bélyegezte, hogy egyedül akar Londonba utazni. Még ha igaz is, hogy se az asszonynak, se a fiúnak nem tenne jót London. Voltak ott rövid ideig és nem volt jó.

– Vegyek lepedőket?

– Persze – felel szórakozottan.

Gyorsan végeznek az ebéddel. Amint elkészültek, Ilona vásárolni indul. Nusit is magával viszi.

A követségek boltjában a szövetek és vásznak enyves-friss szaga felé mennek. Nusi mindjárt az ajtónál megfog egy szövetet, a markába gyűri és szétengedi. Ilona szaglássza a boltot. Egy idősebb, kakaskodón lépkedő segéd hozzájuk szegődik.

– Méltóztassék, kéremalássan. – Mosolyog, elegánsan gyufát vesz ki a zsebéből, meggyújtja és az égő gyufát a végből kihúzott gyapjúszálhoz tartja. A gyapjú utálatos szaga bizonyítja a jó minőséget. Ilona tudomásul veszi, bólint. De a szövet nem érdekli.

– Vásznakat szeretnék.

– Erre méltóztassék – mutatja az irányt hullámzó karmozdulattal a segéd.

A hószínű vásznak osztályába érve a segéd energikus mozdulattal leráncigálja a polcról a végeket; a nehéz anyagok a pultra csattannak.

– Kész lepedőket és párnahuzatokat szeretnék. – Aztán Nusihoz fordul. – Maga is lenvászon holmit vegyen.

– Ha nem nagyon drága – mondja Nusi. Előveszi a pénztárcáját és számolni kezdi a pénzét.

– Van ott elég – néz Ilona az erszénybe és nevet.

Ilona tucatnyi lepedőt, párnahajat, dunyhahuzatot csomagoltat, Nusi minden pénzéért megvarratlan, végből levágott, tiszta vásznat vásárol.

– Na ez megvolna! Most takarót veszünk – mondja Ilona többesszámban. – Vászonnál jobbat nem vehetett volna – mondja megnyugtatásul, tudván, hogy Nusi vásárlásai befejeződtek. Ő még hat darab teveszőr takarót vesz.

Nusi a nehéz vászonholmit és a könnyű, de óriási takarócsomagot kiviszi a várakozó autóhoz.

A követségek boltjából a bizományi áruházhoz irányítják a sofőrt. Nusi a kocsiban marad.

Óriási íróasztalt vásárol Ilona és hozzá tartozó garnitúrát. Nem sokat nézegeti: rég kiszemelte a kaukázusi mahagóniból, „vörös fából” készült empire bútort. A mélyvörös, fénylő fán sárgaréz veretek és oroszlánkörmű lábak. Másfélszáz éves remekművek, még száz évekig erősek. Orosz herceg vagy gróf jobbágyasztalosai csináltak ilyet, Párizst járt gazdájuk parancsa szerint. De a székek és asztalok nagyobbak, mint párizsi mintáik. Volt elég hely a kastélyban, fa is, amennyi csak kellett, az asztalos is úri tulajdonuk. Mintha csupa óriásnak készült volna ez a bútor, óriásoknak, akik roppant műveket írhatnak és a birodalom legfontosabb okmányait fogalmazhatják vagy írhatják alá rajtuk. Sértetlen, mintha új volna. Sokkal szebb íróasztal ez, mint amin Lev Tolsztoj írta vastag könyveit. Ilona látta Tolsztoj íróasztalát, mikor Jasznaja Poljanában voltak autókiránduláson a követség személyzetével. De diplomatának nagyobb asztal kell, mint akárki másnak, ez így szokás, ezt az összes követségen megfigyelte. A nagy íróasztalokat Pesten is „diplomata-íróasztalnak” hívják, csakhogy ekkora íróasztalt Pesten még senki se látott. „Vörösfa”, orosz mahagóni, és szinte nem is lehetne megtalálni, hol illesztették egymásba eresztékeit. Jobbágymunka, nem kellett sietni.

Kifizeti a garnitúrát. Még maradt pénze. Megvesz egy arannyal futtatott empire órát, párizsi mester neve van a fehér email számlapon. Két karos gyertyatartót is vesz, ezek az órához tartoznak. Még mindig van pénze, a Keserűnének eladott bútor ára. Kiválaszt öt keleti szőnyeget. Évszázadok előtt, Tadzsikisztánban és Buharában készült imaszőnyegek. De aztán lemond a szőnyegekről. – Még meggondolom – mondja. – Egyelőre küldjék el a garnitúrát, az órát és a gyertyatartókat.

Lemondott a szőnyegről. Pesten is lehet szőnyeget venni, ha nem is ilyen szépeket, és drágábban. Néhány öreg pravoszláv ikont is megnéz az üzlet hátsó szobájában. Nagyon szépeket... Trend Richárd könyvtára, a vele együtt látott sok múzeum, Ravenna, Velence, a saját és talán apjától örökölt érzéke biztossá tették látását. Fejben gyorsan kiszámítja, milyen előnyös volna ikonokat venni... Olcsók, az oroszok nem vásárolnak ikont... Elképzel egy új ötszobás lakást és a nagy hallban a bámulatos hatású sötét és mégis tüzesszínű képek... „Nem bolond az az olasz nő”. De Banicza nem engedi, hogy „szentképek” lógjanak a falon. A hallban min-

denki látja őket, és éppen ezért legyenek a hallban! Végre is, ami egy pravoszlávnak szentkép, az Pesten tisztára műtárgy... Banicza igazán megvehetné ezt. És éppen a hallba, hogy titkolódzásnak semmi nyoma se legyen...

Megszagolja a képeket. Egérszagú a fájuk, a festék és lakk szaga már kipárolgott belőlük a százévek alatt.

Bosszús fintorral lemond az ikonokról. „Még beszélek vele". A szőnyegeket se veszi meg. „Még beszélek vele. Vagy inkább praktikusak leszünk. Az is jó".

Visszaviteti magát a diplomaták boltjába, ahol újabb kilenc teveszőr takarót vásárol, valamennyit, ami csak volt az üzletben.

– Elseje után tessék újra jönni – mentegetőzik az udvarias elárusító, németül. – Megint kapunk...

– Gut...

Hazaérnek. Megvárja, míg Nusi és a sofőr lepakolja a holmit. Aztán bemegy a lakásba, bekopog Baniczához.

– Eladtam ezt a szajrét – mutat körbe a szobában.

– Jó.

– Átvitetem Keserűékhez.

– Helyes.

– Kérlek, rakd ki a holmidat.

– Majd.

– Hozzák a másik bútort.

– Miféle bútort?

– Amit vettem. Gyönyörű. És szinte ingyért.

– Hadd hozzák.

– És hova hozzák, ha szabad kérdeznem, amíg ez itt van?

– Bánom is én.

Ilona sarkonfordul, bevágja maga után az ajtót. Nusi az előszobában várja a csomagokkal.

– Vigyük a gyerekszobába.

Az ifjú Trend Richárd hallotta a zajt, a csomagok cipelését. Ő most az asztalnál ül, előtte könyv, ő most a szorgalom mintaképe. Bosszúsan néz rájuk, ahogy Nusi a könyökkel kinyitott ajtón betolat a nagy csomagokkal. Mit zavarják. A teveszőrtakarók két óriási bála, úgy kell őket átnyomni a sarkig kitárt ajtón. A rossz csomagolópapír szakadozik.

Ifjú Trend Richárd fintorogva nézi, hogy az egyik bála elfoglalja az egész heverőt, a másik a fél padlót. Felkel, hozzányúl a rugalmas csomaghoz, a felszakadt papír alatt látja, mit hoztak és a szoba megmaradt területén vad táncba kezd.

Teve van egypupu, vagy kétpu-pu,
van négy pu-pu... sőt

harsogja az ellenállhatatlan pesti slágert.

– Kérlek, ne hülyéskedj!

Az ideges, türelmetlen hangtól még csak jobban nekivadul:

– Teve van egy-pupu, van két pupu
van négy pupu, sőt több, ordítja teljes hangerővel.

Az anyjának a dühtől könnyek tolulnak a szemébe. Kiszalad. Itt is teljes erővel vágja be az ajtót. Nusi utána megy, zajtalanul.

*

Banicza ül az íróasztalnál, a fiókból nem rakja ki a holmiját. Már egész délután kérdezi magát, és Lassú Endrét: – Kik ölnek könnyű szívvel? A gyávák vagy a bátrak? Kik ölnek könnyű szívvel? A gyávák vagy a bátrak?

*

Kik ölnek könnyű szívvel? A gyávák? A bátrak?

„A gyávák”.

– A bátrak. Maga is ilyen, Lassú. Könnyű szívvel meglógott, mikor én ott maradtam és tudja meg, tíz évig örültem, hiába volt minden baj, örültem, hogy maga kijutott Bécsbe. Aztán most tessék, én vagyok a gyáva. Kíméletből nem beszéltem, de most tudja meg: adósom. És ne gondolja, hogy pimaszul üthet, pimaszul, a „vén tripper-doktort”? Hát maga ki? Maga ott tart, hogy átadná a hatalmat a polgároknak, az újra fasizálódó polgárnak. Egy absztrakt igazság nevében fegyvert adni a kezükbe, ellenem, magunk ellen! Egyszerű a helyzet. Nincs kizsákmányolás és ha nincs, minden út szabad. Ez magának mellékkörülmény?

„De van kizsákmányolás” – feleli a távolba vesző, átkiáltva a ködös városon. Egészen halkan mondja, csakhogy ez a hang a távolságtól felerősödik. Messziről jön és úgy erősödik, hogy tépi a dobhártyát. Nem is érti recsegését, de felelni tud.

– Saulus–Paulus? Hát figyeljen: nemcsak Saulusokból lesznek Paulusok, hanem Paulusokból is Saulusok. Ez a maga esete, ez a te eseted, Bruderschaft–Lassú. Sajnos ez... Nem hiszel a kommunista anyaszentegyházban és földi helytartók és pápák csalhatatlanságában? No rendben. Én se. De ettől még csak protestáns vagy. Vagyok annyira diplomata, hogy ebben a zsargonban is tudjak beszélni.

„Nem protestáns vagyok” – feleli bosszúsan, de legalább bosszús. „Nem hiszek az eleve elrendeltség tanában. Mert ha Lenin él, a láger nincs eleve elrendelve. Nem volt megírva a Sors Könyvében, hogy Gyula öt évet kap kedves honfitársunk jóvoltából...”

Na persze, most könnyű azt mondani: minden másképp történik, ha Lenin él. Hátha nem is lenne minden másképp. Én például... Vagy azt akarja mondani, hogy a követségi tanácsosi lét és Nusika kosztja határozza meg a tudatomat? Hazugság! Én most, igenis, a meglevőből akarom kihozni, megcsinálni, kiépíteni az osztálynélküli társadalom zöld útját. Ha csak annyit mondott volna, hogy zsákutcákból kell folytonosan kitámolyognunk, ennyi igaz... És maga mindent előre lát?... Könnyű megjósolni, hogy mi lesz száz év múlva, gyerekjáték. És fő előnye, hogy nem ellenőrizhető. De nekem az a fontos, hogyan csináljuk a következő lépést, a mát, hogy jobb legyen a holnap. Ebben a lenini tanítás magva: „a konkrét helyzet konkrét analízise”. Azt könnyű látni, hogy sok minden bonyolult. Kibonyolódni: kibonyolítani, ez a nehéz és ez kell...

*

Halkan berreg a házitelefon.

A titkár lágy hangja. – Bocsánat a zavarásért. Egy levelet hoztak és csak személyesen Banicza elvtársnak hajlandók átadni.

– Milyen levél? Honnan?

– A külügyből. Vagy lehet a belügyből. Civilek.

– Jövök.

Átmegyek a hivatalba. A másik ajtón beengednek két embert. Egyforma kék zakó. Erőteljes zömök legények, kicsit boxbajnokok, kicsit börtönőrök, kicsit írnokok. Mogorvák. A fiatalabbnál sárga tehénbőr aktatáska, a másiknál semmi. Ám mindkettőnek biztos, hogy púpos a hátsózsebe. Ahogy bejöttek, ahogy mozognak, érezni, fegyver van náluk. Bánom is én. Futár. A futárnál legyen... – Az idősebbik, a rosszabbul borotvált, kulcsot vesz ki a zsebéből, kinyitja az aktatáskát, melyet a másik odatart elébe. Ötpecsétes nagy borítékot vesz ki és egy papírlapot. A papírt leteszi az asztalomra.

– Tessék a pecsétek sértetlenségét és az átadást nyugtázni. Nap, óra, perc, tessék kitölteni.

Bólintok. Úgy teszek, mintha vizsgálnám a pecsétek épségét. Mégcsak repedés sincs rajtuk. Feljebb csúsztatom a zakó ujját és megnézem az órámat, beírom a nyomtatott rubrikába az időt, órát, percet és tolom feléjük a papírt. Nem nyúlnak érte.

– Saját pecsétjét és a hivatal pecsétjét is kérem.

Kinyitom a páncélszekrényt, kiveszem a pecsétnyomót, ráütöm a nevem fölé. Csengetek a titkárnak, azonnal itt van, talán hallgatózott.

– Kérem, hívja a protokollfőnököt – így mondom – nem a nevét – jöjjön a pecsétjével.

A két küldönc mereven áll, szájunk mozgását figyelik. Értik a mi nyelvünket? Aligha. Mert akkor nagyobb állásban volnának... A titkár és a hivatalvezető visszajön. Aláírás, pecsét. Odatolom a papírt az íróasztal szélére.

Az idősebbik most elfogadja, beleteszi társa irattáskájába, kulccsal bezárja az irattáskát. Mikor ezzel végeztek, egész emberi hangon elköszönnek. Mosolyogva és megkönnyebbülten.

Mi nyomta őket? Még itt, a magyar követség épületében is? Mire gyanakodhattak, mitől féltek?

A titkár és a hivatalfőnök kimegy. A boríték még felbontatlan, látom a felírásán, hogy a belügy küldte. Feltöröm a pecséteket. A nagy vastag borítékban vékony cigarettapapíron kis levél. Tisztelettel értesítenek...

> „A 97 (kilencvenhét) büntetését letöltött, represszált személy ügyében hozzánk intézett átiratukra válaszolva közöljük, hogy kiutazásuk ügyében az eljárást folyamatba helyeztük. Mivel azonban a szükséges anyagot még nem sikerült összegyűjteni és noha elvileg nincs ellenvetésünk, ez bizonyos mértékig késlelteti az intézkedést. Ennek szíves figyelembevételét kérve...”

A belügy. De a külügy is így szokott válaszolni, majdnem szóról szóra. Most a „represszált”, a „priuszos” élő magyarok hazaengedése. Akkor Csicserin, a halott Csicserin, életrajzi adatai... „Bizonyos mértékig”, de valami mindig „késlelteti az intézkedést”. Ott a levéltári kutatás. „Az anyag nincs összegyűjtve, nem teljes és tekintve az aktualitás hiányára, ezirányú munka egyelőre nem folyik. Noha elvileg nincs ellenvetésünk”. Most sincs elvi ellenvetés. És nem írják, hogy nem aktuális. De soha semmi sem végérvényes és elintézett, mert csak az elintézetlenből nem lehet baj...

A levél nem a követnek szól, nem is a követségnek. Nekem személy szerint. Ne mutassam meg a követnek? Nos, ezt megtehetem. Legalább megspórolok egy gúnyos tűszúrást. A levelet beteszem a páncélszekrénybe. És szabályosan, ahogy a követségeken az előírás és parancs, lezárom és lepecsételem ezt a nyomorult páncélszekrényt.

Most aztán írjak Lassú Endrének! Talán ahogy először írni akartam: „Az, hogy maga hazajön, magában is biztos jele annak, hogy rendbejönnek a dolgok. Közös dolgaink. A háborúvárás és háborús hisztéria nyilván fokozatosan megszűnik. Otthon aztán teljes erejére bizton számíthatunk”, satöbbi, satöbbi. A keserves kutya úristenét, hát hogyan írjak Lassú Endrének?... És mit játszom a meglepettet? Kutya ilyet nem tűr el, csak ember... Látjuk mi még egymást, Lassú Bandi?... Szerencse, hogy még nem írtam meg a levelet. Egy életen át szégyellhetném...

Mire visszamentem szobámba, ott már új bútor volt. Egész szép, hogy a rosseb enné meg. Az íróasztalom szerencsére még az előszobában van. Behozom a papírjaimat és beledobálom őket az új íróasztalba. Tágas. Ez jó. A többihez semmi közöm! Semmi közöm! Semmi közöm! Semmi közöm. A Brockdorf-Rantzau ügy nem érdekel.

Ilona: semmi közöm hozzá.

Nusi: egy pillanat volt, elmúlt.

Öngyilkosság! Már késő. Már félek a haláltól...

Amerikai folyóirat írja – legjobb az onánia. Hát ezt nekik hagyom.

Zord főnök leszek és megírom az emlékirataimat. De csak 45-ig. Vagy... De negyvenötnél tovább úgyse jutok.

VI
LASSÚ PEREL EGY HANGGAL

Elmenni szabad. Az elutazókat nem vizsgálja a belügy vasúti osztálya. A fényes, tiszta gyorsvonat hosszú süvöltéssel megy át a külvárosokon.

A télikabátot betettem Dimitrij Szergejevics szekrényébe, újra ez a kurta öreg térdenfelüli vattáskabát van rajtam; szerencse, hogy itt meleg van. Kimustrált katonaholmi. No és? Lágerbeli szerzemény, kifakult és foltozott, de még használható. Csak sokszor volt mosásban, nem melegít már a vatta, összekallódott, lapos. Ronda bakancsaim újra nedvesek. Itt majd megszáradnak.

A télikabát ott lóg a szekrényben. Dimitrij Szergejevics mikor megjön, észre se veszi. Katonaköpenyét az ajtóra akasztja. Vár, s hogy nem jövök hétig, megkérdezi: „Nem keresett valaki?" Aztán néz be a szekrénybe... Sajnálni fogja, hogy nem vártam meg. De aztán – így van ez – megkönnyebbülés. Leül, elgondolkodik Fáradt... és fáradt vagyok én is, nem tudtam volna elmondani, hogy miről beszéltünk Baniczával... Dimitrij Szergejevics nem is helyeselné. Teát főzne, vajaskenyeret adna, közben elmagyarázná, hogy neki, pártonkívülinek mondhatok, amit akarok, mert ő megérti, de pártember előtt így beszélni... Akinek kötelessége mindent jelenteni... Így tapasztalta, sajnos, és ha megmagyaráznám, hogy én bízom Baniczában, ettől méginkább megijedne. Ez akkor nyilván „összeesküvés", „frakció". Őket, pártonkívülieket, így tájékoztatták a pártügyekről. Ezt látja, így hiszi, unja a pártügyeket és fél tőlük. Nyugtalan, hogy egy barátja „újra belekerül" ebbe a labirintusba. „A geológiai rétegeződések egyszerűbbek és még sosem találtam bennük politikát" – ez Dimitrij Szergejevics. Ez Dima, aki megtanulta a „Diamat"-ot, a dialektikus materializmust. Bevágta szóról szóra – így legkényelmesebb, ha valaki egyetemi docens. Őket, egyetemi embereket csak Liszenko genetikai csalásai izgatják, de ezek még a geológusokat is.

Jobb, hogy nem beszéltünk. Ő mindent egész jól lát, és annak örül, hogy „csak" geológus.

Mindenki fellélegzik, mikor eltávozom azok is, akik szeretnek.

A villamos gyorsvasút száguld, egyszer már megállt, következik a végállomás: Zagorszk. Már készülődnek az utasok... már közel vagyunk, már kiszállunk.

Csak itt ne legyen baj az átszállásnál. Itt nagyon figyelnek minden utast. Sokan itt szállnak le a távolsági vonatokról, s helyiérdekűvel akarnak Moszkvába becsúszni. Csomag nélkül sikerül, tegnap nekem is sikerült, csakis csomag nélkül lehet...

Egy óra múlva áll be az alekszandrovi vicinális. Aztán egy félórát még állunk, aztán egy félórát megyünk... A legelső kocsiba fogok felszállni, ez messze kint áll meg az állomáson túl, és leszállás után csak tovább megyek, egyenesen előre a sínek közt, egész a sorompóig, onnan már könnyen hazajutok. Jó helyen lakom. Nem kell átkutyagolni az egész városon... Ilyenkor ez jó... Baniczának a vonatbúgás miatt panaszkodtam. Igenis. Próbálja meg akárki: egész éjjel ijesztő-ijedt fütyülések, búgások, tülkölések.

Szeretnék láthatatlan lenni, fázik a térdem, dermednek a lábujjaim, és félek. A cipőm nem száradt ki, és erős a fagy. Bemehetnék a büfébe, de minden drága. Most volna rá pénzem, csakhogy éppen ezért érdemes takarékoskodni. Óvatosan fogok bánni Banicza pénzével... Ha csak pár rubel van nálam, most biztos bemegyek, akkor nem bírnám ki a hidegben. De most a sok pénzemmel és jóllakottan?

Csak már beszállhatnék végre, rögtön elaludnék. Ha végállomásig kell utaznom, mindig tudok aludni. És ma különösen. Fáradt vagyok és üres. Banicza pénze is elgyengít, az hogy lesz

ennem holnap, holnapután, talán egész addig, míg Alekszandrovban kell élnem... Szinte összeroskadok, mikor nem kell erőlködni... ilyenkor egy szélfúvás is elsodorhat. A nyomorúság minden erőt felajz. A könnyebbség az őszi levél kiszáradt könnyűsége lesz: folyóba viszi a szél, a vízben elnehezedik, lesüllyed és ott marad iszapnak... Így lesz rossz a jó?... Ostobaság, aludni szeretnék.

Az utazás nem fáraszt. Átszállni, várni a nehezebb. Szimbólum? Fenét! Így van, fiziológus biztos ki tudná mutatni, hogy az idegek várás közben habzsolják a legtöbb energiát...

Nemsokára már Alekszandrovig jönnek a villanymozdonyos vonatok, villamosítják a pályát egész az Urálig, Krasznojarszkig, aztán Vladivosztokig. Az egész, nagy, transzszibériai vasúton kiépül a villanyvezeték. – Jó. Helyes. Akkorra én már nem leszek.

Érdemes volna ide Zagorszkba eljönni. Ha megint szabadon járhatnék... Megnézni a roppant várfalakkal védett egyházi várost. Most csak átutazó vagyok. Rég volt, mikor megnéztem és csodáltam a hagymaalakú, arany és égszínkék kupolákat, a rájuk szegelt nagy aranycsillagokkal: gyerekes és megható ég a nehéz várfalak mögött, ahova zömök tornyú félelmes mély kapuk vezetnek, szentek képei a kapuk ívében... „Várfal és egyház” közhely-kapcsolat. Egyre több kapcsolatot ismerünk, mégis egyre bonyolultabb minden, az ismeretlenek száma mértani haladványként növekszik a megismert kapcsolatok számához képest... Rubljov képek... meg lehetne nézni. Ehelyett inkább az alekszandrovi Kremlbe megyek – ez legalább olyan hely, ahova nem tilos bemennem... Ilyen is van, és épp az alekszandrovi Kreml ilyen...

Második[6] Iván, ott, „nálunk” ölte meg a fiát. És Alekszandrovba jött el hozzá, itt Zagorszkon keresztül, ahol most vagyok, búcsújáró keresztes menetben a nép és kérte: „Jöjj vissza Moszkvába”. Ha a zsarnok távozik, a nép kéri, hogy jöjjön vissza... Talán egy „megszervezett” nép... de még csak a nép. A valamiben hívő, valamit váró... Holnap, piac után mindjárt megnézem. Vagy előbb hazaviszem a kenyeret.

Iván a bojárok elől menekült ide... Rettenetes Iván. Sztálin ezt akarja, hogy Rettenetes Iván utódjának számítsák, mivelhogy ők ketten egyformán rendíthetetlen nagy országépítők, országnövelők... Nagy Péter cárt is elődjének tekinti... Alekszej Tolsztoj el is fogadta a majdnem-rendelést: írt neki egy Sztálin-forma Nagy Pétert. A volt emigránsnak és mostani eminensnek, a kibicnek semmi se drága és a durván mázolt célzások teljesen elbűvölték a „gazdát”. Kaján fickó lehetett ez a volt gróf, volt emigráns és haláláig költőfejedelme az irodalomnak... Csakhogy második[7] Iványhoz és Nagy Péterhez képest Sztálin csak harapós kuvasz. Őket nem tudta volna egy Hitler „átejteni”... micsoda pompás pesti új szó... És nem is kívántak regényes analógiákat. Voltak és nem látszani akartak.

Országépítés: ez hármójukban a közös vonás. Vagy inkább a kegyetlenség?... Iván megölte a fiát, Péter megölette a fiát. – Hármójuk leginkább közös vonása: rettegés az utódtól; állandó félelem, hogy megerősödhet bárki, aki örökös lehetne.

Iván Gróznij... Rettenetes Iván. Magyarra újabban „rettegett Iván”-nak fordítják. Ha csak pontosságot kívánnának, a „gróznij”-t „fenyegető”-nek fordíthatnánk. Aki beszámíthatatlan, üldözési mániás, és emiatt szakadatlanul fenyegető veszedelem. A „veszélyes Iván”...

Holnap korán reggel megyek a piacra, kenyeret venni. Nem kenyeret, kenyérjegyet veszek... Nem kell az összefogdosott kenyér, a piszkos rongyba csavart, amit gyorsan egy kapu alatt... s közben félni, hogy elrabolják a pénzemet, az eladó meg fél, hogy elszaladok a kenyérrel... Én forgatom a fejemet, ő meg hátranézeget. A rendőrfeleségekhez megyek, akik a sörmérés

[6] Negyedik

[7] negyedik

mellett egy csomóban ácsorognak. Nekik sok jegyük van... Jól megsaccoltam őket, valahányszor kinn voltam a nagy piactéren. Megismerni a rendőrfeleségeket, nagyon magabiztosan állnak. A legtöbbje keményhúsú, pirospozsgás menyecske, nem olyan, mint a többi spekuláns. Tudják, hogy mikor lesz razzia, nem akkor, mikor ők ott vannak. A férj megmondja előre... Még az ágyban. Vagy mikor a derékszíját csatolja és előírásos ráncokba igazítja a köpenyét?

Vegyek egy sált is? Házikötésű fekete gyapjút? Gyapjú harisnya is jó volna...

Kellene, de nem szabad! Ha munkával keresném a pénzt, az más, de ezt Banicza adta, másodszor nem kérhetek... Ezt kértem? Majdnem... Szégyelljem? Elfogadtam. Elvtársak vagyunk. És rendesen adta...

Meg kellett bosszulnom a rendességét? Belemartam, mint egy veszett kutya: „Tripper-doktor”... Ha fölényes, tartózkodó, ad ugyan, de nem hív a családjához ebédre, akkor talán bele se marok.

Amit elmondtam neki, mikor benn ültünk egymás mellett, az nagyobb megbecsülés, mintha hunyt szemmel csak hallgatok és hagyom, hogy nyugodt maradjon... Kényszerítettem: „Nézz rám és a világra”.

De micsoda világot mutattam?... Torzító üvegű ablakhoz állítottam...

Megölném azt a Markuszovot? Rám parancsolt hogy forduljak a fal felé és gondolkozzam. Közben ő telefonon lakásügyét intézte és egy aznap szerzett bélyeggyűjtemény eladásáról tárgyalt... Megölném?... Megérdemelné. Meg kellene tenni, nem szabadna undorodni, kezem tisztaságát félteni... De kínozni? Nem. A felesége előtt: nem. Mért kellett ilyennel „felvágni?” Rossz, ha Banicza elhiszi... Rossz, ha nem hiszi el... még rosszabb. A szégyen mondatta velem, a szégyen, hogy mindent kibírtam, a szégyen, hogy taktikáztam, ostobának tettettem magam, ártalmatlan szófogadó birkának és hogy nem voltam elég buta jól dolgozni, de elég bátor sem, hogy igazán szabotálni tudtam volna.

Ez se igaz! Dolgoztam én jól is, mikor szanitéc voltam. A betegeimért mindent megtettem. Mindent? Sok mindent. Így kellett. Azt meg úgy, hogy a zsákot, ha nehéz volt, nem emeltem fel. Csak éppen nem lázadtam a rabszolga munka ellen. A fűrészt csak akkor tettem le, ha a norma fele elkészült, akkor mentem melegedni. Fél norma, Banicza elvtárs, mert akkor már nem vagyok „szabotőr”-nek minősíthető. A kevesebb kenyér pedig, ami a félmunkáért járt előnyösebb, mint az a kis kalóriatöbblet, amit megfeszített munkáért kaptunk. Pontos számítás volt ez. Vigyáztam magamra, miért ne vigyáztam volna? „A bűnt munkával jóvátenni?” Nem volt mit jóvátenni. Csak nagyon hallgattam... Nagyon? Amennyire muszáj volt...

... Lehet másképp is?... Innen Zagorszkból vitték el a cári szolgák Morozova bojárasszonyt, a „régihitet” valló vértanút. Innen Zagorszkból vitték... Irhabundában állt, felegyenesedve a szánon, barna irhabundában, amilyent most a parasztasszonyok viselnek. A festmény így mutatja, a festményt látom magamban most itt, itt ezen az állomáson: a várkapuk most is megvannak és olyanok, mint már akkor voltak. Igen, lehet másképp is...

Banicza sohase volt olyan gyáva az ő lágerében, mint én az enyémben. Ma Banicza szemében a tisztesség szörnyetege lettem: őszinte, mikor ez bajjal nem fenyeget. De csak várjunk! Mondom majd máshol is... Egyébként, követségi tanácsos úr, mától fogva bűntársak leszünk, ha hallgatunk. Ennyit elértem.

Ostobák voltak, hogy élve hagytak. Csen, a kínai, a saját módján, bizonyította is, hogy nem lesznek ilyen ostobák. „Mert tudniok kell”, mosolygott Csen, „veszélyes a tigris hátán lovagolni, de még veszélyesebb a tigris hátáról leugrani”. Leugrottunk. És most mi vagyunk a dühös tigrisek, mert együttesen azért azok vagyunk és széttépjük őket. Így gondolják ők – jaj de túloznak! Vagy talán nem is tartanak bennünket veszélyesnek? Csak hogyha nincs is

veszély, a rendőrség mesterségesen csinál magának munkát, a gépnek forogni kell. Ezért vissza-vissza ugranak a mi tigrishátunkra, amely pedig csak öszvérhát... És ha Banicza nem intézi el nagyon-nagyon hamar a hazautazást, akkor megint börtön, megint csukott vagonok. És irány: Szibéria... Újra kibírom?... Érdemes lenne kibírni?

Így hát mégis jó, hogy megmondtam, amit mondtam. Hadd maradjon benne mint égő seb... neki seb és gyógyulás, nekem megnyugvás akár a másvilágon is... Valamit azért elvégeztem... Vagy úgy értem hozzá, hogy áttaszítottam, a másik oldalra saját vesztére?

Másképp kellett volna... Nyugodtan, harag nélkül. Miért martam meg, veszett marással egyetlen megmaradt jó emberemet, az egyetlent, akiről azt hittem, hogy szeretem és becsülöm... Hát senkit se szeretek? Mi maradt belőlem?

Évekig a szeretetlenség adott erőt. Senki sincs, aki szeret, arasznyi vastag avar hullott már fölém, avar felettem, avar alattam, az avar alatt fagyott föld, a fagyott föld alatt fagyatlan, aztán melegebb, melegebb, aztán sűrűn folyó tűz, a föld tüzes magja...

„Ha magával nem történik ez a baj" – mondja most nyugodtan, „akkor derék pártmunkás ma is, eszébe se jut – és ha eszébe jutna, bűnnek tartaná –, hogy nem hisz a párt csalhatatlanságában".

– Ha így van, akkor Sztálin volt a kegyelem cselekvő eszköze, mert megvilágosította az utamat, kivezetett a tévelygések sötét rengetegéből, a rengeteg sötétségből, Sztálin, kicsapott szeminarista, mint a kegyelem eszköze. Viccnek jó, filozófiának kicsit misztikus. Hagyjuk! Maga, Banicza, hisz? Mire a nyugodt így felel: „A fanatizmus az intellektuelek szakmája. Én Marxtól a kételkedés kötelességét is megtanultam".

– Én is. Ezenkívül azt is, hogyan lesz a véletlenből végzet. Pontosabban abból, ami véletlennek látszik. Hitler véletlen és mégse az. Talán azért került az élre, mert a nagytőke roppant magabiztosságában lenézte a politikát és a politikus személyének kétes jelentőségét... És Sztálin esete? Itt viszont a szocialista állam és gazdaság túlbecsülte a politikai vezető jelentőségét. Szinte követelte, hogy egyetlen erős kéz szorongassa, mert ez lenne az egység, nagyság, csalhatatlanság. Véletlen...

Még mindig nem tolatták be az alekszandrovi szerelvényt. Nem látni, de valahol már ott áll sötéten: a sötétben... Ülök a perronon, nagy lámpák világos köre alatt és nem látok a fénytől. A fény korlátozza a látást... A fényt messziről látni, a fénytől nem látni bele a sötétbe. Az isten is ilyen...

És itt kell ülni, a fény alatt. Kell! A belügyesek zseblámpával a sötét zugokat kotorásszák. Ezért... Mennyi tapasztaltság, mennyi ravaszság fejlődött ki bennem, mennyi más kifejlődhetett volna, ha nem ez kell, ha nem így kell védeni az életemet... A ravasz ember a tiszta ember és a megtisztult ész ellenpólusa. Védekezem és nem az ész uralkodik...

Felállok, topogok a fényben, már nagyon, már veszettül fáznak az erdőben lefagyott lábujjaim. A fény alatt állok, de a fény nem vonz, mint nyáron az éji rovart. Ellenkezőleg. Ez csak ravaszság...

... és holnap egy rendőrnétől veszek kenyeret. Azelőtt tőlük vettem volna, csak a pénzem volt kevés. Egyheti jegyet árulnak. Kevesebbel nem kezdenek...

Kenyérjegyet: igen. De sálat nem veszek, harisnyát se... Akkor cipőre is mondhatnám: kell. Nem kell semmi, csak kenyér, krumpli és napraforgóolaj... A rendőrnék jól mosdott, keményhúsú kofák... Nem mind. Van elnyűtt, sáfránysárga, sovány is köztük. A félbolond részegesnek a felesége, a kedélyes Vászkáé. Ő még a legjobb fiú közöttük; a rendőröket kisvárosban személy szerint ismeri mindenki... a bolondos Vászka szelídebb, mint a józanok...

Hol itt az ész uralma, itt és a nagyvilágban? Ész? Értelem? Mégis tudni kell, nem hinni. És nem fogom hitnek nevezni a dúló véres ösztönt. Mindig hibás a véres ösztön? Még ez se igaz, így még az se.

Sztálin nem is véres ösztön. Véletlen?... Kavics, mely indítja a lavinát és az törvényszerűen nő? Kavics csak lejtőn gurul; a lejtő már eleve megvolt... a lejtő nem véletlen... És... Állj! Halt! Stop! Sztoj! Akárhogy kiáltják, megérti akárki, aki fehérlő havas úton megy sötét erdőben. És az is, aki napfényes rozsföldeken... Csupa egytagú kemény szó...

„Túlkapások, de érdemei felülmúlják hibáit". Ennyit Banicza is megenged. Koncedál... A „túlkapások" szabállyá váltak és ez, könyörgöm, már nem túlkapás. És annál is több, mint amit a lágerben suttogtak róla: „őrült". Lehet, hogy őrült. De hogy került legfelülre ez őrült? Más volt az, mikor egy dinasztia elkorcsosult sarja-fattya lesz császár, és más ez! Ez maga kaparintotta meg Lenin örökét, lassan, rendszeresen, lépésről lépésre. És hogyan történhetett, hogy Lenin figyelmeztetése elsikkadhatott: „Ez a szakács..." Mint őrült kezdte? Vagy megőrült? Persze résen voltak, akiknek kellett, hogy egy őrült legyen a csúcson. Akit ijesztgetve hergelni lehet és rémek ellen óvni.

Lakájok csinálják a királyt, még a józan eszűt is. Kun mondta egyszer reggel, mikor ott ültem nála, és kávét ittunk – „Idefigyeljen, Lassú! Én azt mondtam annak a marhának: Ugasd meg Pétert. Erre nekiugrott Péternek, letépte a pantallóját, mint egy veszett kutya, belemart a lábikrájába. Hát ezt akartam? Csak azt mondtam: Ugasd meg..." Szegény Kun, szegény Péter. És szegény veszett Pali. Visszajött Spanyolból, és még előttem...

Eszerint nem is Sztálin. A legtöbben a lágerban is így hitték és folyvást írták neki a folyamodványokat.

Egyszerűbben kellene vizsgálni a dolgot, a régi bevált módszerrel: cui prodest? Kinek a haszna? Azaz: ki hiszi, hogy ebből haszna származik? De egy mindenható vezérnél ez a haszon már maga a steril hatalom... Az anyagi haszon a cselédeké...

Önként visszamenni Szibériába? Sokan mennek is. Itt munka nincs, munkát a magunkfajta nem kap... „Jobb önként, nemsokára úgyis visznek". Igaz. Így van. Ez lesz...

Nyugodtan élni... Erős, meleg faház, közel a patakhoz, a házban nagy barna kenyereket süt egy erős szőke asszony, testes fehér kemencében, egyszer egy héten, mint az anyám... Nem földrajz, föld. Annyi, amennyiben megterem a kerti vetemény. Nem térkép, hanem szélcsendes téli hajnal, látni a házak függőlegesen álló füstjét, gőzét, mikor jó fejszémmel befordulok az erdőbe és a hídról visszanézek a felkelő nap sugarán át, ez a füst és gőz a tél szivárványa, a felhőtlen égen most kel fel a nap.

És nagyon vigyáznék, hogy sok minden ne kelljen. Így biztosabb a szabadság. Télen fát vágni, nyáron gombát szedni és epret, és gyógyfüvet.

De magamtól úgyse megyek. És ki enged engem ott idillben élni? Én ne tudnám, hogy erdő, falu és minden szelíd szépség csak azé, akit nem hajt a muszáj? Maradok! Bevárom a muszájt.

És akkor? Tudok kaszálni és tudok fát vágni és vizet hozni a lajtban a patakról. Talán még tehenem is lesz... Majd ha muszáj.

Addig, talán már holnap, elmegyek az alekszandrovi Kremlbe. Állnak a hitből, rajongásból, félelemből és vérontásból épült pravoszláv templomok. A kupolák aranycsillagai, karácsonyi gyerekrajzok. A falak vastagok, kocsi járhatna rajtuk, izzadtság sósvizével oltott mészből erősre építették...

. . . . . .

Nincs világítás, hiába, hogy ez a vicinális a nagy „transzszibériai” sínein döcög. De így is felismerem a szembenülőt. A hó világít. Ketten ülünk a fülkében. Ő is represzállt. Három háznyira lakik tőlem, ő is a vasutasok utcájában.

Nem beszélünk, nem akarjuk meglátni egymást, nem kívánunk tanúk lenni egymás ellen, ha kiderülne „bűnünk”, márminthogy elhagytuk Alekszandrov területét. Ahol semmiféle munkát nem kapunk – és ahol éljünk, ha tudunk. A linkek bizonytalanná teszik a piacot, a környék falvait, és a lakosság miránk néz gyanakodva, fél, ha találkozik velünk az erdőben, ahova sétálni megyünk és a sétából száraz gallyat hozunk félzsákra valót, vagy nadrágszíjjal átkötött ágkévét... Pedig vagány nem jár erdőben. Az ő erdejük a piac, de tőlünk is félnek. És... élünk valahogy. Szülők vagy gyerekek, barátok vagy rokonok segítenek a semmiből – nekem meg Banicza.

Meg kellett volna mondanom Baniczának, hogy nem tartom magam nálánál különbnek. Nekem is kötelességem lett volna tudni azt, amit most olyan jól tudok, amit kényelmességből nem tudtam. Igenis tudhattam volna, Jevgenyij Jevgenyijevics Kis, azaz Kiss Jenő tudta és nékem, akiben bízott, meg is mondta. Mikor a párttisztítás volt, és kiderült, hogy „elvesztette” pártkönyvét már egy éve, de nem jelentette, hogy elveszett. Elveszett... Nekem megmondta: „Mikor a párttagok tudta és megkérdezése nélkül háromszorosra emelték a kenyér árát, nekem akkor elegem volt”. Rá akartam beszélni, hogy igyekezzék a pártban maradni. Mint most nékem beszélt Banicza, körülbelül úgy. Hogyhát: „A bajok ellen csak a pártban lehet küzdeni”. Hittem? Hittem. De ez nem mentség: féltem volna nem hinni, egész életem értelmét féltettem, azt, amiért nemcsak élni, de halni is tudtam volna... Kiss Jenő, Jevgenyij Jevgenyijevics szomorúan mosolygott. Kizárták, persze. De különös, őt nem tartóztatták le, éppen ő megmaradt és aztán – ki is mesélte – a háború első napján beállt a hadseregbe... Azt hitte, a háború után új világ kezdődik? Vagy már csak a halált kereste? Csak ő tudta volna megmondani. Első nap bevonult. Nagyon szép felesége vajon hol van? Akit „az én Mary Pickfordom”-nak nevezett?... Győr megyében falusi tanító volt Kiss Jenő, tizenhatban került fogságba. Otthon senkije se maradt?...

Nézze, Banicza, maga meg én nem akartunk soha a pártkönyvünkből megélni, és – hiába beszélünk a kételkedés kötelességéről – azt hittük, hogy a könyv is jegy a mennyországba. Nem az. Földi megnyugvást sem ád, és akkor mást se adhat... Olyan Prometheuszok lettünk, akiknek tüzét az új Zeusz egyszerűen lehugyozta... És kik voltak – fütyülök Sztálinra – kik voltak, akik felülre segítették, akik engedték, akik tűrték? Mi! Aztán a Markuszovok kezébe kerültünk. Én, de azáltal, hogy én, azáltal maga is, Banicza. Érti? Mert ez magának se közömbös... Ez a Markuszov, ez aztán valódi materialista volt. Kihallgatás közben lakásügyek, bélyeggyűjtemény-üzletek. Persze ő a legkisebb, agyonütni se érdemes. De a kevésbé kisebbek, azok valóságos „Untermenschek”, azok náci prototípusok. Az ilyen bizonygatja maga-magának, társának, aztán már az egész világnak, hogy ő az igazi Übermensch. Pontosan mint a németek. És mert nem sikerül, nem sikerülhet és saját maga előtt csődöt mond, jön a megsemmisülés vágya és evvel egyesülve a megsemmisítés vágya, a hitványság hősiessége... Legjobb barátaik lesznek úgylehet az első áldozataik – az arcukról olvassa le a megvetést, a lesütött szemükből. Ekkor új barátokat keres, és mert barátot nem talál, de meg barátban nem is bízik – cselédet. Aki mindent megtesz, ha parancsot adnak, aki gondolkozni nem tud, nem mer, nem is akar, ha akarna se tudna. Vagy ha tudna, vagy ha tudott, tréninggel leszoktatja magát a gondolkodásról. Az is alkalmas, aki a vakbuzgóságot mimikrinek használja... Ahogy én az értelmetlen, ügyefogyott, szelíd bamba mimikrijét alkalmaztam a lágerben... Nem tagadhatja: sikerrel.

„Változunk”.

„Igen, igen. Változunk. Huszonnégy év alatt mennyit, – összes sejtjeink háromszor cserélődtek. De ennél több változott. Én, azért, ha megtörten, összeszáradva, megbutultan, csak én vagyok. De ne haragudjon, maga egy egész más Banicza. Egy nem-bátor Banicza, ámbátor bátrabb mint...

. . . . . .

Megálltunk. Mindjárt Alekszandrovban vagyunk, még négy kilométer. Világítanak a textilgyár ablakai... Innen kísérik Alekszandrovba a tolvajokat. Egy-két tucatot minden héten. Akiket a kapunál fognak el, akik két-három-öt méter kartont tekertek a testükre, micsoda sárga, kiaszott testekre. Hamuszínű arcok, kilúgozott testek... De a lopások összegét kilométerekben tartják számon, ezt egy mérnök beszélte. Az igazi tolvajok teherautóval állnak be az udvarra, a kapus megkapja a cédulát: s az alekszandrovi piacon végszámra árulják a szajrét, úgylátszik, nem félnek. A piacon, ahol kenyeret veszek holnap. Nem igazi vásár ez, se kikáltók[8], se bódék... Pedig az kellene nekem. Céllövölde és karikadobás és hajóhinta. Karikadobás, ügyesen eltalálni az igazságot és nyerni egy vázát. Aztán odaállni babának, hogy karikával megcélozzanak. Rám céloznék és nyernék és színes papírzászlóval mennék... Eh, elmegyek én csendesen, közelebb Jóska bátyámhoz, talán még a sírját is megtalálom. Míg éltünk, úgyse voltunk soha együtt... Neked, Jóska, a becsület mindig fontosabb volt, mint az élet. Én is így hittem, de most már semmit se mondok. Nők combja közé akarok jutni, ott védett vagyok, mellük közt védett vagyok. Egy napra, egy órára, egy percre...

Becsület... Legfeljebb becstelenség nélkül, aktív becstelenség nélkül, meztelen lélekkel... Mert mi marad, mikor már meghalni is késő, az öngyilkossághoz is fiatalság kell, erő. Nem, Banicza, én már semmit se akarok, én már nem leszek veszélyes.

Lehunyom a szememet...

. . . . . .

Pirosarcú, vörösorrú borzas nő dugja be az arcát az ablakon, kamra ez, kamraablak, melyet gézből készült háló véd buggyadtan, ráncosan, legyek és szúnyogok ellen... A nő arcával benyomja a hálót, a háló megfeszül, majdnem szétreped. Sokfodrú, galléros, fehér-piros városi ruha van a paprikapiros arcú asszonyon, bámul, leskelődik. Odamegyek, és amikor az arc már túljut az ablak keretén, tenyérbe kapom az orrát, és megcsavarom.

– Te állat, hát való igaz, állat vagy! – mereszti rám üvegszemét, visszarántja magát és elszalad... Segítséget fog hívni.

Egy lógó taknyú fiú közeledik, ez a széles szobaablakhoz áll. Én egy csókatollat adok egyik vattaruhás társamnak, a csókatoll kiröpül, mint egy újságpapír-nyíl. A fiú visszadobja: „Mérgezett” – kiáltja. „És tomahawk és géppisztoly is van náluk” – ordítja.

– Gyertek be, disznók, még egy konyhakésem sincs – és kinyitom az ajtót.

Jönnek.

Jönnek. Lottyadtcsökűek, szőrtelen arcúak, kövérek. Jönnek megerőszakolni asszonyainkat! Kövér, szőrtelen arcú nősztehetetlen banda, lőcsöket és dorongokat hoznak magukkal, azt akarják megforgatni bennük. De most én ütök, vágok, ölök... Rám mutatnak, a lábam megsebesül.

. . . . . .

[8] kikiáltók

Hideg van ebben a ronda és sötét vonatban, az isten rogyassza meg, fázik a lábam. Mindig a lábam fázik, érzem a lefagyott lábam ujját, a letört ízületet. Nem edződik az ember... Az elfagyott testrész nem bírja a hideget. Nem szokjuk meg: ami fájt, újra fáj.

Bűzlik a hideg mahorkafüst. Kint sincs sokkal hidegebb...

Hold. Hold kegyéből és tiszta hóból foszló anyagú szépség áll a házak felett. Foszlóbb, mint színházak tüllje. A házak belül izzadtak, büdösek, de nekem most ez kellene, meleg.

Ha a vagon meleg volna és villany égne, detektívregényt olvasni... Logikával játszani. Ki a gyilkos?... Elindultunk. Pár perc és Alekszandrov...

. . . . . .

... A züllött „burszak", szeminarista, a papnöveldék leghitványabbjában felnőtt, örökké éhes, hazugságra nevelt, isten-embert-emberséget tagadó, kicsapott „.burszak". Ez volt az alkalmas anyag, hogy forradalmárok közé keveredjék. Papolni tud, elárulni is megtanult...

Nem érdekes! Akárki volt, akárhogy jött – ez már nem fontos. Ahova eljutott, ott a bosszút kielégíteni oly könnyű, hogy kielégülést már nem is ad. A jogászi kérdés és felelet, mely szerint a bűnt az követte el, akinek érdekét a bűnös tett szolgálta, – ebben a hatalomtelítettségben elveszti értelmét. Harmadik Richard bizonytalan országbírása... – hol volt ez az ő biztonságától? Vetélytárs már nincs, utód is alig... De a legnagyobb jóllakottság se tud betelni a hatalommal. Az ágrólszakadt: a feleségén tölti ki hatalmát. Nincs feleség? Akkor egy kutyán. De akinek kétszázmillió ember a szolgája, annak az fáj, hogy akárcsak egy is maradt, aki nem akar szolga lenni.

Egyforma, rugóra járó bábuk a hatalom gazdái. Itt nincs különbség.

> Er sitzt beim Länderschmause
> Bis er die Welt erwirbt,
> Ich hab' ein Lieb zuhause
> Die weinet wenn ich stirb...

Az egész világra elég az étvágyuk, minél kisebb a kukac, annál falánkabb. És nekem még megsiratóm se maradt, otthon se maradt, senki... Talán ha marad, jó ürügy gyávának lenni. De nincs. Csak saját hitványságom maradna... „Hol vagy otthon vándor?" Már az is boldogság volna, ha tudnám...

És Banicza asszonyának mégis anekdotákat meséltem. Az ember nem bírja szembeköpni magát... Az egész múltamat köpjem szembe, a múltammal a jelent, a jelennel a jövőt? Ezt nem lehet. Lassít a vonat, mindjárt megállunk... Haza, haza, otthon csak találok munkát. „A kizsákmányolás megszűnt, a szükségszerűség birodalmából átmegyünk a szabadság birodalmába"... Hogyan? Mikor? Akkor, ha befogjuk magunkat az eke elé, mint a lovát vesztette paraszt... De ha csak ez volna. Ha hagynák húzni az ekét. Baniczát is kifogták, kicsapták a diplomata-tarlóra, pedig ő jól húzó igás volna. Csak az a baj, hogy nem rúgná agyon halálgonosz gazdáját.

Szabályosan szálljak ki vagy baloldalt? Nem szabad baloldalt. Ha kijöttek a hekusok, akkor kétoldalt állnak, s az első, akit megállítanak, aki a tilos oldalon próbál olajra lépni.

A lépcsőn állok, egy zökkenés, egy rázkódás, megálltunk. Leszállok, megyek. Nincs hekus. Hideg van, minek jöjjenek ide? Ha el akarnak fogni, otthon is megtalálnak. És akármikor, akárhol... De azért a váróterembe nem nézek be, ott a melegben lődörög egynehány.

A sínek mentén megyek, el a víztorony mellett, a palánk mentén. Egy hosszú tehervonat. Behavazott szálfákkal megrakott nyitott vagonok. Egy vagon, számoltuk, egy emberélet – néha több, néha kicsit kevesebb.

A moszkvai köd és lucsok után itt szikrázó az ég, kemény hó, szélcsend. A vonatfüst magasra emelkedik, a gőz meleg, bárányfelhők fenn és a mozdony alatt tolongó meleg felhőbárányok. Majdnem boldogság, olyan szép. A Balaton jegét úgyse fogom meglátni...

Valaki jön mögöttem, de ez nem izgat. Azok megállítottak volna. Minek követnének, minek vesződnének. Állj – és meg kell állni.

– Hé! Szomszéd!

A szomszéd. Akivel egy utcában lakunk, aki a vonatban is szomszéd volt, csak hallgatott. Most mért kiált utánam, mit akar? Hiszen még sohase beszéltünk egymással. És mért beszélnénk? Nem tanácsos beszélni. A hatóság nem szereti, ha együtt látja a magunkfajtát. És ha szereti? Akkor szereti, ha az egyik besúgó. De a besúgó már haladás, azelőtt még ezt is megspórolták: „Írj, az anyád kurva mindenségét!" – ehhez besúgó se kellett.

Odajön mellém. A pályaudvar és a palánk mögül penészszínűen világít a villany. Látom a kajlabajuszú, cingár szomszédot.

A nevét nem is mondja, de reggel megtudhatom a háziasszonyomtól.

– Na mit szól hozzá? – kezdi és vár. Mély, rekedt basszushangja van, a hang erősebb, mint ő maga. Ki ez? A háziak megtudják a szomszédasszonyoktól, viszik-hozzák a bejelentőlapokat a milíciára, és számontartják egymás lakóit.

– Mihez szóljak? – kérdem húzódozva. Nem akarok semmihez se szólni, főképp ha kérdeznek.

– A Gazda és Tito összerúgták a patkót.

– Az ő dolguk.

– Az ő dolguk? – Tökéletesen beszél oroszul, de kissé énekelve. Talán zsidó, ami itt „nemzetiségnek" számít. – Az ő dolguk? – ismétli. – Hm. „Ha a pánok összekapnak, a muzsik haja szakad".

– Régi közmondás és igaz.

– Tito ügyes. Előbb hazavitette az összes jugókat és csak most kezd ki a Gazdával.

– Ha hazavitette, akkor miért? – kérdem bárgyúságot játszva, mint a lágerben.

– Ez mellékügy. Maga igazán nem tudja, min kaptak össze?

– Honnan tudnám?

– Egyszerű. A Gazda azt akarja, hogy Tito csinálja meg a kuláktalanítást.

– És?

– És Tito nem akarja. Majd bolond lesz! A parasztokkal verte agyon a németeket. Ha nekimegy a parasztnak, akkor ki áll mögötte? Egy parasztországban? Senki.

– Na és?

– Akkor a Gazda segítségét kell kérni. Mi az hogy kérni, könyörögni kell.

– Dehát, gondolom, segítené...

– Ajaj, de még mennyire segítené. Nagyon is segítené. Annyira segítené, hogy Tito nélkül is elkormányozná a jugókat.

Olyan világosan beszél, hogy nem merek felelni. Pedig itt a sínek közt nincs tanú. És ez nem provokáció. Ha be akar köpni, úgyis azt vallja, amit akar. Úgylátszik, attól se fél, hogy én

beköpöm. Mégis óvatos vagyok, és az se tetszik, hogy ilyen bizalmas. – Maga ezt honnan veszi? – kérdem közömbösen.

– Moszkvában beszélik, ott mindent tudnak. Maga nem hallotta?

– Nincsenek ilyen mindenttudó ismerőseim.

– Nekem még maradtak.

– És hogyan magyarázzák?

– Magyarázzák? Nekem? Magamtól is értem. A Gazda nem tűri a népszerű embereket. Nem tűri, ha valaki mögött erők állnak. Az neki egy áruló, egy trockista, egy fasiszta, egy kártevő, egy kém. Neki pont az kell, aki a kutyának se kellene. Az egész országban csirkefogók uralkodnak.

Provokálni akar? – No-no – felelem –, azért mégis megnyertek egy nagy háborút.

– Egy háborút, igen. De ki nyerte? Ő! Ő, a nagy hadvezér, a nagy szervező, a nagy tudós. Próbálná valaki azt mondani, hogy nem ő nyert meg minden csatát. Másnap krakk és kampec.

– Ez más kérdés.

Látja, hogy nem akarok felelni, hallgat.

Elérkeztünk a sorompóig, befordulunk az utcába, innen két saroknyira a mi utcánk.

– Mit vásárolt? – kérdezi most a basszúshangú cingár ember.

– Semmit.

– Benn volt és nem vásárolt?

– Nem.

Csak a mi lépteink hallatszanak, az utcán nem jár egy lélek se. Néhány házban világos az ablak. Mégis, itt a házak között járunk, utcán; a cingár ember másképp beszél, mint amikor a sínek közt jártunk, még a hangja is vékonyabb. Vékonyabb vagy rekedtebb. Szóval nem provokátor?

– Ha például – mondja – persze csak példaképpen mondom – teszi hozzá – bemegy a városba, vagy valami ismerőse jön Moszkvából, akkor kérje, hozzon tőkehal-májat. Konzervet. Evett már?

– Nem ettem – felelem, pedig ettem. Dimitrij Szergejevics kínált meg az átlátszó, majdnem fehér olajban, saját olajában eltett konzervvel. Ők a geológiai expedíción spórolták össze.

– Finom és tizedrészébe kerül, mint a krumpli – folytatja a szomszéd. – Kalóriában értem. Az ára annyi, mint egy kiló krumplié. Csak megéri?

– Meg fogom próbálni.

A mi utcánk sarkára értünk.

– No én sietek – mondja. – Minden jót, szomszéd. Ez a Tito... Nahát...

Gyorsan elém kerül, én lassítok. Durvának, banálisnak, ellenségesnek éreztem, amit mondott. Pedig azt mondta, amit én Baniczának. A kontrakiválasztásról. Most Banicza ugyanilyennek lát engem? Vagy nekem szabad, ennek az ismeretlen szomszédnak nem szabad? Ő és én lennénk egy elven? És én engedjem ezt?

Még mindig: engedni, vagy nem engedni. Mintha a bölcsek köve volna a birtokunkban, miáltal Sztálin úgy emelkedik ki közülünk mint a mi kincstartónk. És ha így, akkor az a jó,

hogy ő a tántoríthatatlan, a keménykezű, aki éppenhogy azt csinálja, amit mi is akarunk:... semmi nyavalygás, „szentimentalizmus", morbidség, ellenség hangja. Le kell nézni az ingadozókat... Ugye Banicza?

Ezt a lenézést könnyen elviselem. A különös, a megdöbbentő, hogy ezt az embert, ezt a vonatbeli útitársat én olyan szemmel nézem, mint maga engem. Pedig hát nekem csak igazán őt kellene megértenem. Csakhogy ő „tipikus pártonkívüli" és mi, ugye Banicza, az egész bölcsesség letéteményesei, a résztévedést is védeni vagyunk a világon. Valahogy így, az egység szent nevében. Mert harc közben, satöbbi...

Megyek az utcán. Csupa egyforma, jól megépített faház, egyidőben is épült, vasutasok családi házai. Csakhogy már mégse egyformák. A tizenöt év előtt készült házak megmutatják a lakók különbözőségét. Ahol én lakom, az utca vége felé, az a legrosszabb ház az egész utcában. Mellette áll a legjobb, pedig a házigazdák sógorok voltak, már amíg az én házigazdám élt...

Ha igaz, amit ez a cingár útitárs mondott, akkor nem jutok haza. Banicza ezt nem tudta? Nem tudta, de ha tudta se mesélhet híreszteléseket... És biztos megtesz mindent. Egy rendes ember sok mindent tehet.

Csak én nem tudok semmit tenni. Csak várni... Nem megyek. Visznek és én hagyom. Elszáradt levél, nagy folyó közepén. És talán jobb így... Elszáradt levél a folyó sodrában. Nem a folyó a helye, mint a halnak; az vízben él, fickándozik, és hálóban végzi. Vagy egy csuka hegyes fogai közt. Mindegy...

Holnap kenyérjegyet veszek, megnézem a kolostort, ahol második[9] Iván gyilkolt és, ez is itt történt, első Péter felesége[10] raboskodott... Pihenek, alszom és majd nyugodt fejjel próbálok gondolkodni. Eszem a kenyeret, amit a rendőrnék árulnak, az árulók. Ha nem eszem, megdöglöm. De akkor is megdöglik az ember, ha eszik. Ez a jó! Mert különben örökéletűek lennének a disznók: a disznóevők, a hatalomzabálók.

Mindenről, kedves Banicza István, gondolkozni fogok, mindenről. A hit elveszett. De nem jobb-e, ha helyébe a mérlegelés, a gondolkodás lépett. Maga, Banicza, többet változott, mint én, de olyan sok becsületesség volt magában, hogy abból még sok megmaradt.

... elvesztettük ama bizonyos bölcsek kövét, amit Marxtól kaptunk. Ellenfeleink, azok a szörnyű ravasz burzsujok, viszont nem átallottak tanulni Marxtól. Bizony, bizony, kedves Banicza, pontról pontra végigtanulmányozták, amit Marx a krízisek periodikus voltáról, a krízisek fokozódó elmélyüléséről megállapított és megjósolt. És mikor a tényeket és a következtetéseket egybevetették, talán nem mondták ki Marx nevét, de az eredmény, amelyhez eljutottak, mégis így szólt: „Dr. Marx diagnózisa helyes". A következő lépésük ezután: „Megkeressük a nekünk kedvező orvoslási módot". Ez nem volt könnyű. Rá kellett jönni, hogy az eddigi megoldás, a háború, fegyverkezés csak az egyik gyógy- és módszer. A fokozódó árutermelésre fogyasztót kell találni. Ki legyen a fogyasztó? A dolgozók, akik eddig csak szerettek volna fogyasztani. „Nos", mondta a burzsuj, „a nélkülözésből származó profit helyett profitáljunk a fogyasztási kedv felkorbácsolásával. Hadd legyen jóllakott a munkás és vegyen mindenféle felesleges firlefáncot is. A profitunkat az biztosítja, hogy a termelési technika üteme meghaladja az egyre emelkedő béreket."

... Tudom, hogy ez komplikáltabb... Azt is tudom, hogy zülleszti a dolgozók öntudatát. Sőt, Banicza, a miénket is. Mi se vagyunk közömbösek a jólét csábításával szemben. És tudjuk, az éhség van, megmaradt, csak más földrészre vándorolt, vagy vándorol. Sajnos, Banicza, ezt

[9] negyedik

[10] nővére, Szofja nagyhercegnő

csak frázisokban tudjuk helyteleníteni és helyes, ám testetlen szavakban – de kenyérrel bizony nem tudjuk szavainkat erősíteni.

Igen, Banicza, tervezünk. Sajnos, csak a termelés fokozását. A villanyenergiát, hogy mennyi legyen tizenöt év múlva az újságpapír, és a csomagolóeszközök „volumenét” és sok mindent.. De hogy a proletárdemokrácia mikor váltja fel a mai diktatúrát – ezt melyik évre tervezik Ez mennyit halad, mondjuk, ötévenként és mennyit az állam erősítése után az állam elhalása? Ami ugyebár a végcél? Vagy ezt, éppen ezt, a spontaneitásra bízzuk?

... Tudom, hogy mit akar mondani. Ellenséges kapitalizmus gyűrűje, – most még semmit se lehet, hogy majd aztán... De az emberek egy kis előleget szeretnének, mint a szövetkezeti paraszt, hogy élni tudjon az évvégi elszámolásig. Nem lehet előleget adni? Akkor legalább ne vegyék vissza azt a kis előleget, amit évtizedek előtt azért mégis kaptunk.

Reménytelenség? Saját személyemre vonatkoztatva teljes a reménytelenség. Már megbocsát, a maga élete se kecsegtet túl sok reménnyel. De amíg még beszélek és kételkedem a szükségszerűnek elnevezett mechanizmus mindenhatóságában – ez egy kicsit már remény is.

Min gondolkozni? Minden világos... Tudom, igenis tudom, hogy soha sem kerülök haza, se elevenen, se holtan...

Tudom. Tudom, de nem hiszem. És ha nem hiszem: ez azért még élet. Mindent meg fogok tenni, hogy ne higgyem, amit tudok és azértis hazajutok...

Hová? Miért? Mi nekem a haza, mi nékem a hazám? Nincs ember abban a tájban, se barát, se szerető, az anyám már biztos halott. A barátokat ez a föld takarja és forró, naptól szikkadt spanyol kőtörmelék... Az otthon és Pest között egy vonatfülkében látom most a hazámat. Diák vagyok, szüretről kell Pestre utazni, harmadosztályon; fapad, fokhagymaszag. Én az ablakon át a Balatont nézem. Fonyód, Boglár, Földvár Az őszi égen sötétkék hegyek és szürke tó előtt a parttal együtt hosszan úszik az ökörnyál: fehér tündérhaj, megfoghatatlan, kézzel nem fogható, mint a szivárvány, de bús, mint igába hajtott ökrök lógó, valódi nyála, csak igától megszabadulva, súlyát vesztve, búcsút lengetve, fényében is homályosan... nekem utaznom kell, mert nekem, tanulnom kell és lurkókat tanítanom, mert én nem lehetek más, mint eminens, szorgalmas, mert szegény, tandíjmentes.

– Mindig ilyen csakazértis íjjá feszült élet. Most is. Ezért bántottam Baniczát, ezért nem akarok meghalni. Pedig már elég volt, hadd hinném, amit tudok: elhagyom magam és vége... Mit bánom én!... Ökörnyál libeg és nincs iga. Dehát nem: kenyérjegyet veszek, még alkudni is fogok, igaz, hiába...

Dehogy alkuszom! Nem kell értelmetlenre erőt pazarolni. Nem alkuszom, mindent megfizetek, áron felül fizetek, és mégse halok meg, ellenségeim előttem mennek meghalni. Fontos? Csak ha a mások véleménye fontos.

És? Az ökörnyálpókháló, remegő, örökös diszkontinuitás. Vékony, rugalmas. Vagy engem visz haza, vagy én húzom magamra ha elszakad, és akkor takaró lesz arcom felett, megszürkült halott képemen, hogy a síromba fektető, ingyért dolgozó kegyeletes emberek ne borzadjanak el rettenetes arcomtól. Mert megfizetetlen emberek lesznek a sírbatevők, érdekük csak annyi, hogy ne legyen dögletes a levegő... és koporsó sincs... arra nem lesz pénz...

Itt álljak egy szigeten? Végeláthatatlan szörnyű víz – végesvégig sekély, térden felül sehol se ér. Hajó itt nem járhat, gyalog meddig érek, ha a csónak csak apró lehet, és az útravaló kevés. A víz nem sós, mégis ihatatlan. A hullámok nem nagyok, de a feneket is felkavarják. A halak kicsik, ám vérszomjasak; mint a cápák.

Hát mit akarhatok még? Bosszút állni? De akkor Banicza is ott lesz velük, vagy mellettük, de közel.

Eh! Banicza István? Hiszen azért, elismerem, mégis a régi vagy, ezért hitet, jó sorsot kívánok néked... Ha... Ha néked ez kell...

VII
A VÁRT...

„Tik-tik-tik tizennyolc óra nulla perc”...

Öt perc és ha nem jön, akkor csak éjfélkor; így is mondta, akkor csak éjfélkor...

Ha nem volna olyan ügyetlen, nem is aggódnék. De aggódom; nekem kell, hogy valakiért aggódhassak, néki jó, ha valaki aggódik érte.

Már megint Csajkovszkij. Zene, előadás. Előadás, zene, reggel öttől éjfél után egyig, szakadatlanul. Kikapcsolom? Visszakapcsolja a vénasszony. Csak ha elmegy bevásárolni, akkor teremtek csendet. Mihelyt hazajön, bekapcsolja, és csak ezután veti le a kabátját. Ekkor megyek én kenyérért. Sorbaállás: ez két óra csend, majdnem hogy jó, még a topogás se fáraszt... Soha sincs csend; a ház gerendái és a vékony választógerendák rezonálnak és az üres fejemen átjárnak: zene, szónoklat, időjárásjelentés. De most jó. Tizennyolc óra... öt perc már biztosan elmúlt; csak éjfélkor jön haza.

Máskor nem is hallom a bódító lármát, megtölti a házat, én is benne vagyok és nem értem. Máskor nem hallom az időjelzést se.

Tíz éve nincs órám... a szép platinaórámat ki hordja? Kosztya a „Parizsszkaja Kommuna” parancsnoki hídjáról jött le, Szevasztopolban, mindjárt a kapitány mögött, szép volt és napbarnított. Én vártam rá a mólón, a markában hozta és rácsatolta napbarnított karomra. Gyönyörű volt Szevasztopol. A Parizsszkaja Kommunát ő vezette át a Boszporuszon. És fürödni mentünk még aznap, és másnap tortát csináltam, először életemben. Míg a hajójukra vártam, a nővérénél laktam, csavargó kisgyerekekkel játszottam, tizenhét éves és mégis felnőtt feleség, és a flotta minden tisztje nekem udvarolt, kis walkürnek és aranyhajúnak neveztek. A nagy, fekete és gesztenyeszín hajú ogyesszai nők irigyeltek, úszni se tudtak úgy, mint én. „Szép, de buta”, mondták a nők és én Kosztyát hecceltem: Tudod-e, Konsztantyin Vlagyimirovics, én vagyok a szép, de buta. És nagyszerűt nevettünk, a tengerben hajszoltuk egymást, egyszer el is felejtettem levenni az órámat, úgy siettem a vízbe ugrani, de ő csak nevetett és egész álló nap órást kerestünk; egy öreg maszek nagyszakállú zsidó órás tudta csak megjavítani. Kosztya meg mesélte: „Azt kérdezték, grófnő vagy-e? És én hagytam, nem mondtam meg, hogy egy balti halászmester lánya vagy”... „Jól is tetted”, mondom, „bár láthatnák milyen erős kezem van”. „Az is szép rajtad”, felelte. Azt is tudta, hogy okos vagyok. Akkor tetszett neki, hogy minden férfi körülöttem forog, de nők soha, barátnőm soha se volt, mindig csak férfiak... Később lett féltékeny, de ott Szevasztopolban még nem. A Fekete-tengeri Flotta tisztjei nem tetszettek nekünk, mi a Balti Flottához tartoztunk, Kosztya barátai az admiralitásnál és balti hajókon szolgáltak és az én igazi udvarlóim is mind. Tengerészfeleség voltam, ma is az vagyok... Udvaroltak szelíden és részegen és festőket hoztak a házba, akik lefestettek... Háttérben a tenger. „Jelena szeme – a tenger”. Hagytam, hogy rajongjanak: Szevasztopol tengerragyogás, virágcsokrok, de mégis Leningrád volt az igazi; ott voltunk otthon, a szemem és a hajam is ott hasonlított a tengerhez – és dünához.

... Most is Konsztantyin Vlagyimiroviccsal volnék. Féltékeny volt, de sohase mondta. Volt rá oka és mégse: sohse hagytam el, soha-soha és aki kellett, az is csak egyszer kellett nekem és abból lett a botrány, hogy én mégis hű maradtam... A többi, ha igaz volt is, csak pletyka volt, igazában nem igaz... Szerettelek, Kosztya, szerettelek, halálodig és ma is, most is...

*

„Tizennyolc óra harminc perc. Most hallgassák meg „Nem! Azértse! Nem hallgatom. Tanácsot se hallgatok meg, baráti tanácsot. Én most őérte aggódom és akarok is aggódni, mást adni nem tudok, Andrej, Andrej Gavrilovics. Rossz jeleket látok és nemcsak jeleket...

Csak nem fogták el?... Reggel eljött Vida, a földije és elmondta, hogy egy másik honfitársukat az éjjel elvitték... a neve... majd eszembejut. Vida szemei olajosan fénylettek, a testi vágy és a júdásság fénye... És kérdezte, hol van Lassú és mikor jön haza? „Munkát keresni jár" feleltem. Tudtam[11], hogy nem igaz. „És gondolja, kapunk itt munkát?" „Andrej Gavrilovics talán kap". Roppant izgatott volt és hozzányúlt a hajamhoz... Úgy tettem, mintha nem vettem volna észre és úgy tettem, mintha már Andrejhez tartoznék. És úgy is lesz... úgy érzem már... pedig nincs még semmi és ő talán nem is tudja.

A háziasszony horkol. Ha lassan besettenkednék, sikerülne kikapcsolni a rádiót. De amint csend van felébred. Ruhástul fekszik és horkol...

...Konsztantyin Vlagyimirovicsot is én akartam, pedig akkor csak tizenhat éves voltam, ő huszonhét. Jöttem a falunkból, friss zöldség volt a kosaramban, a nénémnek. Megláttam, ahogy kiszállt és ment a kijárat felé. Utána ugrottam. Elestem, vérzett a fejem, véres volt a hajam. A batisztzsebkendőjét a fejemhez szorította, a véres hajamra, aztán jöttek a vasútiak, bekötöztek. Az ölében volt a fejem, aztán együtt szedtük össze, ami a kosárból kihullott és együtt ültünk újra a vonatba, és elkísért. És én megnéztem, nem piszkolódott-e be a szép tengerész hadmérnök ruhája és én akartam, – de már ő is – hogy találkozzunk. És sétáltunk Peterhofban és amikor megtette, amit én akartam, csodálkozott, hogy szűz voltam; nem értette. És úgy lett tovább is, amit akartam. Még gyerek voltam akkor... de ezután már nem fürödtem meztelenül a fiúkkal, lányokkal a szép tiszta tengerben. A felesége lettem.

Szűz voltam, mikor elcsábítottam és nem értette... Gépírónő az admiralitás hivatalában. Két hét múlva kivett onnan; otthon adott írnivalót, és csak neki írhattam lóciákat öblökről, tengermélységről... A gépírással együtt tanultam meg a helyesírást... a falusi négyosztályban, írni rosszul, olvasni jól megtanultam, és ő örült, hogy szeretek olvasni és örült, hogy könnyen tanultam. Angol nyelvmesternő járt hozzám, de este ő is kihallgatott; jó hallásom volt, oxfordi kiejtéssel beszéltem, Szevasztopolban már egész jól... Hiú volt rám és nagyon szerelmes...

Sarkvidéki expedícióra indultak barátaink. „Vigyenek engem is" – kértem. A gépírásból kivett, hagytam. Erről azonban hiába akart lebeszélni; elintézte, hogy visszautasítsanak. „Nehéz egy nővel". „Bár maga, Jelena Andrejevna, akármelyik fiúval felér. De ezt a parancsnokok nem értik" – mondta barátom, a navigátor. Ekkor voltam először haragos, és sok udvarlóm lett. És mégis tudhatta: soha én el nem hagyom és én voltam a legszebb és a legnyugodtabb, mert senkitől se féltem és semmitől.

Nem én, ő hagyott el. Elhagyott, mikor elvitték és ott maradtam a szobában, megmerevedve, és a könnyeim se jöttek. És megmerevedve néztem rá és ő látta, hogy ez az igaz hűségem, könnyek nélkül. És még akkor is úgy ültem az ágy szélén, mikor hajnalban értem is eljöttek. Addig meg se mozdultam... Az egyik katona megfogott a könyökömnél, nehéz volt nem elesni, de nem estem el és a másik katona rám adta a bundámat a fehér dunnapehellyel bélelt pongyolára, amit akkor vettem fel, mikor őérte kopogtak az ajtón. Mikor értem jöttek, az ajtó se volt bezárva...

Szerencse, hogy hosszú volt a bundám, eltakarta a pongyolát. És amikor betuszkoltak a nagy cellába, akkor is ilyen merev voltam, az asszonyok leültettek, megint ültem az ágy szélén, nem beszéltem és nem sírtam...

[11] kéziratban: Tudta

„Vallja be: kém volt a férje”. Ingattam a fejemet, hogy nem. Sok-sok nap elmúlt, de nem beszéltem. „Ő már vallott”. Éreztem: hazudnak és csak ingattam a fejemet. Ököllel a fejemre ütött az egyik. A sok haj tompította az ütést? Nem tompította. Azértse, azértse sírtam...

És a hosszú utazás alatt se. De ekkor már beszélgettem. Éhesek voltunk, szomjasak... Annuska énekesnő volt Moszkvában, szépen énekeltünk, ha olyan katona volt aki szomorú akart lenni, vizet hozott, hogy tudjunk énekelni. Énekelni is akartam tanulni... De mind ritkábban énekeltem. Csak magamnak... És aztán újra. Amikor ott a kisborjúkat itattam cucliból és mikor szétterítettem az alomszalmát.

„Egyedül indulok én útnak
ködön át világít köves út
Csöndes éj, Istent érez minden
És csillag, csillaggal társalog...

Odahaza a házunkban a düna felett minden évben volt kisboci. Az enyém volt, én dédelgettem... út nem volt, csak a tenger, ahol férfiaink hajói nyomot hagytak és eltűntek. Egy kisborjú. Ott a hússzal is bírtam, most itt az a baj, hogy nincs nehéz munka, ami éjjel álomtalan alvást ad. Legfeljebb hogy vizet hordok a kútról és minden héten kisúrolom az egész házat. És így olcsóbb is, a háziasszony nem morog; még így is eleget fizetek ezért a nagy ruhásládáért, amin fekhetem. Hideg jön rám, ha kinyílik a tornácajtó, de nem bánom, csak ne harsogna a szobákból, a deszkafalakból, minden oldalról ez a rádió...

Már talán el is múlt hét óra. A háziasszony erősebben hortyog. Így, ruhástul fekszik öt óta, rögtön lefeküdt, ahogy a lánya elment az éjjeli műszakba. Tízkor felébred, levetkőzik, morog, lefekszik, alszik. Kettőkor jön meg a lánya, akkor újra felébred, néha szól is egy pár szót... Most, mióta özvegy, még többet alszik, azelőtt férje köhögése folyton felébresztette... Örül, hogy meghalt a csendes, szikár ember, a mozdonyvezető. Nem gondozta, és még a halálos betegnek is szemére vetette: „Ahogy hazajössz, csak a horgok, és ki a patakhoz. Ott is hűltél meg... bezzeg a ház majdnem összedűl, de te csak fogod a botokat, horgokat és alló! És jó, ha arasznyi halat fogsz”. Most járja a hivatalokat, sír, nyugdíjat akar. De nem kap semmit; túl fiatal még, dolgozzon, és a lánya már keres... És belőlünk él, a lakóiból.

*

„Tizenkilenc óra, nulla perc. Hallgassák meg...”

Csak most van hét óra. Azt hittem, nem hallottam... Rádió, hortyogás. Dehát dolgozni lehet... foltozhatok... Kegyelemből adja a „feleség” és pimaszul fizet. Pénz helyett kis üveg olaj, tíz kiló krumpli és régi kacat. „Ezt, amilyen ügyes, nagyszerűen átalakíthatja magának”. És megteáztat, mert ezt a férj megköveteli és útiköltséget is ad. Azután utazom vissza, a nagy batyúval, és félek, hogy a vonaton igazoltatnak és bevisznek...

A kisborjak mellett jobb volt... De ha újra el akarnak fogni, kirohanok innen, vagy ott, a sorompónál kitépem magamat a kezükből, és be a vonat alá. A rönkszállító kocsik alá, amiktől Andrej Gavrilovics úgy borzad... És mit szól majd, ha elmondom: Vida volt itt, elmondta, hogy egy földijét bevitték... hogy is... Ráab... Milyen szörnyű név; rab... Én nem ismertem, itt nem járt, de Andrej Gavrilovics biztosan ismerte, a magyarok mind ismerik egymást. „Mert kevesen vagyunk...” – mondogatja. Én mégegyszer nem hagyom magam. Elég volt. És ahogy most élünk? Ez kell? „Lágerjárta nő” rosszabb, mint egy kurva; minden férfi az ágyába akarja dönteni, és ha nekem nem kell, megsértődik. Mert nekem mi az, ugye? És adna egy vacsorát, vagy hazavinne kisegítő cselédnek a felesége mellé... Ezek is az ő büdös rongyaik. A felesége gépírónő volt az admiralitásnál, ő meg portás és fontos belügyi. Én barátságos voltam velük: Tamara köpcös, mindig zsírosarcú nő. Kosztya észre se vette őket. Neki volt igaza. Most dácsájuk, autójuk van... Az asszony gyűlöl. És hogy nem feküd-

tem le a férjével, fél és gonosz ravasznak tart. Tudja: Szemjon Polikarpovics felajánlotta, hogy elkergeti őt. „Csak egy szóval mondja”: Először azt hittem, hallgatódzott. Nem, a férj mondta meg neki is, így... És én nem mondom ezt a szót és Tamara ezt megalázóbbnak érzi, mintha kimondanám. Azt hiszi, a kezemben van, hiszen bármikor mondhatom. Pedig nincs a kezemben, nekem nem kell, nem kellett egy ilyen férfi soha, soha...

A sógornőm férjhez akar adni. Mondta, kihez. Egy buta, jóindulatú, pirosarcú, nagy darab cukrász a jelölt: „Ne nézd le, az élelmiszer-szakma manapság...” Mit hisz rólam? Hogy az ő Kosztyájuk számomra a nagy karrier volt, s hogy nekem a cukrász volna éppen megfelelő? Már Tamara is tud a cukrászról, és gyanús neki, hogy az sem kell.

Aztán megmondtam nekik, mikor a sógornőm is kijött Szemjon Polikarpovics autóján a dácsára: „Én csak velem egyrangút választok”. „Hogy érted ezt, drágám?” – meredt rám a sógornőm bágyadt, úri szemével kérdezve. „Olyant, aki ugyanabban a főiskolában járt, mint én.” Néznek... „Igen, főiskolában, aki szintén lágerből jött, akárcsak én”. „Hát édesem, ha erőnek erejével szerencsétlenné akarod tenni magad...” Mert most ugye szerencsés lehetnék? Mert a cukrász a szerencse. Akkor ezt truccból mondtam: „Ha egy lágerbelit találok, avval nem is kell hivatalosan összeiratkozni, avval úgy is lefekszem”. Akkor Lassú még itt sem volt... De most majd ha viszem nekik a rongyot, megmondom: „Már megtaláltam a szerencsétlenségemet”.

Akarom én ezt? Mert ha akarom, így lesz.

Szemjon Polikarpovics már másnap reggel tudta, mit mondtam. Bejött. A gépet hajtottam, nagy foltokat raktam a lepedőikre... Odahajolt: „Gondolja meg... Gondolja meg...”

„Majd még gondolkozom.” Ez már ugratás volt, gonoszság, azelőtt nem voltam gonosz. Ő is jó „parti”. Gyümölcsöt nemesít, szobákat ad ki, a kocsiján takarmánylisztet fuvaroz, hisz a dácsákon most malacokat hizlalnak. Ő is szerzi a takarmányt... régi összeköttetések útján... Mondta is...

És ma majd akarom is.

Talán már elmúlt nyolc. Megyek megnézem a konyhában: megszáradt-e a mai mosásom? Tamara utál és rondán, büdösen adja ide la kacatjait, érzem rajta a szagot, amitől megundorodik a férfi. Ostoba! Aztán csodálja, hogy a férfi megvadul az én lúg- és mosószappan-szagomtól...

Régen se használtam parfőmöt. Tiszta voltam és a hajamnak kamillaszaga volt. A nyáron szedtem az erdei úton.

Éppen megszikkadt a sok rongy, gyorsan faszenet és fenyőtobozt a vasalóba... Már ég is, csak lóbálni kell és fújni... Megint kimegyek az erdőbe, kevés már a toboz. A háziasszony is evvel fűti a szamovárt, jól van, megengedi érte, hogy vasalóját, deszkáját használjam...

A sógornőm ruhája tiszta volt. Odekolony szagú, de szét kellett fejteni és ki kellett mosni, hogy majd holnap „megmodernizáljam”. Pénzzel fizet, nem is volna fukar. De mit kérjek tőle? Nyelvleckéket ad Moszkvában – a külföldieknek oroszt, az oroszoknak franciát és angolt. Nem akar visszamenni Leningrádba, szegény.

Már forró a vas, szisszen, ha megnyálazom... Jól kimelegszem én itt. Egész karom lendül a vasalóval, könnyű...

Az élettől már semmit se várok
Múltamat se sajnálom én már
Csak nyugalmat és szabadságot,
hol elmúlás szendergése vár!

Ingem alatt a melleim kicsit megnedvesedtek. Izzadtságtól és vágytól, ahogy az ing vászna dörzsöli őket. És vasalás közben egy másodperc oda, egy másodperc vissza, gőzölögni kezd Andrej Gavrilovics tiszta inge. A kapcája is tiszta, szívesen vasalom. Simán és szárazon várja majd a kisasztalon vagy az ágyán.

Mind rám csimpaszkodnának a férfiak. A kis legény is, a háziasszony leendő veje. Nem kell ő se, de jó tudni, hogy kívánnak... A szomszéd is, a vasúti műhely gépésze... most megint nő kellene neki. Pedig, mondják évek óta már csak a vodkát szerette... „Ne vegye el a férjemet" – sipította a felesége, őt megnyugtattam. „Ne féljen, kedvesem, nekem nem kell a maga ura." Megsértődött ez is és nem is hitte. Azóta kurvának nevez a hátam mögött, – nem baj. Ha átjön, hízeleg, „jobb időket látott maga", – mondogatja – aztán perkált hoz, frissen vásárolt anyagot, hogy blúzt varrjak és a maradékból köténytet. Hát jó. Nem is haragszom: a házat együtt az urával építették, mikor új házasok voltak és náluk minden tiszta... más ez a munkából felépült ház, mint Szemjon Pohkarpovics nagy dácsája. „Lágerbeli bontásanyag" – mosolyog cinkosan – „olcsón átengedték". De látni, hogy a gerendák újak, bontásanyagokból csak az ajtók származnak. Nem is bánja, hogy látom... Az autójához tartalékmotor áll a garázsban... Etázsfűtést rendezett be, a kályha német bunkerből hazacipelt zsákmány... ennek akkor is volt ideje, fuvarosa, minden. Frizsider. Ez is valahonnan... a hálószobájukban áll, mint egy oltár. Tamara nem meri használni. Hátha elkopik? Egy ilyennél lehet az én platinaórám is „olcsón, árverésből"... A büdösen adott kacatért meg kellene büntetni ezt a mocskos fehérnépet. De bepiszkítanám magam, ha beleülnék egy ilyen ronda hagyatékba. Legyenek együtt, együtt örökre, ne kelljen visszamenni a Krimbe, ahonnan jöttek, még a sírban is egymás mellett feküdjenek.

Hiszen most már tiszta minden. Vissza a kosárba... Andrej Gavrilovics inge egész szép lett, még egy-két mosás és kifehéredik.

Nem hideg sír kell, nem enyészet
csak szenderegni végtelen
Csendesen járja át az élet
friss lélekzettel kebelem...

Kész. A kosarat a sarokba. Az ing hajtásait vasalóval még jó erősen megnyomkodom. Ta-ta-la.

És zúgjon fejemnél a szélvert
tölgyfalomb örökzöld moraja.

Tíz felé járhat. A konyhapadló tiszta. Itt terítem szét a sógornőm anyagát, minden darabot és átszabom „modernre". Itt jó szabni a padlón. A háziasszony szobájában az asztalon is lehetne, de ott tányérok, kenyérhéj... és kérni kell.

Letérdelek. A derekam bírja, soha se kell nyögnöm... És a sógorasszony:... „Neked, drágám, olyan ügyes kezed van..." Mindent megtanul az ember, Jelizaveta Vlagyimirovna, és ha vállal akármilyen munkát, meg is él. „Hát persze, drágám". Csak azt nem tudom, mért akar hozzáadni a cukrászhoz. Mert azt tudja, hogy a segítségére sohase szorulok... Azért a cukrász, mert az öccse, a tengerésztiszt, több volt, mint amennyi nekem járt?... „Ha a régi világ marad, nem vehetett volna el téged feleségül". Ezt most nem mondja, de mondta egyszer, mikor még egész fiatal voltam... De akármilyen fiatal voltam is, nem feleltem, nem mondtam, hogy: „Akkor is csak az enyém lett volna és addig, amíg én akarom". Megálltam, hogy ne feleljek...

Andrej Gavrilovics idegen és mégis az én fajtám. A lágerjártak örök vérrokonsága van bennünk. És nem gyávult el. És nem hiszi, hogy egy ebédért megkaphat. És nincs felesége, tartalékban... Még a kezemet se szorította meg, mindig testvéri társakként fogunk kezet. És most egyszerre egészen akarni fogjuk... Mindent. Nincs idő...

De ha elfogták?... Jaj, ha már a ma is késő... Minden, minden, amit egymásnak adhatunk, minden... Elfogták, börtönben van? Őt elfoghatják. Engem nem. Nem hagyom... Engem nem fognak el, vagy ha elfognak, nem jutok a börtönig... a nagy hóval lepett vagonok alatt halok meg, igen, igen, ott a rönkök alatt. Vagy még előbb... Talán vele együtt?... Rábeszélni nem fogom, azt nem szabad. Pedig igazában az volna jó...

Visszahozom a szobából az ingét. Rojtos a nyaka, egy kis maradék vászonnal szépen beszegem.

Egyedül indulok utamra

Egy inge van itt, a másik rajta. Kár, hogy nincs több munkám az ingeivel, a gondoskodásban én nagyon hű vagyok... Barátságból is megteszem. A munka az enyém, azt tudok adni...

Kész. Egy vödör vizet a lavórba.

Jó ledobni a ruhát, jó mosakodni. És fröcskölhetek... úgyis feltörlöm a padlót... Mióta látja a vénasszony, hogy még utána is takarítok és már fehérre súroltam az egész házat, nem szól, ha mosakszom. Csak erkölcstelennek tartja. Jobb is, hogy alszik. Szombatonként megy fürdőbe a lányával, mégis büdösek.

A frottír kipirosítja a testemet. A mellbimbóm most kicsi, de várja, hogy megkeményedjék, megnőjjön már a gondolattól is... milyen régen nem volt ez...

Tiszta ing, halinacsizma, bunda. Így. Most a másik vödör vizet a lavórba, hadd legyen állott-víz, ha hazajön...

Most gyorsan ki a kútra. Kétszer két vödör, ilyenkor este már nem les a szomszéd, és a felesége nem hiszi, hogy a lágerkurva csak azért jár vízért, hogy az ő ura láthassa a derekát... Nekem kell az erős munka. Az én karjaim bírják. Vigyázva nyitom az ajtót, hogy a vödrök ne csörömpöljenek...

Világít a hó. Ropog. Hány fok lehet?... Hat, nyolc, nem több... A kút. Csörömpölve zuhan a lánca, húzom, öntöm, futok. El a kúttól, mert vonz a mélység... Féltékeny asszonyok... szerencsétlen nyomorultak. Milyen lehet ez, nékem még soha se kellett féltékenynek lenni.

Mégegyszer. Kettőt a kádba, kettőt a vödörbe.

Több edény nincs. Kár. Ha volna, hoznék még. A kisborjúk itatásához és istállómosáshoz, edénymosáshoz száz vödörrel is hoztam minden nap, vagy többet is? Legalább elfáradtak a karjaim, és este rögtön elaludtam. Most belülről vagyok fáradt, nem tudok aludni... De nem akarok meghalni, nem, nem. Csak meg tudnék halni. A végső szükség egy pillanatában, amikor... majd tudni fogom, mikor.

Innen el kell menni. Itt előbb-utóbb eljön az a végső szükség... Messzebb Moszkvától... ott talán békében élhetek. Felvesznek egy gyárba, varrónő leszek... Vagy gépírónő. Vagy feleség... Mert Andrej Gavrilovics hazautazik. Vagy börtönbe kerül. A sorbaállók a pékség előtt azt suttogják: „Nem börtön, letelepülés Szibériában, örökre. De önként menni jobb”. Andrej Gavrilovics. Maga hajlandó önként menni? Ő a hazájába akar visszajutni... Magával vinne. „Ez semmire se kötelezi”. „Csak feleséget engednek” feleltem. „Lehet formális házasság is”. „Mért éppen engem vinne?” „Mert magának nincs senkije, testvérkém”. És kibírná így? Testvérke? Én nem akarnám, hogy kibírja...

Fésülöm a hajam. Érzem a vállamat, a karjaimat. De nem szeretem már, csak a hajamat... A katona ott a fürdő előtt, nem bírta megtenni, hogy rákenje a hajírtó lúgot. Az utazásra készítettek bennünket. „Tetűveszély”. Azóta is mindig szépen kifésülöm, kikefélem, soha még tetű nem volt bennem. Ezért csodáltak ott a nők. „Még erre is van erőd.” Van. Volt... Gyenge vagyok, halálosan fáradt.

A vénasszony nyög, nyújtózkodik. A vödrök csörömpöltek, mégis felébresztette. Pedig nagyon vigyáztam. Vagy mikor a víz belezúdult a kádba?

Nyög, nyújtózkodik. Most majd levetkőzik és zsupsz az ágyba. Ha a lánya jön, újra felébred. Aztán együtt alszanak délelőtt tízig... A vezetékes rádió, az még szól, és reggel ötkor újra kezdi.

Kimegyek. Reteszre zárom a tornácajtót. Halkan jövök a sötétben. Lefekszem és minden takarót és ruhát magamra terítek.

Az ágy hideg...

*

„Nulla óra, nulla perc." Most...

Ha jön, akkor most kell jönnie, tíz perc, tizenöt, húsznál nem több...

Süvöltenek a mozdonyok... ez itt a csend. Mióta tudom, hogy ő nem bírja ezt a rekedt hörgést, én se bírom.

Jön, jön, jön, jön... A lépéseit számolom, ahogy megy a sínek közt, hacsak nem késett a vonat, egész pontosan kiszámolom... jön, jön, jön, jön... belelépek már a halina csizmába, felkapom a dunnapehellyel bélelt fehér pongyolámat, ezt meg tudtam menteni. Csak az övet lopták el. Most fehér cérnából, lágercérnából font kötél az öve, apácakötél, régóta, talán ma nem...

Ülök, az ágy szélén, most már mindjárt itt kell lennie. Ezt a pongyolát megőriztem... Fehér volt, túl könnyű anyag, nem lopták el, kenyeret se ajánlottak érte cserébe, Talán ezért maradt meg? Nem. Meg akartam tartani és most jó...

Csikorog a hó. Ez ő. A kiskapu nyikordul, rohanok. Itt vagyok a tornácajtónál épp akkor, mikor ő. Visszarántom a reteszt, nagyot koppan.

– Minden rendben? – és megszorítom a kezét. Hideg a keze.

– Rendben.

– Felteszek valamit. Van egy kis...

– Köszönöm. Nagyon jól megebédeltettek.

– Teát főzök. Mindent elkészítettem.

– Hát... teát szívesen...

Meggyújtom a petróleumfőzőt. Közben mosakodhat – a lavórt ráteszem a hokedlira. A konyhában még meleg a kemence. Levetkőzik derékig, mosakszik, én tartom a törölközőt. Mint az apámnak, ha téli halászatról jött, átfázva... De apám legtöbbször a fürdőházba ment, meleg fürdővel vártuk...

Megtörülközik, morog valamit. Nem értem, de nem kérdezem. Magától ismétli tagozottan, érthetően: „Kifordult sarkából az idő. Ó kárhozat, hogy nekem kell helyretolni azt". Ismerem az idézetet, egyszer már mondta.

– Mit törődik vele? Hátha nem a maga dolga – felelem.

– Hát kié?

– Senkié. Legyen ahogy van. De mért mondta ezt most? – Meg kell kérdeznem. – Szóval a barátja?

– Az mintha rendben volna. Megetetett, pénzt adott és azt mondta: tavaszra hazamegyek.

– Szóval nagyon jó – mondom. Látom, hogy bízik az eljövendő utazásban. A rendes férfiak bíznak a szavakban. Kosztya is ilyen volt... Talán most bízhat is?... Én már akkor éreztem: hazugok a szavak. És most is ezt érzem.. Érzem, tudom. De mi mást mondhatnék, úgy teszek, mintha én is hinném. – Szerencsére – mondom, és úgy sajnálom, mint egy beteg kisfiút.

– Bújjon gyorsan az ágyba, ágyban issza meg a teát.

– Megvárom.

Kész a tea. Bemegyünk az ő deszkafallal elkerített szobájába. Ajtó nincs, csak egy perkáldarab az ajtókereten. Ez most zavar. A hokedlit a kisasztal alá kell tolni, csak így férünk el ketten az ágyon. A poharakba cukrot teszek, betöltöm a teát. Itt hideg van, összehúzom magamon a pongyolát, a derekamon szorosabbra kötöm a fehér apácakötelet. Szó nélkül isszuk a teát. A poharakat az asztalkára teszem.

– Nincsen senkim – mondja csendesen.

– Maga ezt ma tudta meg, én már régen tudom... – Megsimogatom a kezét. De nem érzek, csak sajnálkozást. De most ő... Megcsókolja a kezemet, a karomat, a hajam kibomlik. Felállok. Nem is tudom,: akarom-e De magához ránt és én nem ellenkezem... A számat keresi, rádobom magamat, most már én... csak gyerekem ne legyen.

*

...Nem hallottuk, mikor jött haza a lány, már a rádió is újra kezdte és mi még összefonódva szorosan alszunk és szeretjük egymást és újra alszunk.

Világosodik. Az ő holmija a padlón, az én pongyolám rajtunk, a takaró fölött... nem tudom, hogy került oda... először még rajtam volt, azt hiszem, el is szakadt.

Együtt vagyunk, két magányosság fonódott egybe, nagyon jó, így akartam, így, hogy ő akarja, én ajándékoztam és az ő gyönyörűsége az én boldogságom.. ahogy még soha...

Megmozdul és újra átölel...

*

„Kilenc óra nulla perc... Hallgassák meg híreinket...”

– Fel kell kelnünk – súgom.

– Még ne...

– Muszáj... Nemsokára azok ott felébrednek.

– Mit törődsz vele?

– Nem törődöm, és mégis... – Nem akarom a kíváncsi szemüket látni. Felkelek. – Te még maradj, aludj.

Kimegyek a konyhába. A lavórt leteszem a padlóra, beleállok a vízbe. Megmosakszom. A kádból bögrével öntök magamra, míg tiszta nem vagyok, mint kislánykoromban... Egyszer még szeretnék tengerben fürdeni, a Balti-tenger sós vízében...

Meggyújtom a petróleumfőzőt, felteszem a teáskannát, a padlót feltörlöm egész szárazra. Az ágyamat megvetem, a vánkosnak használt zsákocskából kiveszem a fésűmet. Villamosszikrák pattognak a hajamból.

A tea kész. A fekete vasserpenyőbe olaját öntök, felteszem, kenyérszeleteket teszek bele, szépen megpirulnak.

...Alszik. Felébresztem. Együnk, míg meleg... De aztán el kell mondanom azt, hogy a földijét...

Csak egy éjjel a boldogság... Kisimítom homlokából a haját. Felnyitja a szemét, rám néz, erősen megszorítja a kezemet.

*

A háziasszony feltápászkodik, sóhajtozik, kimegy, befűti a kemencét, krumplit tisztít. Közben megteázik, elkészíti az ebédnek valót, hallok mindent... Most berakja a kemencébe. Most felkészül, már megy is szatyorral a piacra és kenyérért. Szeret piacra járni, asszonyokkal találkozni, minden nap elmegy... A lány még alszik, kiveszi majd a kész ételt a meleg kemencéből, ha felébredt, nem várja meg az anyját.

Nekünk még van kenyerünk, az üvegben is négy ujjnyi olaj lehet, Andrej reggel mondta: ki akar menni a piacra kenyérjegyért. Holnap is ráér. Étvágyunk sincs... a szerelemtől.

Egymás mellett ülünk az ágyon. Kér, levetkőzünk. A pongyolámon – tudtam, most látom is, – hosszú repedés. A láger éveit kibírta, az éjjel szakadt el. Örülök...

Most már el kell mondani, amit Vida mondott. Csak egy kicsit várok még. – Milyennek találtad a barátodat?

– Tisztességes ember, az volt, az is maradt. De egy kicsit megijedt tőlem. Mikor azt mondtam, hogy rendet akarok csinálni.

– Miért mondtad? Minek erről beszélni?

– Kell. Értsd meg: kell. – Ugyanolyan magabiztos, mint Konsztantyin Vlagyimirovics.

– Kell? És lehet? És a te dolgod lesz?

– Az enyém. Mert jönnek majd, akik a „nagy megrendüléstől” szeretnék óvni „a hazát”.

– Mégis mit mondtál a barátodnak?

– Mindent. Ami történt, ami van és amit nem szabad tűrni.

– Nem lesz ebből baj?

– Nem. Abból, hogy elmondtam: nem.

– Olyan biztos vagy ebben?

– Ennél biztosabb nincs semmi a világon.

– Mondd: a Vidában is így bízol?

– Dehogy. Azért mert a földim? Szó sincs róla.

– Jó. Mert én csak a szemébe néztem és tudom: Júdás. Eladna. Először téged, aztán engem. Téged feláron is, húsz ezüst pénzért.

– Ilyen biztos nem vagyok ebben, de neked jó szemed van, lehet.

– Nem mindenben, de az embereket megérzem.

– Egy szót se beszélek vele. „Hogy vagy, hogy vagy.” Különben is úgy vettem észre, te jobban érdekled, mint én.

– Ez mellékes, de ha így van, annál inkább vigyázz. Tegnap itt volt. Elmondta, hogy valami Ráb-ot vagy Raábot elvittek. Ismerted?

– Tudom, hogy ki. Szóval már itt tartunk?... Ez... Itt mikor leszálltam, csatlakozott hozzám egy ember. Ő is itt él, lágerbeli. Ő mondta, hogy aligha mehetünk haza. A Gazda és Tito összerúgták a patkót; és tudod, hogy mi lágerbeliek gyorsan kombinálunk.

– Ha bedobták a tantuszt, le is fog az esni.

– Biztos. Erről beszéltünk is Baniczával.

– Volt értelme?

– Volt. Mondtam, siessen ha segíteni akar. Rendes, hű ember, tiszta ember. És minden egyebet is tisztába kellett hozni. Én vele, látod, milyen sürgős lehet, az utolsó szó jogán beszéltem. Ismered ezt a jogász kifejezést?

– A kifejezést ismerem. De te ott nem vádlott voltál.

– Nem. Ő se. Én mégis úgy támadtam, mintha én volnék az ügyész, pedig hát én... mert micsoda durva, hitvány halandó, aki ennyit kibír ahelyett, hogy meghalna. Rég meg kellett volna vadulni, meg kellett volna őrülni...

– Ezt még elérhetjük, talán már itt is tartunk. – Rám nézett. – De én – és megsimogattam a kezét – biztosra veszem, hogy még van egy, két, három hónapnyi időnk... Míg rákapcsolnak, míg elérnek hozzánk... én tudok egy-két feleségről, akiket már több mint egy hónapja elvittek. Csak nem mondtam.

– Akárhogy is, csak napjaink vannak, perceink.

Nem feleltem. Én tudtam ezt és láttam, hogy nagyon kétségbeesett:

– Lehet, hogy te mégis hazajutsz.

– Együtt megyünk.

– Minek lennék rajtad kölönc?

– Ne beszélj így! Együtt megyünk haza, az én hazámba. Ugye így lesz!

– Utánad jövök, ha majd onnan hívsz. – Éreztem, hogy újra megyek... Kazahsztánba... Szibériába... és lehet, hogy én érzem majd kölöncnek... mert vagy az egyik vagy a másik... Már sajnáltam, jobban sajnáltam, mint szerettem.

– Ne legyen rám gondod – vigasztalom –, engem, ha nincs is senkim, sokfelé hívnak. Kazahsztánban van egy volt társnőm, azt írja, ott megélnék. A húgom is hív, tengerész a férje. Ez nem olyan, mint a nővéremék, ahol a férj belügyi... Mikor elvette, csúf kis határőr volt, most őrnagy. A tengerész az rendes. Ha iszik, sír, és azt írja a húgom, engem nagyon sajnál.

– És az őrnagy?

– Ja... Nem vizsgálóbíró. Legalább is a nővérem tagadja. De fél a lakásukra hívni.

– Egyedül vagy. Egész egyedül.

– Igen. Mióta az apám Leningrádban az ostrom idején meghalt éhen. Engem szeretett a legjobban, engem a sonerre is felengedett, pedig oda nőket nem engednek fel. Segítettem vitorlát foltozni. Az nehéz ám, de én olyan voltam, mint egy fiú.

– Most meg tökéletes asszonyiság.

Megsimogattam a kezét, összeszedtem az ingét, kapcáját. – Viszem, beáztatom.

– Ne... Nem kell, hogy kiszolgálj. Nagyon kérlek...

– Ezt másnak is megteszem. Éppen ez nem számít.

– Nagyon erős vagy.

Éppen akkor mondta, mikor én azt szerettem volna mondani: „Legyünk együtt öngyilkosok”. Miért mondjam? Ő talán nem is akarná, csak én. Kivittem az inget és a sógornőm kiszabott ruhájával jöttem vissza, legalább összeférceleni.

– Ne varrj most.

– Jobban múlik az idő.

Kissé megsértődött. Máris... De hamar kibékült, megígértem, hogy együtt megyünk kenyérjegyet venni és krumplit. Elmondta, hogy az a bizonyos útitárs azt ajánlotta, tőkehal-májat vegyen, az olcsóbb. És akkor így varrás közben mint egy kisgyermeknek elbeszéltem, hogy az apám hogyan halászott, hogyan szárítottuk a hálókat. Kint ült az udvaron egész nap, nem szólt, csak pipázott, és ha én odamentem hozzá, megsimogatta a hajamat. Csak én mertem odamenni.

Most ő is a hajamat simogatja. Felállít, megnézi, hogy milyen sok, milyen szőke, leér a derekamon is túl...

– A börtönőrök valami vegyi anyagot adtak, amitől kihullott a haj, de nekem azt mondta az egyik katona: „Menj át gyorsan, nem bírom megtenni.”

– Ugye minden férfi belédszeretett?

– Ha már ez se lesz, akkor nem is akarok élni. – Most is mondhattam volna, hogy haljunk meg együtt. De nem mondtam. Örült, hogy most az övé vagyok és én hallgattam. Inkább a magamé voltam. Ezt nem mondom, de nem is titkolom.

– Én olyan vagyok – gondolom, meg kell értenie, mért mondom –, hogy mikor ütötték a fejemet, hátul a nyakszirt felett, én nem sírtam. Azért se. Ne lássa az a rongy az én könnyeimet. És mikor azt mondta: „Mit makacskodsz, a férjecskéd vallott, mint a karikacsapás”, én egy pillanatra sem hittem el. Tudtam, hogy Konsztantyin Vladimirovics nem kém, nem áruló, nem ellenség, és tudtam, hogy hamisan nem vádolja magát. Én egy halász lánya voltam. Kosztya nemes, tengerészkadett iskolás, tizenhétben zászlós volt. De ő volt kettőnk közül a hívő kommunista. Maguk férfiak elképzelésekben élnek.

– És te?

– Én előbb értettem meg, hogy mi megy itt. Mikor ő még azt mondta: „Nálunk ártatlanokat nem fognak el”. És mikor azt mondtam: „Hát a bajtársaid, Konsztantyin Vlagyimirovics? Hogy mondhatsz ilyet?” „Aki ártatlan, kiszabadul.” És én: „Miránk is ránk kerül a sor”. Nem hitte el. És azt mondta, nem értek a politikához. Hát nem értek, nem is gondolom, hogy értek hozzá... De sajnos, igazam lett.

Andrej rám nézett:

– Én valahogy úgy voltam, mint Konsztantyin Vlagyimirovics, és úgy is, mint te. Én magammal vitáztam.

– És aztán, a vizsgálóbíró megmutatta a fényképét, tudod, profil és en face. Megőszült szegény ez alatt a pár hét alatt és egy könnycsepp volt a szemében.

– Az a fény tükrözése is lehetett, a fényképezőgép mögött áll a reflektor.

– Nem! Könny! Ezen ne is vitázzunk.

Most maga elé mered:

– Én már az elfogatás előtt tudtam, hogy mi ez. Nem mert bölcsebb voltam, hanem mert civil. Kevésbé gondolkoztunk fegyelem, árulás, összeesküvés fogalmaiban.

– És mit tettél, mikor már tudtad?

– Semmit. Vártam. Félve, tehetetlenül, gyáván.

– Én, ha még aznap éjjel nem jönnek értem, elmenekülök. Egy nőnek ez sikerül is.

– Igen. Te a hazádban vagy...

– Talán ezért. És mert bosszúra gondoltam volna. Ezzel tartoztam Konsztantyin Vlagyimirovicsnak... Ne haragudj, hogy beszélek róla... Aztán a Butyirkában, a nagy terembe vittek, száznál több nő volt ott. Átkozódtak, sírtak, némelyik mentegetőzött, mintha ez kellene... Én csak ültem, ingattam magam, mint egy kínai bálvány. Hetekig nem szóltam egy szót se. Azt hitték, megőrültem. Pedig csak végiggondoltam egész életemet és tudtam, mindennek vége. Így is volt, így is van...

– Nincs vége. A mai nap még a miénk. És talán a holnap is, és nem tudjuk, mennyi nap. Hidd el, Jelena, ez a nagyszerű. Minden nap úgy szeressük egymást, mint akik tudják, hogy nem számíthatnak még egy napra. – Átölelt. – Jó lesz így? – kérdezte.

– Jó – felelem, és engedek neki. De másképp, mint először, mikor én vettem őt magamnak.

– Egy életre szól ez – mondja.

Én is érzem ezt és azt is, hogy sok szenvedést okozunk még egymásnak. De igaz, amit mond. Komorabb, mint Kosztya, meg is tudna ölni és én... én türelmetlenebb leszek, kegyetlenebb. Az a kapcáját kimosom mindig és tartom a törülközőt, ha mosdik. De ő... Ő is majd mint Kosztya, csak arra gondol, hogy kellek neki és arra sohasem, hogy nekem mi kell. És én majd hagyom, nem szólok, talán nem akarok fájdalmat okozni, és ettől egyszerre csak rossz és fájdalmas lesz minden. Kosztya szenvedett és hallgatott és ez engem megdühített. Mikor lehetnék egészen, egészen egyedül... Nem mint eddig, nem így...

– Nem volna-e jobb nekem; ha te elutaznál és én egyedül maradnék?

Nem érti, mit mondok, nem hiszi, hogy őszintén mondom.

– Nem. Együtt megyünk. Vagy utánam jössz. Kiharcolom. Nélküled nem akarok élni.

– Hát jó. – Én már úgyis tudom: keletre visz majd az útja, ő még nem akarja tudni, Utána megyek, pedig nem lesz jó, minden csak most jó, most és itt... Aztán...

– Te mit akarnál? – kérdez.

– Semmit. Vagy talán... talán Kosztyáért bosszút állni.

– Nem bosszú kell, hanem rendet csinálni. Vagy csak annyi az egész, hogy te meg én élni kívánunk, és az élnikívánás ködében megyünk.

– Te inkább akarsz élni, mint én, ti, férfiak a végcélban bíztok és az értelemben.

– És te? – kérdezte.

– Csakis a jelenben.

– Én is, hisz mondtam.

– A jelenben se... Fogd erősebben a kezem!

Megszorította a kezemet, neki kellett a kezem, ezért kértem. Már éreztem, hogy az erősebb én vagyok és hagyni kell, hogy gyengébbnek lásson.

Játszom?

*

Már esteledik. Hozzám szorítja magát. – Érted te a világot? – kérdezi.

– Sajnos. Nem érdemes érteni.

– Most figyelj ide! – Felkönyököl. – Van belenyugvás és van ellenállás. – Lassan, tagolva beszél. – Amit történelmi szükségszerűségnek neveznek, mindkét lehetőséget magában hordozza.

– Belenyugvás lesz.

– De lehetne más.

– Miből gondolod, hogy neked kell helyére lökni a kizökkent világot?

– Nem csak nekem...

– Mit törődsz vele? Hisz tudod: egy nap az élet.

Szegény. Miért vegyem el a játékát? Nem szigorú anyja vagyok, hanem a szeretője...

A rádió bömböl. Ma jó, hogy szól, ha csend volna a deszkafal mögül hallhatnák minden szavunkat. Igaz, nem fülelnek. Mindenki közömbös. A spiclit arról lehet megismerni, hogy figyel. Senki más...

Most újra tervez. – Krumplit veszünk, egy egész zsákkal. Elkérjük a háziasszony kisszánkóját. Kenyérjegyet egy hétre...

– Egy sál is kellene neked.

– Semmi „tartós használati cikk”.

– Sál kell, harisnya is. Vagy gyapjút veszünk és megkötöm. A sált is, a harisnyát is.

– Ne légy az anyám – kérőn mondja.

– Ha kötök, kislány leszek. A nagyanyám, apai nagyanyám tanított kötni. Háttal a meleg kályhának; egész télen kötöttek az asszonyok. Halászembereknek vastag szvetterek kellenek.

– Szeretted a nagyanyád?

– Amennyire emlékszem, igen.

– És a legjobban kit szerettél?

– Az apámat.

– Anyádat?

– Azt is. Csakhogy anyánk mindig otthon volt és mindig firtatta, hogy mit csinálunk. Az apám kiment a tengerre. Napok teltek el, míg hazajött. Télen a jégen halásztak. Ő nem olyan volt, mint a ház, az asztal, a kályha, az anyám, azokat mindig megtalálod; apám meg elment. Nem volt, aztán hazajött. Ezért szeretjük a halászokat és a tengerészeket.

– Engem nem szeretsz majd, mert itthon leszek.

– Nem vagy te otthonülő. Ezt most hogyismondjam... ez nászutazás.

– Igaz. Ülünk ebben a bőgő rezonáló fadobozban, ez a nászutazás.

– Vagy ülünk, mint ahogy ülni szoktak, hosszú utazás előtt. Mi, oroszok, mielőtt hosszú útra indulunk, leülünk még egyszer, egy utolsó percre.

– Tudom. És hallgattok.

– Mert figyelni kell és az ember kitalálja a jövőt.

– Megpróbáljuk? Leülünk és kitaláljuk.

– Azt így nem szabad.

– De én nagyon kérlek.

– Ne kérd.

Aztán mégis kimegyünk a konyhába, ott van két hokkedli, leülünk, hallgatunk.

– Nos? – kérdi.

Ingatom a fejem és az egész testemet, mint akkor a börtönben.

– Nagyon kérlek!

– Hát... Hát azt hiszem, azt éreztem, hogy még soká élünk. Te még szerencsés is leszel, de egymást nagyon szerencsétlenné tesszük. – Elsötétül az arca. – De ez nem így lesz – mondom. – Mikor nem-igazában búcsúzunk, akkor nem lehet meglátni a jövőt. Talán szerencsénk lesz és hamar meghalunk... Most te mondd.

– Én egy tavat láttam. Otthon, az én hazámban. A tó édesvizű és enyhe. Te szép vagy, én meg szakállas és nyugodt.

Csak ingatom a fejemet. Az lesz, amit én láttam, és majdnem sírok. Pedig azt hittem rég elapadtak a könnyeim. Kislány korom óta nem sírtam. Szeretem Andrejt, nagyon. Felállhatok már? – kérdezem és mosolygok.

Észrevette ki nem csordult könnyeimet. – Bocsáss meg. És különben is, te hiszel ilyen babonákban?

– Igen.

– Nem kellene. Számunkra a gépezet, melyben életünk beleszorult, tulajdonképpen egyszerű. Csak „igent” tud mondani és „nem”-et. Az „igen” a börtön és minden egyéb; ezt ismerjük... A „nem” annyi, hogy a gép kihagy számításaiból. Legalább is részben, valamely időre és mi akkor úgy gondoljuk: végleg és úgy érezzük: szabadság. „Igen” vagy „Nem”. És mégis! Mindez, úgylehet, csak napfogyatkozás. Az emberi jövő forró, gyönyörű nap. Elébe állt a hideg hold, de ez nem tart soká... Van remény. Van „Igen” és van „Nem”.

– Erre kártyát is vethetünk.

– De ez inkább gép. Amíg a gép normálisan működik, több a Nem, mint az Igen. Vagy felefele. De bolond gazdái kalapáccsal vertek a gépre. A gép emlékszik a horpadásokra, néhány lámpa is összetörhetett benne.

– Emlékszik? Ez az én fehér... ez is emlékezni fog ma éjjeli elszakadására?

– Igen. Mert ha te, mondjuk, eldobod...

– Nem! Míg élek el nem dobom.

– Hát mondjuk: elveszted. Ez lehet?

– Mondani lehet. De nem.

– Tegyük fel csak úgy... akkor, éppen a szakadása miatt a rongyszedőhöz kerül. Ha nem volna szakadt, még élhetne egy darabig. Talán nem jó a szó, hogy emlékszik, de ami történt vele megpecsételi a sorsát, amit sorsnak nevezhetünk... A csónak is, ha sziklának ütődött és behorpadt.

– De én most mégjobban szeretem. Összevarrom legapróbb öltésekkel, megstoppolom. Hálából, hogy tegnapig kitartott.

Elhallgattam. Most kezdte érezni, hogy én láttam a sorsot.

– Nekünk csak egymást kell félteni.

– Igen – felelem. De az kellett volna, hogy lázadjon, Úgy beszéljen, mint tegnap ott a régi, a volt barátnak.

Vagy... Mert Konsztantyin Vlagyimirovics, ha élne, újra tengerész volna, hinne és harcolna a hazáért. – Nekünk sehol se lehet már jó – mondom.

– Együtt se?

Nem felelek. És nagyon akarom, hogy most, a ma nagyon jó legyen.... És jó...

Konsztantyin Vlagyimirovicsnak se adhatnék többet.

„Tik-tik-tikk. Tizennyolc óra nulla perc. Hallgassák meg az időjárásjelentést, ma esti és holnapi programunkat. A meteorológiai intézet jelenti: holnap...”

Végük – Vége